

Вивчаємо Шевченка

Методичні розробки для вчителів історії України та української літератури

Let us study Shevchenko

Methodical developments for teachers of Ukrainian history and literature.

Wir studieren Schewtschenko

Methodische Ausarbeitungen für die Lehrer der Geschichte der Ukraine und der ukrainischen Literatur.

Черкаси. 2014
Cherkassy. 2014
Tscherkasse. 2014

Автори:

*Білоног Лідія Михайлівна
Демешко Тетяна Василівна
Коротун Людмила Валентинівна
Луц Наталія Миколаївна
Присяжнюк Валентина Петрівна
Присяжнюк Юрій Петрович
Проценко Тетяна Валеріївна
Руденко Лариса Володимирівна
Снет Аліна Петрівна*

Упорядник та науковий редактор:

Присяжнюк Юрій Петрович, доктор історичних наук, професор історії та етнології України

Рецензенти:

*Пахаренко Василь Іванович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури та компаративістики Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького;
Шамара Сергій Олександрович – кандидат історичних наук, директор Коледжу економіки і управління Східноєвропейського університету економіки і менеджменту;
Месєвря Ольга Іванівна – завідувач лабораторії гуманітарних дисциплін Черкаського ОПОПП;
Гнідаш Андрій Іванович – методист Черкаського міського методичного кабінету установ освіти*

Вивчаємо Шевченка. Методичні розробки для вчителів історії України та української літератури / упоряд. та наук. ред. Ю. Присяжнюка. – Черкаси : Вертикаль, 2014. – 172 с.

Методичні розробки виконані вчителями словесності та історії Черкаської гімназії №31, відповідають нормативним документам Міністерства освіти і науки України, мають рекомендаційний характер.

Методичні розробки покликані допомагати вчителям середніх навчальних закладів формуванню в учнів стійких дидактичних знань із Шевченківської тематики на уроках історії України та української літератури. Основну увагу автори приділяють власному практичному досвіду опанування творчої спадщини Кобзаря. Такою ж мірою прагнуть сприяти широті мислення, історичним уявленням та художнім смакам учнів на засадах українських духовних цінностей, людяності, національної гідності.

Methodical developments aim to help the teachers in secondary educational institutions to educate their students and to provide them with reliable knowledge about Shevchenko in lessons of Ukrainian history and literature. The authors focus on the practical experience of mastering Kobsar's works. They also seek to broaden the mental horizons, historical conceptions and artistic tastes of students on the basis of Ukrainian spiritual values, humaneness, national pride.

Die methodischen Ausarbeitungen sollen den Lehrern in den mittleren Lehranstalten helfen, den Schülern feste didaktische Kenntnisse über Schewtschenko im Unterricht beizubringen. Die Autoren betrachten die praktische Erfahrung beim Studium der Werke von Kobsar und fördern die Erweiterung des Denkens, der historischen Vorstellungen und des Kunstgeschmacks der Schüler auf dem Grunde der ukrainischen geistigen Werte, Menschlichkeit, nationalen Stolzes.

Збережено авторський стиль викладу.

© Білоног Л.М., Демешко Т.В., Коротун Л.В. та ін., автори, 2014
© Присяжнюк Ю.П., упорядкування, 2014

ЗМІСТ

Новак А. Кобзар єднає Україну (Замість передмови)	
---	--

Історія України

5 клас

Присяжнюк Ю.П. Українські землі під владою Російської та Австрійської імперій. Освіта. Університети. І. Котляревський, Т. Шевченко, “Руська трійця”	
---	--

9 клас

Присяжнюк Ю.П. Утворення Кирило-Мефодіївського братства. Програмні документи й громадсько-політична діяльність братчиків. Місце Т. Шевченка в українському національному “відродженні”	
Присяжнюк Ю.П. Нова українська література і театр як відображення тенденцій суспільного розвитку. І. Котляревський, Г. Квітка-Основ'яненко, П. Гулак-Артемівський, Є. Гребінка, П. Куліш, Т. Шевченко	

Українська література

5 клас

Демешко Т.В. Т. Шевченко, “Садок вишневий коло хати...” – перлина української та світової ліричної поезії	
---	--

6 клас

Білоног Л.М. Про перебування Т. Шевченка в Санкт-Петербурзі. Провідний мотив вірша “Думка” (“Тече вода в синє море”)	
Білоног Л.М. Т. Шевченко, “Іван Підкова”. Історична основа твору. Героїзм та мужність українських козаків. Художні особливості поеми	
Білоног Л.М. Т. Шевченко, “Тарасова ніч”. Образ народного співця, його роль у житті українців часів Т. Шевченко	

7 клас

Проценко Т.В., Шуть О.М. Т. Шевченко. Життєпис поета. Мотив усеperемагаючого життєлюбства, доброти, любові, зміна емоційного стану незахищеної дитячої душі у великому складному світі “Мені тринадцятий минало”	
Шуть О.М. Т. Шевченко, “Тополя”. Романтична ідея незнищенності ідеї справжнього кохання, краси, вірності	
Проценко Т.В., Шуть О.М. Т. Шевченко, “Заповіт” – твір, що єднає минуле, теперішнє і майбутнє	

8 клас

Присяжнюк В.П. Т. Шевченко, “Думи мої, думи мої...”. Викуп поета з неволі, арешт, перебування в казематі, заслання (ранній період)	
Присяжнюк В.П. Усвідомлення власної місії поета. Т. Шевченко, “Мені однаково, чи буду...” (з циклу “Невольничча муза”, період заслання. “В казематі”). Синівська любов до України	
Присяжнюк В.П. Т. Шевченко, “Минають дні, минають ночі...”. Роздуми автора проплинність, скороминушість життя, людини на землі, про її долю	

9 клас

Руденко Л.В. Т. Шевченко – геніальний поет, мислитель, пророк національного відродження. Перші поетичні твори баладного та елегійного жанру (“До Основ'яненка”, “На вічну пам'ять Котляревського”, “Думка”)	
Руденко Л.В. Т. Шевченко, умовність у баладі,	

тривога за жіночою долею (“Причинна”, “Лілея”)	
<i>Демешко Т.В.</i> Т. Шевченко, поема “Гайдамаки”. Історична основа твору.	
Сюжет і композиція. Героїчний характер поеми	
<i>Руденко Л.В.</i> Роздуми Тараса Григоровича Шевченка про долю українського народу	
в його передмові до поеми “Гайдамаки”	
<i>Смет А.П.</i> Т. Шевченко, поема “Кавказ” – “Гімн волі”	
<i>Луц Н.М.</i> Т. Шевченко, “Чигрине, Чигрине”, “Стоїть в селі Суботові”.	
Роздуми поета про минуле й майбутнє України	
<i>Луц Н.М.</i> Т. Шевченко, “Великий льох”. Моральна й політична оцінка	
історичного минулого. Лірико-романтичний, алегорично-сатиричний,	
реалістичний плани твору. Поетова оцінка історичних постатей	
<i>Смет А.П.</i> Т. Шевченко, поема “Сон” (“У всякого своя доля...”).	
Твір і сучасна поетові дійсність. Сатиричний пафос поеми	
<i>Смет А.П.</i> Т. Шевченко, “І мертвим, і живим...”. Продовження теми “земляків” у посланні.	
Настроєві інтонації твору	
<i>Коротун Л.В.</i> Т. Шевченко, “Катерина”, “Наймичка”. Тема жіночої долі – одна з провідних тем	
Шевченкової творчості. Еволюція жіночого образу. Тема матері і сина	
<i>Коротун Л.В.</i> Т. Шевченко, “На панщині пшеницю жала”, “Марія”, “У нашій раї на землі”.	
Різні типи втілення теми жіночої долі	
<i>Коротун Л.В.</i> Т. Шевченко, “Доля”, “Росли у купочці зросли...”. Лірика періоду	
арешту й заслання і після повернення з заслання. Вершинні зразки Шевченкової лірики	
<i>Луц Н.М.</i> Т. Шевченко і Біблія. “Ісая. Розділ 35”. Духовна присутність	
Біблії в усній творчості поета. Цикл “Давидові псалми”.	
Ставлення Шевченка до Біблії	

КОБЗАР ЄДНАЄ УКРАЇНУ (Замість передмови)

Сучасне наукове сприйняття національної ідентичності в українському вимірі потребує відтворення і філософського осмислення, здавалося б, константних націотворчих засад. Зокрема, мова йде про колективні уявлення українства щодо видатних постатей та пошуку для них гідного місця в Українському історичному пантеоні. У контексті української історії такою постаттю вже майже два століття лишається Великий поет, письменник, художник, історик (це засвідчує новітня історіографія), національний пророк, зрештою Перший Українець – Тарас Шевченко.

Прогресивно міркуюче українство, що на початку ХХІ ст. дедалі інтенсивніше залучається в принципово нову динаміку життя, найпершим, найавторитетнішим світоцем, джерелом духовності й моралі для себе визнає Кобзаря. Промовляючи прізвище “Шевченко”, люди звично асоціюють його з іменем “Тарас” та поняттям “Україна”. Водночас інтелектуали, які досліджують проблеми Шевченкіани, поглиблюють національні та загальнолюдські уявлення, знання й почуття.

На безцінній творчості Великого Тараса ґрунтована Українська Соборність. Чи не в кожній родині, що мешкає на берегах Дніпра, зберігається примірник “Кобзаря”, котрий давно став символом і ознакою української національної ідентичності на, так би мовити, народному рівні.

Творення образу Т. Шевченка як поета-пророка, “батька” нації розпочалося ще за його життя. Пізніше цьому активно сприяли інтелігенти-українофіли, найвідоміші з яких гуртувалися довкола журналу “Основа”, що видавався в Санкт-Петербурзі.

У другій половині 1860-х рр. чітко визначилася рецепція постаті Шевченка у Наддніпрянській Україні. Ті ж таки українофіли проводили плідну й послідовну роботу зі збирання, опублікування та поширення літературної спадщини Кобзаря. Водночас галицька молода інтелігенція, котра була невдоволена “застарілою традиційністю” представників старшої еліти, прагнула віднаходження модерних національних і культурних орієнтирів Шевченкового слова.

За таких обставин знаковий для середини ХІХ ст. наддніпрянський письменник, історик та громадсько-політичний діяч П. Куліш почав активно сприяти формуванню Шевченкового культу серед русинів Галичини. Перебуваючи в галицькому краї, він із повагою та пієтетом висловлював власне ставлення до Шевченка, постать котрого позиціонував як символ національної цінності та сутності кожного українця. Торкаючись пам’яті Кобзаря, автор “Чорної ради” зазначав: “Із кінця в кінець України можна тепер усякому розпізнати, в кого є в серці правда, а в кого її нема. Не питай, не розвідуй про чоловіка, який він; довідайсь тільки, чи любить, чи цурається Шевченка. Се буде певна ознака честивости особи...”¹. Попервах такі висловлювання були об’єктом полеміки галицької молоді, а надалі, у процесі доволі конструктивної взаємодії з наддніпрянськими українофілами, вони послугують формуванню патріотичного сприйняття Шевченка по обидва боки кордону.

Відтак уже в 1880-х рр. постать та творчий доробок Т. Шевченка ретранслювалися в чинник національної політичної боротьби. Різні партії та діячі інтерпретували світогляд поета відповідно до мети власних ідеологічних уподобань. Причому амплітуда суджень була значною – від піднесення “батька Тараса” в ореолі мало не біблійного національного пророка (у працях О. Партацького, Є. Згарського, О. Огоновського, О. Барвінського) до політичної радикалізації поета в дусі громадівського соціалізму Ф. Вовка². У кінцевому підсумку ідеї “самородного генія” (як назве його І. Франко) прижилися у серцях українців і стали своєрідним дороговказом у розбудові національного моноліту.

Загалом після смерті Кобзаря захоплення його творами невпинно зростало. Фактично все культурно-освітнє і громадське життя Правобережжя, Лівобережжя, Слобожанщини, Галичини, Буковини та інших українських етнічних земель у останню третину ХІХ – на початку ХХ ст. розвивалося під могутнім впливом пророчого слова Тараса Шевченка.

Один із громадсько-найактивніших галицьких інтелектуалів О. Барвінський, уперше побувавши на могилі Кобзаря, писав: “Я чувся щасливим, що на моєму віку довелося мені на далекій Україні звідати могилу генія, котрого великий дух віродив нашу Галичину, натхнув її новим життям, витичив нам просту дорогу до нашого народного розвитку”³.

Водночас найавторитетніший наддніпрянський біограф Шевченка – О. Кониський, оцінюючи вплив творчості Кобзаря на власний життєвий шлях, зазначав: “Я з щедрої Тарасової руки напився з повної чаші народних сліз... з ними влилася в мої жили і та тиха гаряча любов до рідного краю і народу, що цілий мій

¹ Див. : Куліш П. Гадки при святкуванні осьмих роковин Шевченкової смерті / П. Куліш // Правда. – 1869. – № 12. – С. 110.

² Див. : Кониський О.Я. Тарас Шевченко-Грушівський : хроніка його життя / О.Я. Кониський / упоряд. В.Л. Смілянська. – К. : Дніпро, 1991. – 702 с.

³ Див. : Барвінський О. Спомини з мого життя / О. Барвінський. – Л., 1913. – Ч. 2 : (Образки з громадського і письменського розвитку русинів), 1913. – 406 с.

вік гріє мене, духотворить, піддержує, коли трапляється спотикнутися, і не дає мені “валитися гнилою колодою”. Вже певна річ, що з тим Богом, з тим символом піду я і на вічний спочин...”⁴.

Власне любов і глибока повага до образу Кобзаря пробуджували в людей різних поколінь відповідні почуття до всього українського як свого, рідного. Тут маємо підстави вести мову про інтегруючу й каталізуючу роль постаті та творчої спадщини Шевченка в контексті посилення об’єднуючого українського національного руху.

Протягом XX ст. роль Т. Шевченка в історичному поступі українства набула нових символічних якостей. Переживши атеїстичну радянську добу з її революційним терором, вкрай спустошливими війнами, цинічно-нещадними Голодоморами, масштаби яких перевершили всі відомі в світі геноциди останніх століть, особистість і слово Кобзаря лишилися оберегом усього людського й національного.

На початку XXI ст. безсмертне слово Т. Шевченка чується звідусіль, коли нації доводиться виборювати та стверджувати новітню державність, право на вільне, демократичне життя. У скрутну для України годину люди моляться Богу і принагідно читають слово Шевченка. Поруч із символами віри Христової вони тримають портрети Кобзаря. Звертаючись в молитвах до Всевишнього, заодно з надією вдивляються в сумний, але нескорений погляд борця за нашу українську свободу.

У роковини 200-річного ювілею Тараса Шевченка є всі підстави вважати: на його творчих здобутках та громадсько-життєвій позиції вибудовано міцний базис української політичної нації, ба більше – на основі універсальних загальнолюдських цінностей Кобзаря створено цивілізаційний простір Українського буття.

Анна Новак

⁴ Див. : Кониський О.Я. Пам’яті великий. В роковини смерті Тараса Шевченка / О.Я. Кониський // Русалка. – 1866. – № 9. – С. 67.

Історія України

© Ю.П. Присяжнюк

5 клас

Тема

**Українські землі під владою Російської та Австрійської імперій. Освіта. Університети.
І. Котляревський, Т. Шевченко, “Руська трійця”**

Мета:

- сформувати в учнів думку про становище українців під владою імперій Романових і Габсбургів; збагатити їхні знання відомостями про видатних українських інтелектуалів доби кріпосництва та національного пробудження, акцентувавши першочергову увагу на знаковій постаті Т. Шевченка;
- розвивати вміння працювати з навчальною картою, переказувати адаптований історичний текст, встановлювати хронологічну послідовність подій, ділитися враженнями про найвидатніших людей української минувшини, формувати запитання про історичні події та постаті;
- виховувати громадянську повагу до людей розумових професій, пошану до тих українських інтелектуалів, котрим судилося ставати національними “будителями” та пророками.

Логіка викладу:

Становище України (українських етнічних земель) на рубежі XVIII–XIX-го та в першій половині XIX ст. → імперія і колонія: сутність та проблема взаємозалежності → історія зародження та діяльність української інтелігенції в умовах колоніального статусу країни → стан освіти, заснування університетів у Наддніпрянщині → значення діяльності І. Котляревського, М. Шашкевича, І. Вагилевича, Я. Головацького → особистість Т. Шевченка на тлі реалій покріпаченої Наддніпрянської України → історична велич Кобзаря.

Теорія історії:

Історія – наука про минуле людства (конкретних людей та спільнот). Наші історичні уявлення та знання фактів історії.

Навіщо ми цікавимося історією розуму (інтелекту), поглядів, переконань, освіченості, культури?

Змістовна частина:

Особливості перебування України в складі Російської та Австрійської імперій у першій половині XIX ст. Адміністративно-територіальний устрій Великої України (Наддніпрянщини). Поняття “губернія”, “повіт”, “волость” та ін. Географічне розташування та адміністративний устрій Східної Галичини, Північної Буковини та Закарпаття.

Колоніальний статус України. Спільне й відмінне в політиці Романових та Габсбургів щодо українців. Русифікація, її причини та сутність.

Іван Котляревський – зачинатель української мови (поема “Енеїда”, 1798).

Освіта, освіченість українців у часи кріпосництва (відмінність від доби козацтва). Львівський, Харківський та Київський університети, їхній вплив на пробудження національної свідомості українців.

Греко-католицька церква в житті галичан, буковинців, закарпатців. Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький. “Русалка Дністрова” – перша літературна збірка, видана в Галичині народною українською мовою.

Тарас Шевченко – найвидатніша постать у новій та новітній історії України: художник, поет, співак, патріот, мислитель, національний пророк. Збірка віршів “Кобзар” (1840), інші твори Шевченка, їхнє історичне значення.

Проблемні питання:

1. Як ви думаєте, наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. між становищем двох частин України – російською та австрійською – було більше спільного чи відмінного?
2. Згадайтеся, чому нашу увагу більше привертає історія, яку в першій половині XIX ст. творила інтелігенція (поети, письменники, науковці), громадські діячі, а не політики, державні мужі?

3. Т. Шевченку споруджено найбільше в світі пам'ятників. Поясніть, в чому справжня велич цієї людини?

Методична частина:

Організаційний момент уроку, що включає ознайомлення учнів із особливостями вивчення загальної теми ("Україна в XIX–XX ст.") та її зв'язках із тематикою попередніх занять.

Робота з мапою: запитання-відповіді з зазначенням території українських етнічних земель, що перебували в складі двох імперій – Романових і Габсбургів.

Аналіз особливостей перебування під владою династій Романових та Габсбургів. Характеристика адміністративно-територіального устрою обох регіонів.

Складання історичного словника основних термінів:

етнічні землі – території, на яких компактно мешкають і чисельно домінують представники одного етносу;

етнічні регіональні групи – тут галичани, буковинці, закарпатці, подольани, волиняни та ін.

імперія – назва монархічної, здебільшого великої держави, очолюваної імператором;

колонія – територія чи країна, що перебуває під владою іноземної держави й позбавлена політичної (владної) та економічної (господарської) незалежності;

губернія – основна адміністративно-територіальна одиниця в Російській імперії (в Наддніпрянській Україні поширилася на рубежі XVIII–XIX ст.);

повіт – адміністративно-територіальна одиниця, яка входила до складу губернії й зосереджувала адміністративну, фінансову та ін. функції;

волость – адміністративно-територіальна одиниця, яка входила до складу повіту і мала ознаки самоврядування місцевої громади;

гміна – сільська громада (волость), найменша адміністративно-територіальна одиниця в Східній Галичині, очолювана війтом;

династія – монархи того самого роду, які змінюють один одного на троні за правом успадкування;

університет – вищий навчальний заклад, який готує фахівців із багатьох галузей знань і проводить науково-дослідну роботу.

Визначення сутності колоніального статусу України, його специфіки по обидві сторони російсько-австрійського кордону.

Національне пробудження починалося зі спогадів.

Зростання інтересу до героїзованого минулого. Першочергове значення набували святині, покликані його освячувати. До таких насамперед належали яскраві події Хмельниччини, спогади про Гайдамачину XVIII ст., які знайшли своє відображення в козацьких літописах та творах історичної поезії. Приміром може слугувати бачення Т. Шевченком занедбаного на той час повітового містечка Чигирин. Воно асоціювалося з долею всієї України й нашло своє вираження в осмисленні історичного змісту її долі:

*А я, юродивий, на твоїх руїнах
Марно сльози трачу; заснула Вкраїна...
Чигрине, Чигрине,
Мій друже єдиний,
Проснав єси стети, ліси
І всю Україну...*

Проблема історичних перспектив колонізованої України та роль при цьому інтелекту.

Оцінка рівня освіти українців у добу козацтва та часи кріпосництва.

Постать.

У 1818 р. Варвара Рєпніна (онука К. Розумовського, дружина генерал-губернатора М. Рєпніна) заснувала Полтавський інститут шляхетних дівчат (такі ж функціонували у Києві та Харкові). У ньому працювали поет Л. Боровиковський, фольклорист М. Цертелєв, членом ради був П. Гулак-Артемівський. В одному зі своїх творів Т. Шевченко передає поширену тоді думку, що в цьому інституті українські дівчата "хохлушками стають".

Поява університетів: короткий аналіз причин та наслідків.

Довідка.

Справжнім проривом у розвитку культури першої половини XIX ст. стало відкриття університетів. 1805 р. – у Харкові, 1834 р. – у Києві.

Харківський університет був центром освіти і науки, вогнищем українського наукового й культурного життя в Наддніпрянській Україні у першій третині XIX ст. Його діяльність пов'язана з такими іменами: В. Каразін – меценат, учений, просвітителю (йому належать слова: "Повної рівності між людьми не може бути тому, що її немає у природі"). І. Римський – перший ректор університету, словесник, філософ, перебував під впливом французьких енциклопедистів. У 1820–1830-ті рр. в університеті діяв літературний гурток, до якого входили романтики – Амвросій Метлицький, Михайло Петренко, Петро Гулак-Артемівський, Левко

Боровиковський. Найвідоміший – Ізмаїл Срезневський, який у 1831 р. видав “Український альманах” – збірку народних пісень і оригінальних поезій. Там же історик Осип Бодянский першим порівнював українські й російські пісні.

Київський університет св. Володимира було відкрито на противагу польській культурній традиції і політичним впливам на Правобережжі України. У ньому працював І. Вернадський – професор історії, політекономії, статистики, батько всесвітньо відомого вченого В. Вернадського. Першим ректором університету був учений-енциклопедист М. Максимович. А серед професорів варто виокремити першого українського професійного історика М. Костомарова. Вчені університету не тільки вчили студентів, а й розшукували старожитності, розглядали й систематизували давні історичні акти, збирали й видавали історичні документи. Також досліджували археологічні пам’ятки, до чого в 1845–1847 рр. долучався Т. Шевченко.

Знайомство (розповідь учителя, робота з підручником або матеріалами Інтернету) з постаттю Івана Котляревського, його поемою “Енеїда”.

Феномен Греко-католицької церкви в національному пробудження західних українців.

Оцінка діяльності Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича, Якова Головацького з використанням учнями додаткового матеріалу про альманах “Русалка Дністрова” (встановлення хронологічної послідовності подій, переказ тексту творів із залученням окремих історизмів).

Підвищення градусу міркувань учнів через проблемні питання.

Евристична бесіда про Тараса Шевченка. Висновки вчителя про поета, як знакову постать українського модерного (сучасного) національного та державного ствердження.

Авторитетна думка.

Щодо того, як ми поверхово знаємо Шевченка, влучно висловився сучасний український письменник, голова НСПУ Віктор Баранов: “Є в нас такий-от момент при звичаєності до Шевченка. Ми розпочинаємо вивчати його творчість зі школи, а, може, й раніше, і поступово у нас виробляється комплекс того, що ми його знаємо й розуміємо. ... Це уявлення поверхове... Бо насправді він був посланий Богом для порятунку України. От я довго не міг зрозуміти, чому після прочитання його творів, знову хочеться повертатись до них, доки не збагнув, що це не художня література. Це – послання. Це те, що Господь хотів переказати українцям... У жодній іншій літературі світу немає такої постаті. Інші теж мали геніальних поетів, але вони не були рятівниками нації, вони не мали націєтворчого елементу...”

Коротка розповідь про пам’ятні місця України, зокрема й Черкащини, найтісніше пов’язаних із іменем Великого Кобзаря (використання різних типів наочності).

Міркування учнів про побачене, почуте й пережите (враження від перебування на екскурсіях, обговорення фрагментів художніх та мистецьких творів, наукової літератури та ін.).

Підведення підсумків уроку. Домашнє завдання.

Рекомендації вчителю:

Література

1. Абліцов В. Шевченко – наш духовний виднокіл / Віталій Абліцов // Літературна Україна. – 2012. – 6 грудня (№ 47). – С. 4.
2. Баранов В. Шевченка ми погано знаємо... / Віктор Баранов // Літературна Україна. – 2010. – 27 травня (№ 19). – С. 1.
3. Гоцуляк В.В. Історична творчість Т. Шевченка в сучасній навчальній літературі / Віктор Володимирович Гоцуляк // Зб. пр. Міжнародної (38-ї) наукової шевченківської конференції. – Черкаси : Видавець Чабаненко Ю.А., 2011. – С. 557–567.
4. Грицак Я. Нарис історії України : формування модерної української нації XIX–XX ст. / Ярослав Грицак. – К. : Генеза, 1996.
5. Маланюк Є. Шлях до Шевченка / Євген Маланюк // Укр. тижд. – 2010. – № 10. – С. 50–51.
6. Машталір А.І. Відзначення Шевченківських роковин в Наддніпрянській Україні на початку XX ст. / Андрій Іванович Машталір // Освіта, наука і культура на Поділлі. Зб. наук. пр. – Кам’янець-Подільський : Оіюм, 2011. – Т. 17. – С. 319–329.
7. Субтельний О. Україна : історія / Орест Субтельний ; пер. з англ. Ю.І. Шевчука ; вст. ст. С.В. Кульчицького. – К. : Либідь, 1991.
8. Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів (далі – ПЗТ) : у 6 т. (вид., автентичне 1–6 томам “ПЗТ у 12 т.”) / Тарас Григорович Шевченко. – К. : Наук. думка, 2001–2003.

9 клас

Тема

**Утворення Кирило-Мефодіївського братства.
Програмні документи й громадсько-політична діяльність братчиків.
Місце Т. Шевченка в українському національному “відродженні”**

Мета:

- на виявленій джерельній та новітній історіографічній основі сформувати в учнів всебічні знання про одне з найяскравіших явищ першої половини XIX ст. у Наддніпрянщині – Кирило-Мефодіївське братство, показати непересічну роль Т. Шевченка в українському національному пробудженні (русі);
- розвивати вміння та навички працювати з історичними джерелами (зокрема й тих, які можна “скачати” в Інтернеті), давати порівняльний аналіз аналогічних історичних явищ/процесів, що відбувалися в різних частинах тогочасної України та в європейських країнах;
- виховувати в молодих громадян України модерні патріотичні почуття, відповідальність та національну гордість, також толерантність до людей, як носіїв різних ідейних поглядів та етнічних культур.

Логіка викладу:

Братство як традиційна форма громадського ствердження українців → перша українська політична таємна організація в Наддніпрянщині в новій історії → аналіз програмних документів (уявлень, цілей та завдань) кирило-мефодіївців → Т. Шевченко у середовищі “братчиків” (історичні міфи та правда історії) → постаті П. Куліша, М. Костомарова та інших членів братства в контексті їхніх стосунків із Великим Кобзарем → Т. Шевченко як репрезентант етнічного та національного.

Теорія історії:

“Модернізація” – “везуча метафора” сучасного трактування ранньомодерної та модерної історії.

Термінологічна оптимізація наукових інтерпретацій проблеми: “братства”, “вертикальна нація”, “ментальність”, “ідентичність” та ін.

Романтизм та ідеалізм як світоглядне підґрунтя пошуків українською інтелігенцією першої половини – середини XIX ст. справедливості, рівності, свободи, братерства.

Змістовна частина:

Українська інтелігенція першого періоду модерного національного пробудження, її роль у ствердженні (чи руйнуванні) малоросійської ментальності. Перші спроби підважити новими ідеями віковічні засади аграрного, традиційного, провінційного суспільства.

Кирило-Мефодіївське братство. Микола Костомаров, Пантелеймон Куліш, Микола Гулак, Василь Білозерський та ін. братчики.

Ідейний вплив творів Т. Шевченка на учасників братства, особисті контакти, вірогідна участь у засіданнях.

“Закон Божий (Книга Буття українського народу)” та ін. програмні документи кирило-мефодіївців. Ідеї скасування кріпацтва, ліквідації юридичних відмінностей між станами, доступності освіти для широких верств населення, федерації слов’янських народів зі столицею в Києві.

Наслідки та значення діяльності кирило-мефодіївців – першої спроби наддніпрянської інтелігенції перейти від культурницького до політичного етапу національного руху.

Погляди геніальних майстрів слова Миколи Гоголя та Тараса Шевченка в контексті завдань українського національного поступу та “національної зрілості” тогочасної інтелектуальної еліти.

Т. Шевченко як виходець із покріпаченого селянства, що відкрив історичну перспективу національного пробудження та ствердження України.

Проблемні питання:

1. Про що свідчив факт виникнення Кирило-Мефодіївського в Києві, а не в Харкові, який у першій третині XIX ст. відігравав провідну роль у розвитку української культури на підвладних Росії теренах?
2. Окрім шанування християнських цінностей, кирило-мефодіївці робили розрахунок на панслов’янський елемент – розглядали національне питання в контексті творення федерації слов’янських народів. Чим пояснити таку прихильність до ідеї, яка, до речі, не залишатиме

байдужими і наступні покоління українських інтелектуалів, тоді як історія розвиватиметься за дещо іншим, національним сценарієм?

3. Спробуйте пояснити націоналізм Т. Шевченка як “локальної складової” всезагальної боротьби за справедливість.

Методична частина:

Організаційний момент уроку, що передбачає акцентування уваги (з допомогою учнів) на ознаках модернізації в українському суспільстві першої половини XIX ст., пробудження модерного національного життя.

Ознайомлення учнівської аудиторії з проблемою зростання ваги інтелігенції в тогочасному громадсько-політичному житті, звернення уваги на підсилення ролі інтелектуального прошарку в формуванні підвалин “вертикальної” (модерної) нації.

Складання історичного словника основних термінів:

епоха модерну – період в історії України, який прийшов на зміну козацької епохи і позначався виникненням та становленням сучасних норм життя;

національне пробудження – формування ознак модерної нації в українському суспільстві;

нація – уявлена спільнота, політизований народ;

федерація – союзна держава, що складається з ряду держав або державних утворень (суб’єктів федерації), кожне з яких, поряд із федеральними, має власні законодавчі, виконавчі та судові органи;

геополітика – політика однієї країни щодо іншої, зумовлена географічними чинниками;

інтелігенція – соціальна верства, що складається з осіб, професійно зайнятих розумовою працею;

братство – група людей, об’єднаних спільною діяльністю і метою, які додержуються певних установлених ними правил.

Роз’яснення.

Сучасні історики “модернізацією” називають процес переходу суспільства від його традиційних форм до власне модерних. Осереддям модернізації вважають раціоналізацію людського життя. Раціональне мислення та відповідна йому поведінка забезпечували розвиток нових технологій, механізмів вільного ринку, системи власне раціонального державного управління, становлення наук. Складовою й водночас своєрідною ознакою модернізації виправдано можна вважати “національне відродження”. Під “нацією” тут розуміємо уявну спільноту, яка поставала як усталена політична (державна) спільність людей (найчастіше на ґрунті етносу). Стрижнем “відродження” (точніше було б казати – пробудження) була національна ідея, яка отримала своє вираження в культурних і громадсько-політичних рухах.

Термін “національне відродження”, поява якого належить до до пізніших часів М. Грушевського, викликає певні зауваги, коли йдеться про суспільні процеси “довгого” XIX ст. Його штучність очевидна з огляду на інноваційний, а не традиційний характер національного розвитку (Г. Касьянов).

Розповідь учителя про історичні передумови виникнення, особливості діяльності Кирило-Мефодіївського братства, про персональний склад цієї громади. Коротке знайомство з біографією та унікальністю взаємин непересічних особистостей М. Костомарова, П. Куліша, М. Гулака, В. Білозерського.

Уточнення.

Кирило-Мефодіївське братство (1845–1847) – перша суто українська таємна політична організація. Діяла в Києві. Склад учасників: 12 активних членів і близько двох десятків співчуваючих. Персоналії: М. Костомаров, П. Куліш, В. Білозерський, М. Гулак, О. Маркович, О. Навроцький (поет), студенти Г.(Ю.) Андрузький (під час слідства обтяжив своїм зізнанням долю Шевченка), І. Посяда (разом із Г. Андрузьким буде переведений до Казанського університету), М. Савич (вивезе за кордон і передасть А. Міцкевичу рукопис поеми “Гайдамаки”), О. Петров (з 1846 р. як агент III відділення, з провокаційною метою стане членом братства; 3 березня 1847 р. напише донос на ім’я попечителя Київського навчального округу О. Траскіна). “Ліберальні” й “радикальні” погляди братчиків (у спогадах М. Костомарова, було “багато суперечок між мною і Шевченком”).

Аналіз програмних документів кирило-мефодіївців із наголосом на їхніх основних ідеях.

Уточнення.

Програмні засади Кирило-Мефодіївського братства, “Книга буття українського народу”, прокламації (їхній автор – М. Костомаров, виконав у “стилізованому біблійному дусі”). Кирило-мефодіївці перебували під впливом масонів (імення “Св. Кирила та Мефодія” взято за аналогією з масонськими організаціями, предметна символіка – носіння персня як розпізнавального знака, релігійно-містичний елемент у програмі, як і ідеал “свобода, рівність, братерство”).

Порівняння.

Існує кілька поглядів щодо наукової оцінки Кирило-Мефодіївського братства. Виокремимо два, які умовно можна назвати українським (національним) і радянським, що значною мірою ґрунтувалися на російській національній традиції.

Згідно з національним підходом (В. Сарбей, Г. Касьянов), український національно-визвольний рух прийнято поділяти на три етапи. Власне з братством пов'язують другий етап, котрий датують 1840–1880-ми рр. Його називають організаційним (ще критичним, полемічним), тоді як перший (кінець XVIII ст. – 1830-і рр.) – етапом збирання, третій (1890-і рр. – початок XX ст.) – політичним. Зрозуміло, що цей поділ відносний, адже Кирило-Мефодіївське братство також ставило перед собою політичні завдання.

Набагато критичніше оцінюємо радянський підхід, позаяк його представники зараховували до суспільно-політичного руху першої половини XIX ст. лише діяльність Т. Шевченка і Кирило-Мефодіївського братства. Усе решту або не помічали, або взагалі осуджували й класифікували як “консервативний напрям”. Радянські історики пересмикували й виразно однобічно тлумачили суспільно-політичні явища, діяльність окремих постатей. Зокрема надмірно звеличували “передових російських діячів”. На цьому тлі “іноземними загарбниками” вони називали всіх – татар, поляків, німців, тільки не самих росіян. Задля чого переінакшували навіть творчість Шевченка. Так, у вірші “Чигрине, Чигрине”, написаного, до речі, у Москві (1845) слова

*За що ж боролись ми з ляхами?
За що ж ми різались з ордами?
За що скородили списами
Московські ребра??.*

прийнято було закінчувати рядком – “татарські ребра”. Ця ж фраза звучить і в однойменному радянському художньому фільмі, де головну роль виконує талановитий актор Іван Миколайчук. А ще всіляко замовчували/спрошували реальне ставлення Шевченка до “елітних” росіян як представників іншої культури (“москальчики – обманщики”). Цим самим радянські історики продовжували імперську традицію возвеличення росіян над іншими народами.

Доповнення про персоналії.

П. Куліша заслали в Тулу, де він поновив літературну діяльність, а після смерті Миколи І переїде до Петербургу. М. Костомарова, який рік просидить у Петропавловській фортеці, відправлять до Саратова. В. Білозерського – в Олонецьку губернію. Туди ж спроводять і О. Петрова, який отримає 300 руб. сріблом за донос, а ще 300 руб. при відправці на заслання. Помре Петров у злиднях, перебиваючись випадковими заробітками. Найтяжче покарання випаде на Т. Шевченка – 10 років солдатчини в Оренбурзькому окремому корпусі, без права писати й малювати. Варто знати, що солдати в миколаївській Росії – найбідніший та найнещасніший стан. У них було відібрано все – сім'ю, батьківщину, майно, права, людську гідність...

Стимулювання учнів до проведення порівняльних паралелей поглядів наддніпрянської інтелігенції з передовою думкою наддністрянських інтелектуалів, представлених греко-католицьким священством, зокрема й членами “Руської трійці”. Оцінні міркування вчителя та учнів щодо наукової і громадсько-політичної спадщини кирило-мефодіївців, розгортання процесу національної інтеграції.

Знайомство з творчим на історико-суспільним доробком “останнього малоросійського генія” М. Гоголя та українського національного пророка Т. Шевченка. З'ясування характеру взаємин Шевченка з його сучасниками.

Цитата.

Т. Шевченко так відгукувався про М. Гоголя: “Не таков наш Гоголь – истинный ведатель сердца человеческого! Самый мудрый философ и самый возвышенный поэт должен благоговеть перед ним как перед человеколюбом!”.

Національне пробудження українців (процес, що історично “затягнувся”) і Т. Шевченко: спроба розставити акценти. Час Гоголя й Шевченка – це малоросійська епоха історії України. Гоголь її представник і геніальна вершина, Шевченко її революціонізує, трансформує в національну, тобто в українську (йде в народ, формують основні пріоритети), робить це настільки пророчо, що залишається неперевершеним дотепер.

Підсумки уроку (версія вчителя).

Українське модерне національне пробудження рубежу XVIII – першої половини XIX ст. – це вкрай суперечливе явище, яке далеко не відразу відчуло себе модерним і національним. Такою ж мірою воно залишається мало з'ясованим дослідниками. Зокрема й щодо потенціалу дворянського та селянського “залучення”. Основними набутками першої половини XIX ст. стали: 1) збирання культурної туги за минулим, ідеалізація Гетьманщини тощо); 2) українська інтелігенція започаткувала власну історіографію, яка в світі ідей романтизму (народності, народної історії) послугувала протипологом офіційному державницькому російському історіописанню, стала одним із чинників національного пробудження.

Проте в цілому цей процес був далеко не оптимальним у контексті європейського досвіду, про що свідчить творча спадщина і сама постать М. Гоголя. Крім того, погром Кирило-Мефодіївського братства явно затримав перехід українського націоналізму в політичну стадію щонайменше на півстоліття.

Т. Шевченко був талановитим портретистом (йому належить понад 300 полотен), чарівним співаком, дотепною товариською людиною. Мав слабкість до гарного одягу, розумівся на добрих справах, закохувався... І все ж Шевченко – незрівнянне явище української культури й новітньої історії. Вульгарно було б його поціновувати навіть привабливими засобами просвітянської традиції, не кажучи вже про єзуїтську логіку більшовицької класової теорії та всіляких українофобських вивертів.

Підведення підсумків уроку. Домашнє завдання.

Рекомендації вчителю:

Література

1. Грицак Я. Нарис історії України : формування модерної української нації XIX–XX ст. / Ярослав Грицак. – К. : Генеза, 1996.
2. Дзюба І. На вічному шляху до Шевченка / І. Дзюба, М. Жулинський // Шевченко Т.Г. ПЗТ : у 6 т. (вид., автентичне 1–6 томів “ПЗТ у 12 т.”). – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 1 : Поезія 1837–1847 / Перед. слово І. Дзюби, М. Жулинського. – С. 9–66.
3. Литвинова Т.Ф. “Поміщицька правда”. Дворянство Лівобережної України та селянське питання наприкінці XVIII – у першій половині XIX століття (ідеологічний аспект) / Тетяна Федорівна Литвинова. – Д. : “ЛІРА”, 2011.
4. Рябчук М. Від Малоросії до України : парадокси запізнілого націєтворення / Микола Рябчук. – К. : Критика, 2000.
5. Присяжнюк Ю. Історична пам’ять як проблема “одного покоління” (із досвіду націоналізації українського селянства) / Юрій Присяжнюк // Історія – ментальність – ідентичність. – Вип. IV : Історична пам’ять українців і поляків у період формування національної свідомості в XIX – першій половині XX століття: колективна монографія / за ред. Л. Зашкільняка, Й. Пісулінської, П. Серженги. – Л. : ПАІС, 2011. – 422–431.
6. Пронина І. А. Декоративное искусство в Академии художеств : Из истории русской художественной школы XVIII – первой половины XIX века (К 225-летию Академии художеств СССР) / И. А. Пронина ; АХ СССР. – М. : Искусство, 1983.
7. Ситник О. Формування та еволюція ідеологічних концепцій національно-державницького спрямування в Україні (від початку XIX ст. – до 1939 р.) / Олександр Ситник. – Донецьк : “Нуолідж”, 2009.
8. Субтельний О. Україна : історія / Орест Субтельний ; пер. з англ. Ю.І. Шевчука ; вст. ст. С.В. Кульчицького. – К. : Либідь, 1991.

Тема

Нова українська література і театр як відображення тенденцій суспільного розвитку.

І. Котляревський, Г. Квітка-Основ'яненко, П. Гулак-Артемівський,

Є. Гребінка, П. Куліш, Т. Шевченко

Мета:

- на науковій основі виробити в учнів ґрунтовні знання про літературний та театральний процес модерного українського руху (кінця XVIII – середини XIX ст.), вдосконалити їхнє розуміння тогочасної епохи інформацією про відомих літераторів, театральних діячів, звернувши увагу на феномен творчості Т. Шевченка;
- розвивати вміння щодо оптимізації методики використання інформації з Інтернету, вдосконалювати навички описувати хроніку та шедеври культурного й духовного життя, оцінювати внесок видатних діячів літератури та мистецтва в українську і світову культуру;
- виховувати естетичні почуття в юних українців, пробуджувати інтерес до постаті Великого Кобзаря.

Логіка викладу:

Літературний та театральний процеси в Україні кінця XVIII → середини XIX ст. як невід'ємна частина духовного життя в умовах модерного національного пробудження → мова та література як чинники модерної нації: аналіз феномену → особливості літературного процесу на підросійській та підавстрійських частинах України → критичний погляд на внесок знаних (відомих, видатних) метрів української культури в становлення сучасної української мови → літературна, національна та духовна скарбниця творчості Т. Шевченка → актуальність спадщини Великого Кобзаря для сьогодення і майбутніх поколінь українців → світова велич Т. Шевченка.

Теорія історії:

Роль літератури (інтелектуального руху, діяльності інтелігенції) у формуванні української національної свідомості.

Феномен Т. Шевченка та поетизована історія в структурі української культури середини XIX ст.

Змістовна частина:

Вплив модернізації на український мовно-літературний процес.

Театральне мистецтво. Ляльковий і “живий” вертеп. Інтермедія. Заснування професійного театру в Харкові (1812) та Полтаві (1818). Михайло Щепкін.

Українська мова та література до Т. Шевченка. Творчість “батька” сучасної української літератури Івана Котляревського. Харківські романтики 1820–1830-х рр. Критична оцінка внеску Петра Гулака-Артемівського, Левка Боровиковського, Григорія Квітки-Основ'яненка в формування української літератури.

Замилування Україною, її мовою чужинців, частини російських (Ізмаїл Срезневський) та польських письменників (Богдан Залеський). Євген Гребінка.

Зусилля інтелектуалів щодо створення українського правопису: Пантелеймон Куліш і його “кулішівка”, “максимовичівка” Михайла Максимовича, “Букварь южнорусский” Тараса Шевченка.

Постать та творчість Т. Шевченка – виняткове явище національної та світової літератури.

Поезії Т. Шевченка – одні з найліпших в українській літературі зразки філософської, пейзажної та інтимної лірики, своєрідний маніфест літературної та інтелектуальної незалежності українців.

Проблемні питання:

1. Гра випадковості й закономірності у процесі винайдення нової української літератури наприкінці XVIII – у середині XIX ст.
2. Чому “Енеїда” І. Котляревського відразу здобула великий успіх серед малоросійського дворянства (насамперед лівобережного), тоді як автор сумнівався навіть у доцільності її публікації?
3. Як відбилися на життєвому шляху та творчості вихідців із кріпаків актора М. Щепкіна й поета Т. Шевченка зміни в суспільстві першої половини XIX ст.?
4. Геніальність творчого доробку Т. Шевченка визнав увесь цивілізований світ. Чому з часів життя Кобзаря й дотепер раз по раз виникають політичні заборони на популяризацію, обмеження друку та декламування його поезії?

Методична частина:

Організаційний момент уроку, що передбачає акцентування уваги (з допомогою учнів) на ролі сучасної літературної мови в епоху модерності.

Складання історичного словника основних термінів:

романтизм – ідейний і художній напрям кінця XVIII – початку XIX ст., що характеризувався проникненням фольклорних явищ у професійне мистецтво, зверненням до етнічних (національних) традицій та історії;

мова – сукупність довільно відтворюваних загальноприйнятих у межах певного суспільства (етносу, нації) звукових знаків для об'єктивно існуючих явищ і понять;

правопис – система загальноприйнятих правил, що визначають способи передачі мови на письмі;

література – вид мистецтва, що зображує життя, створює художні образи за допомогою слова; сукупність творів народу;

театр – вид мистецтва, сутністю якого є відображення життя за допомогою драматичної дії, виконуваної акторами перед глядачами;

п'єса – драматичний або музичний твір;

вертеп – пересувний ляльковий театр, де ставили релігійні та світські п'єси;

інтермедія – коротенька сценка, переважно гумористично-комедійного характеру, здебільшого вставлена між актами серйозної драми;

феномен – виняткове, незвичайне, рідкісне явище;

вульгаризація – невиправдано спрощений виклад, тлумачення творчої спадщини.

Українська мова до і після І. Котляревського.

Розповідь про формування нових театральних традицій у першій половині XIX ст. Знайомство з життєвим шляхом та творчістю видатних діячів театру. Михайло Щепкін і Тарас Шевченко: історичні постаті на тлі своєї епохи.

Становище в україномовному середовищі в першій третині XIX ст.: спільне й відмінне в поглядах громадських діячів підросійській та підавстрійській частин України. Життєва позиція, творчість, здобутки та вади спадщини П. Гулака-Артемовського, Л. Боровиковського, Г. Квітки-Основ'яненки, Є. Гребінки, П. Куліша.

Нова українська мова й література як об'єкти прискіпливого інтересу громадськості: порівняльний аналіз поглядів “симпатиків” та “недоброзичливців”. Творчість Т. Шевченка як об'єкт критики. Спроби вульгаризації Великого Кобзаря: мотиви, методи, наслідки.

Проблема вульгаризації.

Вульгаризація Т. Шевченка розпочалася водночас, певно навіть на випередження його ідологізації. Чому так? Бо відомо, що ще живий голос “пізнього” поета (йдеться про останній період життя й творчості – 1857–1861) фактично лунав у порожнечі петербурзького усамітнення. Тоді як інтелектуально “змалоросійщена” Україна (Малоросія) була мало спроможною дати його творчості живий резонанс. Найбільше на заперечення справжнього Шевченка вплинуло два міфи. 1) Шевченко – “селянський поет” (тобто не модерний, не національний). Для його творення було використано відоме всім вбрання – кожух і шапка, які, здавалося б, раз і назавжди увійшли в канон Шевченкової іконографії. Насправді вони – випадкова дрібниця, данина моді, що в зв'язку з пізнім слов'янофільством і раннім народництвом запанувала була в петербурзьких салонах і... на Невському проспекті. З цієї нагоди Є. Маланюк резюмував: “Але з якою ж підступною зручністю панове Белінські і їх нащадки використали оті злочасні кожух і шапку! З якою цупкістю вцепилися вони в цю зовнішню дрібницю, щоб нею, власне, стягнути Шевченка з його національної височини і поставити на спільний “всеросійський” рівень з якимись Кольцовими чи Некрасовими. І той спотворений і спрепарований образ нав'язали вони землякам разом із хитрою легендою про “мужика-самоука”, “крест'янина”, мовляв, “провінційного” (а в радянську добу – “класового”. – Ю.П.) поета. Чи не першим думку про Шевченка виголосив... земляк М. Гоголь, прирівнявши його до “історично віджилого” козака Тараса Бульби. Маємо додатковий мотив для з'ясування відносин між двома українськими геніями слова. 2) Втягнення Шевченка будь-якою ціною в лоно славнозвісної російської “інтелігенції”. Поетові приписували (надто в радянські часи) стичність із різними “демократичними” русифікаторами – Чернишевським, Добролюбовим та ін. Тобто тими “патлатими нігілістами”, яких би Шевченко, як зазначає Є. Маланюк, “ніколи б на поріг до себе не пустив” (додаткове підтвердження сказаному знаходимо в “Щоденнику” самого Кобзаря, де фігурують десятки відомих тоді в Петербурзі людей, але не ці).

Історичні “технології” створення українського правопису.

Внесок Т. Шевченка в український модерний мовно-літературний процес.

Проблема величчя й неперевершеності.

Якщо Т. Шевченко вищий/перший за всіх у модерному поступі українців, то чому так триває вже понад півтора століття, адже більшість із них жили і творили після? Могли ж

перевершити, а такі не змогли. Відповідь лише в таланті Великого Кобзаря чи ще в чомусь? Мені здається, що і в ментальності. Бо, для прикладу, погляньмо на вікопомний “Кобзар” через призму ставлення пересічних малоросів/українців до... кобзарів, їхнього образу. Кобзарі були чи не єдиним прошарком української людності, який не був безпосередньо пов’язаним із фізичною працею, проте користувався довірою, був у великій пошані. Звідси перший і вочевидь найважливіший зв’язок Т. Шевченка, його слова з українським загалом, перспективно – історично затребуваною національно-консолідуючою ідеєю.

Оцінка творчості Великого Кобзаря за життя та в наступні історичні періоди.

Уточнення.

Після смерті Т. Шевченка його три дні відспівували в академічній церкві. Тіло знаходилося в одному з сусідніх від майстерні Шевченка приміщень, яке було обладнане й висвячене під православний храм. Факт цікавий, позаяк свідчить про належне посмертне шанування колективом академії цього, здавалося б, безнадійно затинчивого царського підданого. Третього дня була відправлена обідня, а потім із короткими промовами виступили колишні кирило-мефодіївці П. Куліш, М. Костомаров, В. Білозерський, поляк Хорошевський, росіянин Курочкін... Серед присутніх був знаний російський історик літератури і фольклорист, майбутній академік О. Пипін.

Підсумки уроку (версія вчителя).

Т. Шевченко – чи не єдиний у своєму роді поет, що являє собою ніби мікрокосм нації, її “серце”, “душу”, “джерело життєвих сил”, “долю й призначення”. Якщо геніальний М. Гоголь, люблячи свій край, його звичаї, мову, культуру, ідеалізовану історію, репрезентував “помираючу козацьку Малоросію”, то Шевченко обійшов геніального візаві насамперед тим, що відкрив історичну перспективу реального національного пробудження. Зробив це настільки майстерно, що й дотепер залишається неперевершеним. Ще раз – велич Шевченка в його справжності, цілісності, глибині. Власне тому його поезії надто актуальні дотепер.

Підведення підсумків уроку. Домашнє завдання.

Рекомендації вчителю:

Література

1. Абліцов В. Шевченко – наш духовний виднокіл / Віталій Абліцов // Літературна Україна. – 2012. – 6 грудня (№ 47). – С. 4.
2. Грицак Я. Нарис історії України : формування модерної української нації XIX–XX ст. / Ярослав Грицак. – К. : Генеза, 1996.
3. Дзюба І. Тарас Шевченко / Іван Дзюба. – К. : Вид. дім “Альтернативи”, 2005.
4. Маланюк Є. Шлях до Шевченка / Євген Маланюк // Укр. тижд. – 2010. – № 10. – С. 50–51.
5. Нахлік Є. Тарас Шевченко : архетипні постави поета / Є. Нахлік // Дивослово. – 2011. – Травень. – С. 42–44.
6. Рябчук М. Від Малоросії до України : парадокси запізненого націєтворення / Микола Рябчук. – К. : Критика, 2000.
7. Субтельний О. Україна : історія / Орест Субтельний ; пер. з англ. Ю.І. Шевчука ; вст. ст. С.В. Кульчицького. – К. : Либідь, 1991.
8. Шевченко Т.Г. Букварь южнорусский (фототипічне відтворення). Букварь южнорусский / Тарас Григорович Шевченко ; ПЗТ : у 6 т. (вид., автентичне 1–6 томам “ПЗТ у 12 т.”). – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 5. : Щоденник. Автобіографія. Статті. Археологічні нотатки. “Букварь южнорусский”. Записи народної творчості / Редкол. : М. Жулинський (голова) та ін. – С. 220–255.

Українська література

© Т.В. Демешко

5 клас

Тема

**Т. Шевченко, “Садок вишневий коло хати...” –
перлина української та світової ліричної поезії**

Мета:

- познайомити учнів із шедевром пейзажної лірики “Садок вишневий коло хати”; опрацювати ідейний зміст поезії, пов’язуючи його з життєвою долею митця; визначити тематичну спрямованість твору та проаналізувати його художні засоби;
- формувати вміння досліджувати та передавати настрої пейзажної поезії за допомогою виразного читання;
- розвивати навички порівняльної характеристики поезії і картини;
- виховувати почуття поваги до поетичної творчості Т. Шевченка, власної родини, рідного краю; прищеплювати риси доброти, чуйності й відчуття прекрасного.

Логічний ланцюжок:

Історія написання → читання поезії → аналіз твору → порівняльна характеристика вірша й картини.

Теорія літератури:

Уособлення – один із видів метафори: перенесення ознак і властивостей людей чи якихось живих істот на неживий предмет або явище природи.

Порівняння – це пояснення одного предмета, явища через зіставлення його з іншим, подібним.

Епітет – художнє означення, за допомогою якого автор підкреслює певну властивість чи рису зображуваного об’єкта.

Змістова частина:

1. Історія написання поезії.
2. Виразне читання.
3. Тема.
4. Ідея.
5. Жанр.
6. Ідейно-художній аналіз вірша. Бесіда запитаннями.
7. Проблемні питання.
8. Пошукова робота у групах.
9. Вивчення вірша за допомогою “малювання подумки”.
10. Порівняльна характеристика вірша й картини Т. Шевченка “Селянська родина”.
11. Підведення підсумків.

Проблемні питання:

1. Чи милуються люди у поезії красою садка? Чому? Власну думку обґрунтуйте.
2. Завдяки чому, на ваш погляд, досягається образність у вірші, адже у ньому немає узвичаєних художніх засобів, а вечір в Україні постає перед нами в усій красі.
3. Чи буде щасливою життєва доля малих діточок, яких мати поклала спати? Свої міркування аргументуйте.
4. Чому саме цей вірш став візиткою України?

Методична частина:

Історія написання поезії.

Після закінчення Академії мистецтв у 1845 р. Шевченко повертається в Україну з наміром там оселитися. Він знайшов роботу в Київській археографічній комісії та почав змальовувати історичні пам’ятки по всій Україні. Побував у Кирилівці, був обурений знущанням над кріпаками.

1845 р. – рік розквіту творчих сил Шевченка: написав п'ять поем та вірш, згодом відомий під назвою “Заповіт”. У Києві познайомився з М. Костомаровим, професійним істориком, письменником. Саме він заігував Шевченка приєднатися до таємної політичної організації, яка називалася Кирило-Мефодіївське братство. Девізом братства стали слова: “І не буде ні царя, ні пана, ні кріпака”. Серед кирило-мефодіївців був студент О. Петров. Він вступив до братства з провокаційною метою і доніс у поліцію на його учасників. 5 квітня 1847 р. було заарештовано Шевченка. У супроводі двох дужих жандармів поета відправили до Петербурга.

Тут, у казематі, у нестерпному очікуванні вироку Т. Шевченко провів квітень і травень.

Саме у тюрмі Кобзар написав цикл із 13 поезій (“У казематі”). Однією з них і була поезія “Садок ...” – шедевр світової пейзажної лірики.

Тема: показ гармонії, краси української природи і щасливого родинного життя працьовитих селян.

Ідея: ушлявлення людини праці, чарівності природи і рідного краю.

Основна думка: мрія Т. Шевченка про щасливе життя українського народу.

Жанр: пейзажна лірика.

Бесіда за прочитаним ліричним твором.

- Чи сподобався вам вірш Т. Шевченка “Садок вишневий коло хати”? Як змальовує поет природу?
- Чи Україна насправді постає для поета “тихим раєм”? Доведіть думку.
- Чи побачили ви у творі тяжку працю українців?
- Що допомагає їм відпочити?
- Чому саме пісня підбадьорює селян?
- Яку мрію поета ми бачимо у вірші Т. Шевченка? (про щасливе, гармонійне життя)
- Як ви вважаєте, чого хоче мати навчити доньку?
- Яка основна думка вірша “Садок вишневий коло хати”?
- До якої лірики належить вірш “Садок вишневий коло хати”?
- Як ви вважаєте, чи мав рацію І. Франко, який написав: “Вся та вірша – немов моментальна фотографія настрою поетової душі, викликаного образом тихого, весняного українського вечора”?

Пошукова робота у групах.

- у кожній строфі вірша визначити зорові, слухові, дотикові образи;
- з'ясувати, як поєднуються ці образи, яким настроєм пройнята поезія?

Учні працюють за такою схемою:

“Садок вишневий коло хати” – зоровий образ;

“Хрущі над вишнями гудуть” – слуховий образ;

“Плугатарі з плугами йдуть” – слуховий і дотиковий образи;

“Співають ідучи дівчата” – слуховий і зоровий образи;

“А матері вечерять ждуть” – зоровий і дотиковий образи.

Озвучування результатів пошуку.

Отже, поезія “Садок вишневий коло хати” – без троп. Усі образи в ній становлять гармонійну цілість, про що влучно ще зауважив Іван Франко. І завдяки цьому читач виразно чує, зримо уявляє, бачить все те, що Шевченко описав так просто і так геніально. Про подібні речі Л. Толстой, відомий російський письменник, говорив, що вони написані “так майстерно, що майстерності не видно зовсім”.

Робота за репродукцією картини Т. Шевченка “Селянська родина”.

Тарас Шевченко – чудовий знавець життя народу, його побуту. Про це свідчать його поезії та картини, зокрема “Селянська родина”. Ця картина знаходиться у державному музеї Т. Шевченка в Києві. Вона невелика за розміром, але значна за своїм змістом.

Порівняльна характеристика вірша й картини. “Мозковий штурм”:

Чим картина Т. Шевченка “Селянська родина” і поезія “Садок вишневий коло хати” подібні? У чому їхня відмінність?

Учні зіставляють образи, тло, настрої, почуття, учитель підводить учнів до висновку, що теплі родинні стосунки, природа знімають проблеми, наближають життя до ідеалу.

Підведення підсумків.

Ідеальним відтворено життя родини у поезії “Садок...”. Саме про таке життя мріяв Шевченко, але доля була невблаганною:

Поставлю хату і кімнату,

*Садок-райочок насаджу.
 Посиджу я і походжу
 В своїй маленькій благодаті.
 Та в одині – самотині
 В садочку буду спочивати.
 Присняться діточки мені,
 Веселя присниться мати,
 Давнє-колишній та ясний,
 Та присниться сон мені!.. І ти!..
 ("Ликері")*

Шевченко майже реалізував свою мрію: родич Варфоломій купив на прохання поета земельну ділянку, а Тарас намалював проект власної домівки (показ плаката). Але передчасна смерть стала на заваді. 10 березня 1861 р. серце Кобзаря зупинилося.

Підведення підсумків уроку. Домашнє завдання.

Рекомендації вчителю:

Література

1. Матеріали з Вікіпедії – вільної енциклопедії (<http://uk.wikipedia.org/wiki/>).
2. Шевченківський словник. – У 2-х т. – К., 1978. – Т. 1. – С. 146–148.
3. Шевченко Т.Г. ПЗТ : у 6 т. (вид., автентичне 1–6 томам "ПЗТ у 12 т.") / Тарас Григорович Шевченко. – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 2 : Поезія 1847–1861. – С. 17–18, 383, 562–566.

6 клас

Тема

**Про перебування Т. Шевченка в Санкт-Петербурзі.
Провідний мотив вірша “Думка” (“Тече вода в синє море”)**

Мета:

- познайомити учнів про перебування поета в Петербурзі, з поезією “Думка”; з’ясувати патріотичний мотив твору, його героїчний пафос; дізнатися з теорії літератури про ліричний твір і строфу;
- розвивати активний словник учнів, пам’ять, увагу, спостережливість, логічне мислення, вміння порівнювати, узагальнювати, робити відповідні висновки; вдосконалювати навички виразного читання;
- виховувати пошану до творчості Кобзаря, повагу до історичного минулого нашої країни, патріотичні почуття.

Логічний ланцюжок:

Петербурзький період у біографії Т. Шевченка.

а) 1831 р. – пішки до Петербурга – тривале столичне життя, сповнене боротьби за існування, незгасного бажання стати вільним, вивчитися на професійного художника;

б) драматична епопея викупу Шевченка з кріпацтва: нахабний торговець душами Енгельгард (уособлення кріпосницької системи) і демократично настроєні митці – І. Сошенко, Є. Гребінка, В. Жуковський, К. Брюллов, В. Григорович.

в) аукціон – портрет В. Жуковського (2500 крб), написаний К. Брюлловим.

г) 22 квітня 1838 р. – підпис відпускної.

“Думка” – думки-мрії-сподівання, спогади про рідний край.

Теорія літератури:

1. **Ліричний твір, лірика** (грец. λυρινός – музичний, наспівний).

а) один із трьох основних родів літератури (поряд з епосом і драмою), що відображає життя, показуючи окремі переживання людини, її думки, почуття, викликані певними життєвими обставинами.

б) сукупність творів цього роду поезії; залежно від характеру розрізняють основні види: гімн, ода, послання, сонет, романс, елегія. За змістом виокремлюють лірику громадсько-політичну, філософську, любовну, пейзажну, інтимну, а ще – ліричний твір.

2. **Строфа** (грец. στροφή – поворот, зміна, повертання) – сполучення двох чи кількох віршованих рядків, об’єднаних системою рим та загальною інтонацією. Залежно від кількості рядків розрізняють двовірш (дистих), тривірш (терцет), чотиривірш (катрен) та ін.

Строфа – це найбільша римована одиниця у віршованому творі.

3. **Поетичний паралелізм** – аналогія, уподібнення, спільність характерних рис або чину (паралельне зображення двох явищ із різних сфер життя).

Змістова частина:

1. Літературна вікторина “Чи знаєте ви Т. Шевченка?”
2. Конкурс малюнків “Минувщина у творчості Кобзаря”, з відповідним коментарем.
3. Визначення кращих малюнків.
4. Знайомство учнів із Петербурзьким періодом життя поета.
5. Прочитання кількох учнями поезії “Думка”.
6. Визначення теми, ідеї, основної думки.
7. Ідейно-художній аналіз поезії.
8. Евристична бесіда.
9. Інтерактивна вправа “Мікрофон”.

Проблемні питання:

1. Чому для нас рідний край – наймиліший?
2. За яких обставин людина покидає свою батьківщину?
3. Від чого залежить те, про що думає людина?

Методична частина:

- Виразне читання поезії “Думка”.
- Евристична бесіда. Обговорення змісту твору за питаннями:
 - а) Яким настроєм пройнятий вірш?
 - б) У якому темпі слід читати вірш? Чому?
 - в) Як ти зрозумів вислів “Пішов козак світ за очі”?
 - г) Якої долі, на твою думку, хотів козак? Чому опинився по той бік синього моря?
 - д) Поміркуй, з якою метою поет вводить образ журавлів.
 - е) Знайди слова, в яких висловлена туга за рідним краєм.
- Визначення теми, мети, основної думки.
- Акцентування уваги на художніх особливостях поезії.

Робота в групах:

Кожна група ідентифікує художні засоби твору і дає відповідь, яку роль вони виконують у тексті.

- Інтерактивна вправа “Мікрофон”.

Продовжіть речення: “Цей вірш примусив мене замислитись над тим, що...”.

Довідка-цікавинка!

Чи знаєш ти, що...

видаана в 1940 р. збірка “Кобзар” містила всього 8 творів (“Думи мої, думи мої...”, “Перебендя”, “Катерина”, “Тополя”, “Нащо мені чорні брови”, “До Основ’яненка”, “Іван Підкова”, “Тарасова ніч”).

І. Франко сказав про “Кобзар”:

“Ся маленька синя книжечка відразу відкрила немов новий світ поезії, вибухла, мов джерело чистої, холодної води, заяснила не відомою досі в українському письменстві ясністю, простотою і поетичною грацією вислову”.

Рубрика “Творчо мислимо”

- ❖ Знайди в доступних тобі джерелах інформацію та досліди рід Т. Шевченка.
- ❖ Що тебе зацікавило про рід Тараса? Про що хочеш дізнатися ще?
- ❖ Пригадай, яким був малий Тарас. У чому незвичайність його дитячих захоплень і вражень?
- ❖ Що таке, на твою думку, талант?
- ❖ Що могло дати поштовх розвитку таланту юного Тараса?

Цікаво знати?!

Із 47 років життя Т. Шевченко __ років був кріпаком, __ років перебував на засланні і лише __ років знаходився на волі.

Підведення підсумків уроку. Домашнє завдання.

Рекомендації вчителю:

Література

1. Авраменко О.М. Українська література / О.М. Авраменко ; підручник для 6 класу. – К. : Грамота, 2007.
2. Інтернет ресурс Testsoch.com – розробки уроків.
3. Матеріали з Вікіпедії – вільної енциклопедії (uk.wikipedia.org/Shevchenko).
4. Паращич В.В. Українська література / В.В. Паращич ; підручник для 6 класу ; плани-конспекти уроків. К. : Ранок, 2010.
5. Т. Шевченко. В документах і матеріалах. Архівне Управління МВС УОО. – К. : Державне вид-во Політичної літератури УПСО, 1950. – С. 64–74.
6. Шевченко Т.Г. ПЗТ : у 6 т. (вид., автентичне 1–6 томам “ПЗТ у 12 т.”) / Тарас Григорович Шевченко. – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 1 : Поезія 1837–1847 / Перед. слово І. Дзюби, М. Жулинського. – С. 79, 414, 598–599.

6 клас

Тема

**Т. Шевченко, “Іван Підкова”. Історична основа твору.
Героїзм та мужність українських козаків. Художні особливості поеми**

Мета:

- з’ясувати історичну основу та вивчити з учнями зміст поеми “Іван Підкова”;
- формувати вміння аналізувати художні особливості поеми, вчинки героїв літературного твору; розвивати логічне та образне мислення;
- виховувати чіткі уявлення про те, що героїзм і мужність – це ознаки лицарських чеснот українських козаків.

Логічний ланцюжок:

а) Т. Шевченко → талант → дума про народ, його долю → сила хисту, спрямована на відстоювання правди й справедливості.

б) Істина → людина сьогодні та в майбутньому → любов і шана до своєї історії, історії своїх предків → патріотизм → героїзм українського козацтва.

Теорія літератури:

Поема (від грец. ποίημα – твір) – ліро-епічний віршований твір, у якому зображені значні події та яскраві характери (переважно головних героїв), а розповідь про героїв супроводжується розкриттям авторських роздумів та переживань.

Історична поема – ліро-епічний фольклорний твір про конкретні історичні події, процеси та історичні особи. Історична конкретність змісту є найвагомішою підставою для відділення історичних поем в окрему групу, що за структурними ознаками є сукупністю різнотипних жанрів, пов’язаних з історією. Для класифікації історичних поем найвідповіднішим є хронологічно-тематичний принцип.

Змістовна частина:

1. Асоціативний настрій (з чим у вас асоціюється сьогоднішній день?).
2. Цілевизначення вчителя та учнів.
3. Пояснення змісту епіграфа.
4. З’ясування історичної основи твору.
5. Ознайомлення зі змістом поеми.
6. Тема. Ідея. Довести жанрову приналежність твору.
7. Проблематика.
8. Характеристика образу Івана Підкови.
9. Ідейно-художня спрямованість поеми та її історичне значення.
10. Саморефлексія діяльності на уроці.

Проблемні питання:

1. Чи повинен кожен народ знати свою історію, своє минуле?
2. Яке значення має образ Івана Підкови для нас, сучасників?
3. Чи актуальна поема сьогодні? Якщо так, то чим саме?

Методична частина:

1. Пояснення змісту епіграфа:

*Було колись – в Україні
Ревіли гармати;
Було колись – запорожці
Вміли панувати.
Панували, добували
І славу, і волю;*

2. Мандрівка в історичні часи:

Історична довідка про Івана Підкову та історичну епоху. Випереджувальне завдання. Ознайомлення з учнівськими повідомленнями.

3. Словесне мовлення (“Яким я уявляю Івана Підкову?”).
4. Словникова робота перед прослуховуванням аудіо запису “Іван Підкова” у виконанні П. Панчука, заслуженого артиста України (учні зачитують значення слів).

Китайка – різновид тканини.

Лиман – озера у південній частині України.

Байдак – великий човен; козацька назва – чайка.

Рибалка – тут птах, який живиться рибою.

Синоп – назва турецького міста, що знаходилося на південному узбережжі Чорного моря.

5. Прослуховування аудіозапису.
(учні відтворюють прочитане або прослухане).
6. Визначення теми та ідеї твору.
7. Доведення жанрової приналежності (історична поема).
8. Аналіз проблематики.

Головна проблема: “Без минулого немає майбутнього” (героїзм і мужність українських козаків).

Характеристика образу Івана Підкови за допомогою прийому “Доміно”

Іван Підкова – відважний-рішучий-впевнений у собі, вміє прислухатися до думки інших, цілеспрямований, має чорні вуса, чуприну – його називають “батьком”, він є прикладом для козаків.

9. Аналіз художніх особливостей поеми.

Робота в групах:

Кожна група свою відповідь має розпочати так: “Ми шукали такий художній засіб, як... Це – ... (дати визначення). А далі озвучити результати своєї роботи.

I група – рефрени: (“Було колись...”).

II група – епітети: “біле тіло”, “козацьке тіло”, “синє море”.

III група – порівняння: “могили.., як гори”, “хвилі, як ті гори”.

IV група – звертання: “А нуте, хлоп’ята”, “Грай же, море”, “Добре, батьку отамане!”.

V група – риторичні оклики: “А згадаймо!”, “На байдаки!”, “Ходім погуляти!”, “Грай же, море!”, “Спасибі Вам!”

Риторичні запитання: “Де-де будь роботи?”.

VI група – метафори: “ревіли гармати”, “тіло лягло”, “могили чорніють... говорять”, “лихо танцювало”, “лиман човни вкрили”, “хвилі запізнились”, “море грає”, “серце мліє”.

Відповіді на головне проблемне питання: “Йдучи в майбутнє, не забуваймо про своє минуле”.

Міні-дискусія з проблемних питань. Висловіть власну думку:

1. Що символізує образ могили? (символ минулого України). Кожен народ має знати свою історію, своє минуле.
2. Які патріотичні мотиви звучать у поемі? (нагадування нащадкам про славне минуле)
3. Яке значення має образ Івана Підкови для нас, сучасників?
4. Чим поема актуальна сьогодні?

10. Саморефлексія діяльності учнів на уроці.

Продовжіть незакінчене речення:

- “Для мене сьогодні важливим було...”.
- “Найбільше мені запам’яталося з поеми...”.
- “Тарас Шевченко для мене...”.

Скористайся довідковою скарбничкою.

Пригадай!

- Хто такі українські козаки?

- Які художні твори ти читав про них?
- Якими ти уявляєш козаків?

Пам'ятай!

Історичні твори допомагають краще пізнати минуле і зрозуміти його.

Зауваж!

Козацький флот складався з човнів, які запорожці називали байдаками або чайками. Це легкі човни, видовбані зі стовбурів столітніх лип завдовжки приблизно двадцяти і завширшки приблизно чотирьох метрів. Чайка вміщувала 50–70 козаків, а ще запас куль, пороху, харчів, води, 4–5 малих гармат. Оскільки чайки мали дві корми, то на ходу легко змінювали напрямок руху, були значно швидшими за турецькі галери. На щоглі чайки майорів козацький прапор.

Підведення підсумків уроку. Домашнє завдання.

Рекомендації вчителю:

Література

1. Авраменко О.М. Українська література / О.М. Авраменко ; підручник для 6 класу. – К. : Грамота, 2007.
2. Гітін В.Г. Видатні постаті козацької доби / В.Г. Гітін. – Х. : Торсінг плюс, 2009.
3. Єфремов С. Історія українського письменства / Сергій Єфремов. – К. : Феміна, 1995.
4. Інтернет ресурс Testsoch.com – розробки уроків.
5. Матеріали з Вікіпедії – вільної енциклопедії (uk.wikipedia.org/Shevchenko).
6. Мовчан Р.В. Українська література. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 5–12 класи / Р.В. Мовчан, Н.В. Левчик, О.А. Камінчик та ін. ; за заг. ред. Р.В. Мовчан. – К. : Ірпін'я ; Перун, 2005.
7. Чупринін О.О. Усі уроки української літератури в 6 класі / О.О. Чупринін. – Х. : Основа, 2007.
8. Шевченко Т.Г. Кобзар / Тарас Григорович Шевченко. – К. : Дніпро, 1974.
9. Яценко Т.М. Історія української літератури / Т.М. Яценко. – К. : Либідь, 1996.

6 клас

Тема

**Т. Шевченко, “Тарасова ніч”.
Образ народного співця, його роль у житті українців часів Т. Шевченко**

Мета:

- поглиблювати знання учнів про життєву долю Т. Шевченка, зокрема про перебування в Санкт-Петербурзі; з'ясувати історичну основу та ознайомити учнів зі змістом поеми “Тарасова ніч”;
- формувати вміння аналізувати вчинки героїв твору, охарактеризувати образ народного співця; розвивати культуру зв'язного мовлення учнів, увагу, спостережливість, логічне мислення, виділяти головне, суттєве з матеріалу;
- виховувати почуття пошани до життєвого та творчого шляху Т. Шевченка, до історичного минулого рідного краю.

Логічний ланцюжок:

1. Особистість генія української літератури → творець геніального “Кобзаря” → поет → драматург → прозаїк → художник → мислитель → фольклорист.
2. Реальні історичні події козащини: козацько-селянські повстання 20–30 рр. XVII ст. → посилення кріпосницького гніту національно-релігійні утиски → повстання під проводом Тараса Федоровича. Увійшло під назвою “Тарасова ніч”.
3. Співці-кобзарі → Княжа доба України → співці-бояри → військо-народ → полум'яне слово кобзарів → заклик до боротьби.

Теорія літератури:

Обрамлення – прийом композиції твору журналіста, який передбачає включення одного сюжету в інший. Наприклад, коли журналіст закінчує свій виклад і надає слово герою, який розказує свою історію.

Змістовна частина:

1. Пояснення епіграфа уроку.
2. Найголовніші сторінки життя.
3. Історія написання поеми.
4. Словникова робота.
5. Ознайомлення зі змістом поеми. Виразне читання учнями твору.
6. Тема. Ідея. Жанр. Особливості композиції.
7. Проблематика.
8. Характеристика образів Тараса Федоровича (Трясила) та народного співця (робота в групах: складання схем обговорення).
9. Ідейно-художня спрямованість поеми.
10. Рефлексивно-оцінювальний етап.

Проблемні питання:

1. Навіщо люди повинні знати свою історію, минувшину свого народу?
2. Яке значення має образ козацького ватажка Тараса Трясила для нас, сучасників?
3. Чим поема Т. Шевченка актуальна сьогодні?

Методична частина:

1. Пояснення епіграфа.

Живи, Кобзарє, в серці й душах
Твоїх нащадків – земляків;
Пройшли століття –
Дух твій змусив
Знайти до незалежності шляхи
Сини і доньки України,
Щасливі діти,
На хвилях сивого Дніпра
Тобі плетуть вінки із квітів.
Сергій Сергієнко

2. Найголовніші сторінки життя Т. Шевченка (презентації учнів).
3. Історія написання поеми:
У Санкт-Петербурзі 6 листопада 1838 р. Т. Шевченко написав твір “Тарасова ніч”. З-посеред безстрашних ватажків селянсько-козацьких повстань XVI–XVII ст. – Тараса Федоровича (Трясила), Павла Павлюка (Бута), Северина Наливайка, Якова Острянина – першого з них оспівав особливо натхненно. В основу твору покладена історична подія – перемога козаків над військом польської шляхти під Переяславом у 1630 р.
4. Словникова робота (виразне читання учнями або аудіо запис).
5. Ознайомлення аудиторії зі змістом поеми.
6. **Тема:** зображення величі й трагізму боротьби українського козацтва з польською шляхтою; змалювання ночі розгрому армії польського воєначальника Конєцпольського під час повстання 1830 р., очолюваного гетьманом Тарасом Федоровичем (Трясилом).
Ідея: возвеличення мужності й героїзму цілеспрямованості, наполегливої віри в перемогу козаків на чолі з гетьманом Трясилом; засудження жорсткості, жадібності панів-ляхів.
Основна думка: український народ завжди буде пам’ятати і шанувати своїх оборонців, їхні подвиги.
Композиція: події у творі перемежовуються у двох часових площинах – сучасній (епоха Кобзаря) і минулій (доба боротьби українського народу з польською шляхтою).
Жанр: історична поема.
7. **Проблематика:** Головна проблема твору. Без минулого немає майбутнього. На думку відомого літературознавця І. Дзюби, Шевченко “в минулому шукає традиції волі й героїзму, щоб пробудити надії, зміцнити сили для боротьби за нову Україну”.

Робота в групах: Складання схеми, обговорення її, прийом “Доміно”.

Відважний – рішучий – впевнений у собі – вміє прислухатися до думки інших, цілеспрямований, якого називають “батьком” – приклад для козаків

Словникова робота:

Галич – зграя галок.

Уніати – прибічники унії (об’єднання православної та католицької церков під зверхністю папи римського).

Наливайко Северин – сотник, керівник козацького повстання 1594–1596 рр.

Кравчина – так іноді його називали, мабуть тому, що він походив із родини кравця.

Павлюча (Павлюк) – ватажок козацького повстання 1637 р.

Бунчук – ознака гетьманської влади – булава з металеву кулькою на кінці та прикрасою-китицею з кінського волосу.

Трубайло – народна назва річки Трубіж, лівої притоки Дніпра.

Альта – притока річки Трубіж.

Бесіда за частиною теми уроку “Образ народного співця, його роль у житті українців часів Т. Шевченка”.

Обрамлення: на початку і в кінці твору йдеться про кобзаря – народного співця.

 Упереджуване завдання:

Повідомлення про кобзарів (2–3 речення).

Боян і Митуса – співці-бояни Остап Вересай, Самійло Яшний, Федір Холодний – співці-кобзарі.

Евристична бесіда:

- Хто був улюбленим персонажем українських народних художників? (Козак Мамай);
- Розгляд репродукції картини в підручнику;
- Чи відповідає цей образ образу кобзаря в поемі?

Кобзар – літня людина – багато чого бачила в житті – людяний – набожний – мудрий – пам’ятає історію України – пишається героями-козаками.

 Згадайте прислів’я та приказки про козаків:

- Козацькому роду нема переводу.
- Де козак, там і слава.
- Козак не боїться ні тучі, ні грому.
- То не козак, що не думає отаманом бути.

8. Аналіз художніх особливостей поеми.

- Яку роль відіграють художні засоби у творі. Відшукати їх у поемі “Тарасова ніч”

Робота в групах:

1 група шукає: рефрени, риторичні запитання, метафори

2 група: епітети, порівняння

3 група: звертання, риторичні оклики, анафори

- Якщо задати “лексичу за частотою вживання”, то в рядках поеми слово “отаман” до якої віднесемо групи?

(Історизми, бо зникло поняття і вийшло з ужитку слово)

- Які образи-символи зустрічаються в поемі?

Образ ночі – символ суспільного мороку. Світанку народові нема, та оскільки в цій ночі засвітив “місяць і зірки засіяли”, то зміст настроює на оптимізм долі народу в майбутньому.

Образ могили – символ минулого, України. Через зображення минулого українці краще розуміли сучасне.

9. Продовжіть незакінчене речення:

“На сьогоднішньому уроці я...”.

“Тарас Шевченко для мене...”.

Підведення підсумків уроку. Домашнє завдання.

Рекомендації вчителю:

Література

1. Авраменко О.М. Українська література / О.М. Авраменко ; підручник для 6 класу. – К. : Грамота, 2007.
2. Гітін В.Г. Видатні постаті козацької доби / В.Г. Гітін. – Х. : Торсінг плюс, 2009.
3. Єфремов С. Історія українського письменства / Сергій Єфремов. – К. : Феміна, 1995.
4. Інтернет ресурс Testsoch.com – розробки уроків.
5. Матеріали з Вікіпедії – вільної енциклопедії (uk.wikipedia.org/Shevchenko).
6. Мовчан Р.В. Українська література. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 5–12 класи / Р.В. Мовчан, Н.В. Левчик, О.А. Камінчик та ін. ; за заг. ред. Р.В. Мовчан. – К. : Ірпінь ; Перун, 2005.
7. Чупринін О.О. Усі уроки української літератури в 6 класі / О.О. Чупринін. – Х. : Основа, 2007.
8. Шевченко Т.Г. Кобзар / Тарас Григорович Шевченко. – К. : Дніпро, 1974.
9. Яценко Т.М. Історія української літератури / Т.М. Яценко. – К. : Либідь, 1996.

7 клас

Тема

Т. Шевченко. Життєпис поета. Мотив усеперамагаючого життєлюбства, доброти, любові, зміна емоційного стану незахищеної дитячої душі у великому складному світі “Мені тринадцятий минало”

Мета:

- відтворити і поглибити знання учнів про життєвий і творчий шлях поета, ознайомити їх із автобіографічними сюжетами в поезії “Мені тринадцятий минало”, простежити мотив усеперамагаючого життєлюбства, доброти, любові; роз’яснити школярам поняття контрасту як художнього прийому;
- формувати навички вдумливого та виразного читання, вміння ідейно-художнього аналізу поетичного твору, розвивати культуру зв’язного мовлення, пам’ять, увагу, спостережливість, допитливість;
- виховувати почуття гуманізму, оптимізму, поваги до творчості Т. Шевченка, прищеплювати риси доброти, співчуття, сприяти пробудженню в учнів почуття любові до рідного слова.

Логічний ланцюжок:

Т. Шевченко – поет, прозаїк, драматург; геній → титан → пророк.

Розшифрувати біографічний код: 1814, 1829, 1840, 1843, 1847, 1861.

Про трагічність долі хлопчика-сироти розповідають полотна та художні твори. Репродукції картин : В. Касіян “Смерть матері”, “Заповіт Тарасового батька”, М. Деревус “На могилі матері”, К. Трутовський “Тарас із сестрою Катериною”, Г. Світлицький “Тарас носить воду школярам”, І. Їжакевич “Тарас пастух”, В. Кондратюк та О. Вовк “Тарасова наука”, В. Касіян “Тарас шукає долі”. С. Васильченко “В бур’янах”, О. Іваненко “Тарасові шляхи”.

Теорія літератури:

Контраст – стилістична фігура протиставлення явищ, предметів, характерів; посилює змістовне й емоційне звучання твору. Її використовують у віршах, прислів’ях та приказках, у назвах книг і творів. Ця фігура побудована на використанні антонімічних пар.

У Т. Шевченка контраст – не просто художній прийом, а мистецький підхід, метод пізнання дійсності, в якій було аж надто багато суперечностей. Прийом протиставлення багатих і бідних, невільників і вільних людей, щасливих і нещасливих універсальний в “Кобзарі”. Контраст часто перебуває в центрі гострої сатири.

Бридня – жанр поезії; за визначенням самого автора, щось таке, що приверзлося, чого насправді ніколи не буває.

Автобіографічний твір – твір, написаний із власного життя (головним героєм якого є сам автор).

Змістова частина:

1. Організаційний момент. Повідомлення учням про життєвий шлях Тараса Шевченка, з акцентами на його дитячі роки, Оксану Коваленко – подругу дитинства поета.
2. Прослуховування поезії в аудіозаписі та демонстрація репродукції картини І. Їжакевича “Шевченко-пастух”.
3. Порівняльний аналіз картини І. Їжакевича та змісту поезії.
 - Хто є героєм картини?
 - Яким постає дитинство Тараса в поезії?
 - Чим займається Тарас, зображений художником?
 - Що можна сказати про зовнішність героя?
 - Що переважає у вірші – опис природи чи змалювання внутрішнього стану героя?
 - Які думки і почуття викликає у вас картина?
4. Тематичний словник: хлопчик, вівці, пагорб, хати, церква, небо, зошит, олівець, торбинка, одяг, бриль.
5. Словникова робота.

До паю – на обід (пай – частка заробленого чи трапеза, за якою їжу ділять на частини); приязно – добре; рай – благодатне місце; помарніло – потемніло, захмарилося; плоскінь – рослина (коноплі), волокно, призначене для прядіння, яке отримували способом вимочування у воді (річках, ставках) чоловічих рослин конопель (з неї робили нитки, ткали полотно на одяг та інші господарські потреби).

6. Виразне читання поезії. Ланцюжок змін душевного стану маленького пастушка (спокій, лагідність, приязнь → розчарування, образа, відчай → утіха, радість, добро).
7. **Тема:** зображення безрадінного дитинства Тараса, душевного стану і думок підлітка-сироти, який розчарувався в усьому, але вчасно отримав підтримку друзів.
8. **Ідея:** утвердження добра й дружної підтримки як важливих чинників для засудження страшних часів кріпацтва, ствердження оптимістичного світогляду людини.
9. Мотив (всеперемагаюче життєлюбство, доброта й дружба).
10. Художні особливості твору. Робота в групах (варіанти):

I група:

1. Прочитайте початок вірша (закінчуючи словами “І сонце гріло, не пекло!”)
2. Якими словами можна охарактеризувати душевний стан ліричного героя?
3. Автор “не знає”, чого йому “тоді так приязно молилось, / Чого так весело було”. А ви можете відповісти на це питання?
4. Яку роль відіграє образ сонця у цьому уривку?
5. Розкрийте зміст рядків “Мені так любо, любо стало, / Неначе в Бога...”.
6. Як ви думаєте, чим обумовлена поява ягняти у цій картині?
7. Як можна схарактеризувати стосунки ліричного героя і природи?

II група:

1. Прочитайте уривок вірша від слів “Та недовго сонце гріло...” до “Тяжкі сльози”.
2. Що спричинило зміну настрою ліричного героя?
3. За допомогою яких художніх засобів автор передає стан свого героя?
4. Якими словами можна схарактеризувати цей стан?

III група:

1. Прочитайте уривок від слів “А дівчина / При самій дорозі...”, закінчуючи “І поцілувала...”.
2. Змалюйте словесно описувану картину.
3. Що відчула дівчина, почувши плач сироти?
4. Чому автор у кінці рядка поставив трикрапку, а не просто крапку?

IV група:

1. Прочитайте закінчення вірша (від слів “Неначе сонце засіяло...”).
2. Чим був для малого поцілунок дівчини?
3. Як змінився стан хлопця?
4. Чому, на вашу думку, дівчина, заспокоївши хлопця, не залишила його самого?
5. Опишіть словесно сцену, якою закінчується поезія.

11. Інсценізація.
12. Скласти кросворд. Намалювати ілюстрації.

Проблемні питання:

1. У чому полягають причини зміни емоційного стану незахищеної дитячої душі у великому і складному світі? Чому Тарас Шевченко оптимістично закінчує поезію про сюжет, від якого в нього “серце плаче та болить”?
2. Чи можна вважати поезію “Мені тринадцятий минало” Т. Шевченка автобіографічною?

Допишіть речення:

Вірш “Мені тринадцятий минало” – це твір про...

Ця поезія викликала в мене...

Підведення підсумків уроку. Домашнє завдання.

Рекомендації вчителю:

Література

1. Ключек Г. Поезія Тараса Шевченка : сучасна інтерпретація / Г. Ключек. – К. : Освіта, 1998.
2. Неділько Г.І. Тарас Шевченко : Життя і творчість / Г.І. Неділько ; книга для вчителя. – К. : Рад. шк., 1988.
3. Поезії Тараса Шевченка. – Л., 1867. – Т. 2. – С. 223–224.
4. Степанишин Б.І. Вивчення творчості Т.Г. Шевченка в школі / Б.І. Степанишин. – К. : Рад. шк., 1969.
5. Шевченко Т. Кобзар / Т. Шевченко. – К. : Дніпро, 1976.

6. Шевченко Т.Г. ПЗТ : у 6 т. (вид., автентичне 1–6 томам “ПЗТ у 12 т.”) / Тарас Григорович Шевченко. – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 2 : Поезія 1847–1861. – С. 36–37, 574.

Тема

Т. Шевченко, “Тополя”.
Романтична ідея незнищеності ідеї справжнього кохання, краси, вірності

Мета:

- зосередивши основну увагу на романтичному творі “Тополя”, ознайомити учнів із ранньою творчістю Кобзаря; визначити ідейно-тематичну спрямованість поезії, проаналізувати багатство мови, символіку, міфологічну основу, розкрити внутрішній світ героїв; повторити та закріпити відомості про баладу, її ознаки, дати поняття про метаморфозу;
- розвивати навички вдумливого, виразного читання поетичних творів, їхнього аналізу, вдосконалювати вміння висловлювати свої судження про прочитане;
- у контексті формування особистості сприяти усвідомленню кожним учнем почуття вірності, поваги й любові до рідної землі, до звичаїв та традицій українського народу.

Логічний ланцюжок:

Скласти сенкан: тополя – гнучка, самотня; стоїть, страждала, перетворилась; є символом незнищеного кохання. Образ дівчини-страдниці.

Поширення балади в українській та зарубіжній (російській) літературах в епоху романтизму (перша половина XIX ст.) → В. Жуковський “Людмила”, О. Пушкін “Пісня про віщого Олега”, А. Метлинський “Смерть бандуриста”, М. Шашкевич “Погоня”.

Повідомлення, презентації: образ тополі в усній народній творчості.

Прослуховування аудіо запису пісень про тополя.

Теорія літератури:

Тополя – міфологічний образ давніх слов’ян.

Балада – віршований ліро-епічний твір фольклорного походження на легендарну або історичну тему, з драматично напруженим сюжетом. Основні ознаки: поєднання реального з фантастичним, невелика кількість персонажів, відсутність деталізації, романтичних характерів, драматизм ситуації, образні народнописані засоби, образи-символи.

Метаморфоза – перетворення, зміна чого-небудь.

Романтичний герой – герой романтичного твору, який страждає від відчуження, неможливості якось вплинути та змінити своє становище, оточуючий світ.

Мотив у художньому творі – проста динамічна смислова одиниця розповіді у творі; комбінація кількох мотивів складає фабулу.

Змістова частина:

1. Балада “Тополя” Т. Шевченка – явище оригінальне, новаторське (1839, Академія мистецтв, С.Пб.). І. Франко: “Сим майстерським вступним акордом поет вносить в нашу душу особливий, лагідний настрій...”
2. Мозковий штурм – визначити тему та ідею балади.
Жанр балада з казково-фантастичними подіями.
Конфлікт – соціальний.
3. Композиція твору (робота в парах): експозиція: вступ, опис тополі; зав’язка: “*Полюбила чорнобрива / Козака дівчина*”; кульмінація: героїня вирішує скористатися зіллям; розв’язка: перетворення дівчини на тополя.
4. Роль оповідача в тексті.
5. Розкриття образів-символів і художніх засобів.
6. Проблематика: вірність і зрада, кохання щире і без почуттів, батьки і діти.
7. Зв’язок твору з усною народною творчістю: наявність народних звичаїв (сватання, вродження), невелика кількість дійових осіб, магічність числа “3”, відтворення первісних вірувань людей у можливість переселення душі людини в рослину.
8. Рефлексія. Тополя – це символ... Справжнє кохання, вірність... Мотив балади... Народні поетичні засоби...
9. Пояснити назву твору. Чи можна вважати цей твір своєрідним застереженням для молодих дівчат?

Підведення підсумків уроку. Домашнє завдання.

Рекомендації вчителю:

Література

1. Дей О.І. Балада про невістку-тополю та її відгуки у творчості Т.Г. Шевченка, С. Руданського та Ю. Федьковича / О.І. Дей // Народна творчість та етнографія. – 1984. – № 2. – С. 49–58.
2. Степанишин Б.І. Вивчення творчості Т.Г. Шевченка в школі / Б.І. Степанишин. – К. : Рад. шк., 1969.
3. Шевченко Т. Кобзар / Т. Шевченко. – К. : Дніпро, 1976.
4. Шевченко Т.Г. ПЗТ : у 6 т. (вид., автентичне 1–6 томам “ПЗТ у 12 т.”) / Тарас Григорович Шевченко. – К. : Наук. думка, 2003. – Т.1: Поезія 1837–1847 / Перед. слово І. Дзюби, М. Жулинського. – С. 113–118, 437–442, 620–623.

7 клас

Тема

Т. Шевченко, “Заповіт” – твір, що єднає минуле, теперішнє і майбутнє

“Заповіт” – вершина громадянської лірики поета.
В. Смілянська

Мета:

- ознайомити учнів із історією написання вірша, зробити ідейно-художній аналіз твору, визначити, які факти з життя поета покладено в основу вірша, розкрити полум’яну любов автора до України, віру в перемогу правди, справедливості;
- розвивати навички виразного читання, логічного мислення, культуру зв’язного мовлення, вміння грамотно висловлювати свої думки, почуття, передавати власні спостереження;
- виховувати почуття любові до рідної землі, національну свідомість, волелюбність, непримиренність до ворогів, моральну стійкість.

Логічний ланцюжок:

Історія створення і написання твору → зміст і значення → поезія у музиці → переклади “Заповіту”.

Теорія літератури:

Алітерація – повторення однорідних приголосних звуків у вірші, реченні, строфі.

Градація – послідовність, поступовість у розміщенні чого-небудь, при переході від одного до іншого.

Заповіт – офіційний документ, який містить розпорядження певної особи щодо її майна на випадок смерті; настанова наказ, дані послідовникам або нащадкам.

Ідея – основна думка твору, його пафосно-емоційний стрижень, ядро задуму автора.

Інверсія – зміна звичайного (нормального) порядку слів у реченні з метою виділення тих чи інших його членів; порушення звичайного порядку слів, зумовлене логічними, стилістичними або ритмічними вимогами.

Монолог – роздуми персонажа вголос у драматичному творі, кінофільмі чи виставі; розмова з самим собою або з глядачами.

Види лірики: пейзажна, громадянська, філософська, інтимна.

Змістова частина:

1. Організаційний момент. Перевірка домашнього завдання. Актуалізація опорних уявлень, знань, умінь, чуттєвого досвіду у формі мікробесіди.
2. Оголошення теми, мети уроку. Погляд на “Заповіт” у порівнянні з “Пам’ятниками” Горація та О. Пушкіна.
3. Історія написання твору. У грудні 1845 р. поет перебував на Переяславщині в поміщика-декабриста С. Самойлова. Невдовзі стан Шевченка різко погіршився і його відправили в Переяслав до лікаря Андрія Козачковського. Вірш написаний 25 грудня 1845 р. Уперше його було надруковано під назвою “Думка” в збірнику “Новые стихотворения Пушкина и Шевченка” (1859, Лейпциг). Безпосередньо в автографі поезія не мала заголовка. Загально відома тепер назва “Заповіт” з’явилася як редакційна у виданні “Кобзаря” 1867 р.
4. Прослуховування (програвання) вірша, особливості виразного читання. Засоби виразності: інтонація, темп, пауза. Складання партитури тексту: уповільнений темп на початку, далі середній, потім пришвидшений, і знову середній, піднесено-сумовитий).
5. Бесіда на закріплення почуттєвого сприйняття “Заповіту”. **Тема** (заклик до українського народу звільнитися від кайданів російського самодержавства, боротися за вільне життя), **ідея** (віра поета у світле майбутнє України) твору.
6. Робота в групах: особисті й громадські заповіді Кобзаря; “Заповіт” – твір, що єднає минуле, сучасне і прийдешнє; Шевченко справжній патріот рідної землі.
7. Роль художніх засобів у розкритті основного мотиву твору. Створення образу України через художні деталі.
8. Як виконано Шевченків “Заповіт”? Міні-дискусія. Проблема: Доки світу – жити Шевченковому “Заповіту”.
9. Пояснення епіграфа, складання психологічного портрета автора.

10. Крилаті вислови з “Заповіту”, їхня оцінка.
11. Мікророзповідь на тему: Шевченків “Заповіт” сколихнув увесь світ. Уперше вірш було перекладено російською мовою в 1862 р. Згодом переклади здійснювали Е. Войнич, Й. Бехер, І. Франко, А. Ензен, О. Дюран. Музичні твори: кантати С. Людкевича і Б. Лятошинського; хори М. Лисенка, М. Вербицького, Л. Ревуцького; симфонічна поема “Заповіт” Г. Глієра. Найпоширеніша музика на слова твору була створена вчителем із Полтави Гордієм Гладким.
12. Клоуз-тест.
 - Головний твір Тараса Шевченка – ...
 - Ідея вірша “Заповіт” – ...
 - Слово, яке закликає до боротьби, – це ...
 - Мелодія до “Заповіту” Т. Шевченка належить ...
 - “Заповіт” Шевченко написав ...
 - “Заповіт” Кобзаря перекладено ...
 - За жанровою спрямованістю “Заповіт” належить до лірики ...
 - За своєю формою “Заповіт” – це ...
13. Написати твір-роздум: “Заповіт” – твір найвищої духовної шляхетності.
14. Метод “Прес”. Як виконуємо заповіт Великого Кобзаря?
15. Чого навчає вірш “Заповіт”?
16. Складання кросворда “Знавці Шевченкового “Заповіту””.

Методична частина:

Жанр: громадянська лірика.

За формою “Заповіт” – монолог ліричного героя. Вірш складається з шести строф, об’єднаних попарно. Кожна пара має свою провідну думку, ритм та інтонацію.

Робота в парах:

Визначення особливостей форми та композиції твору.

Експозиція:

Як умру, то поховайте

...

На Вкраїні милій,

Зав’язка:

Як понесе з України

...

Кров ворожу...

Кульмінація:

...Вставайте,

Кайдани порвіте

Розв’язка:

І мене..,

Не забудьте пом’янути

Незлим тихим словом.

Проблемні питання:

1. Чому “Заповіт” Т. Шевченка ніколи не втрачає актуальності?
2. Чи можна цей вірш вважати національним гімном України?
3. Чи маємо підстави стверджувати: “Заповіт” Т. Шевченка – поетичне звернення до сучасників і майбутніх поколінь?

Підведення підсумків уроку. Домашнє завдання.

Рекомендації вчителю:

Література

1. Дирів І.М. Шевченко в Переяславі / І.М. Дирів // Українська мова і література в школі. – 1991. – № 4. – С. 87–89.
2. Неділько Г.І. Тарас Шевченко : Життя і творчість / Г.І. Неділько ; книга для вчителя. – К. : Рад. шк., 1988.
3. Степанишин Б.І. Вивчення творчості Т.Г. Шевченка в школі / Б.І. Степанишин. – К. : Рад. шк., 1969.
4. Тарас Шевченко : “Заповіт” мовами народів світу / Упоряд. Б. Хоменко. – К., 1989.
5. Цалай-Якименко О.С. “Заповіт” Т.Г. Шевченка – народна революційна пісня / О.С. Цалай-Якименко // Народна творчість та етнографія. – 1963. – № 1. – С. 3–11.

6. Шевченківський словник. – Т. 1 / Ін-т літ-ри ім. Т.Г. Шевченка АН УРСР. – К. : ГР УР, 1976. – С. 230–231.
7. Шевченко Т.Г. Біографія / Т.Г. Шевченко. – К. : Наук. думка, 1984. – С. 151–152.
8. Шевченко Т. Кобзар / Т. Шевченко. – К. : Дніпро, 1976.
9. Шевченко Т.Г. ПЗТ : у 6 т. (вид., автентичне 1–6 томам “ПЗТ у 12 т.”) / Тарас Григорович Шевченко. – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 1 : Поезія 1837–1847 / Перед. слово І. Дзюби, М. Жулинського. – С. 371, 377, 750–752.
10. Музей заповіту Т.Шевченка – <http://niez-pereyslav.com.ua/en/m-6>
11. <http://www.pisni.org.ua/sons/54704.html>
12. kanevala.narod.ru “Заповіт” мовами світу

8 клас

Тема

**Т. Шевченко, “Думи мої, думи мої...”.
Викуп поета з неволі, арешт, перебування в казематі, заслання (ранній період)**

Караюсь, мучусь, але не каюсь!
Т. Шевченко

Мета:

- поглибити знання учнів про життя і творчість Тараса Шевченка, зокрема про його перебування в казематі, заслання;
- розвивати навички аналізувати ідейно-художній зміст поезій у контексті біографії автора, висловлювати власні міркування, розкривати пізнавальний і виховний потенціал твору;
- виховувати естетичний смак, емоційність у сприйнятті поезії.

Цікаво!

“Думи мої, думи мої...” стали заспівом у творчості Т. Шевченка, відкрили перше видання “Кобзаря” 1840 р.

Надалі Т. Шевченко хотів перевидати “Кобзар”, об’єднати його з поемою “Гайдамаки”. Проте книжку було дозволено друкувати під попередньою назвою “Кобзар”. Вона побачила світ 23 січня 1860 р. у друкарні П. Куліша. При цьому цензура так обчистила твори поета, що в тексті збірки він “ледве пізнав своїх діточок”.

І все ж таки Т. Шевченко радів, що “діточки” нарешті пішли в Україну. Після багаторічного мовчання поет заговорив зі своїм народом, заспівав віщим голосом у другому виданні “Кобзаря”.

Поезії “Думи мої, думи мої...” судилася співоча доля. Музику на слова Шевченка писало багато композиторів: С. Воробкевич, Я. Степовий, Є. Козак. Піснею твір став, коли поєднався з народною мелодією.

Змістовна частина:

Життя і творчість Т. Шевченка.

1. Джерела життєвої трагедії.
2. На двірській службі.
3. Старання друзів і очікувана воля.
4. Вплив “Кобзаря” на українську (малоросійську) спільноту.
5. Поїздки поета Україною.
6. Арешт Т. Шевченка. “Під опікою” III відділення: процес політичний і психологічний.
7. Коротке перебування в Оренбурзі. Орськ. Казарма, муштра. Твори на заслання.
8. Перебування в Новопетровському укріпленні.
9. Повернення Т. Шевченка з вигнання.
10. Остання гостина в Україну.
11. Недуга. Послідні уродини. Передсмертна ніч поета.

Атмосфера творчості.

Це був час, коли Шевченко навчався в Академії мистецтв. Настрої та творчі шукання формувалися й розвивалися під впливом високого мистецтва, яке уособлювали такі корифеї пензля як К. Брюллов. Уже згодом, 1 липня 1857 р., поет так згадував ту неперевершену атмосферу: “У тіні його (Брюллова. – В.П.) вишукано-розкішної майстерні, як у спекотному дикому степу наддніпровському, переді мною мерехтіли страдницькі тіні наших бідних гетьманів. Переді мною широчів степ, усіяний курганами. Переді мною красувалася моя прекрасна, моя бідна Україна в усій безгрішній меланхолічній красі своїй. І я задумувався, я не міг відвести своїх духовний очей від цієї рідної благодаті, що зачаровувала”.

Коментар.

Влітку 1859 р. член Головного управління цензури О. Тройницький запропонував не допускати до друку поезію “Думи мої, думи мої...”, бо в ній, на його бюрократично-угодицьке мислення, “надто гірко висловлюється скорбота автора про знищення козацької вольності, над могилою якої, за його словами “Орел чорний сторожем літає”, і скорбота його на чужині, тобто на півночі Росії, за батьківщиною його, за Україною”.

Імперські пуга.

На думку цензора О. Тройницького: “Саме за поетичну свою довершеність “ця пісня” осяде в пам’яті кожного малоросіянина, схильного до сприйняття минувшини української старовини, а цього навряд чи варто бажати для блага самої України”.

Коментар.

Разом із новими віршами у видання “Поезія Тараса Шевченка” в двох томах увійшли: у перший том – поезії, написані до заслання; у другий – твори періоду заслання й після нього. Це була турбота не тільки про власну творчу спадщину, а й долю всієї української літератури. Маніфестом на її захист, як самостійної європейської літератури, стала передмова поета до видання “Кобзаря” 1847 р., що не побачило світ через арешт Шевченка.

Проблемні питання:

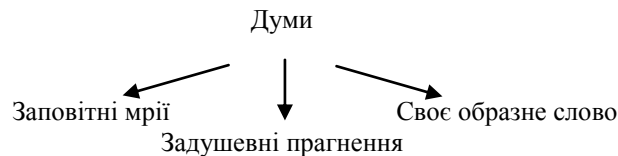
1. Над чим змушує кожного з нас задуматися поезія “Думи мої, думи мої...”? Чому російська монархічна цензура так упереджено поставилася до твору з “високою поетичною заслугою”?
2. Як Т. Шевченко став не просто поетом, а поетом українським?
3. Як у творі “Думи мої, думи мої...” виражена громадянська позиція автора? А яка твоя громадянська позиція?

Методична частина:

Спосіб осмислення істини:

- автор розмовляє зі своїми творами як із само суцільними суб’єктами;
- діалогічна форма – чим глибше проникаєш в безодню душі, тим більшу кількість “я” відкриваєш у собі, в людині як такій;
- акцентування уваги (з допомогою учнів) на ролі сучасної літературної мови в епоху модерності.

Поет, дошукуючись правди, бесідує, дискутує, радить. Думи для Шевченка дуже дорогі, це його душа.

Думи Т. Шевченка не “писані”, вони самотньо “стали на папері сумними рядками”. Поезія, яка містила багато мотивів фольклорного походження й близько перегукувалася з народними піснями, народилася підсвідомо, самовільно. Шевченкові судилося стати посередником між Творцем, своїми сучасниками і нащадками.

Підведення підсумків уроку. Домашнє завдання.

Рекомендації вчителю:

Картини

- М. Стратіят “Думи мої, думи мої...”.
- І. Бондар “Думи мої, думи мої...”.
- М. Божій “Думи мої, думи мої...”.

Література

1. Бородін В.С. Т.Г. Шевченко і царська цензура: Дослідження та документи: 1840–1862 роки / В.С. Бородін. – К., 1969.
2. Гоян Я. “Воскресни, мамо!”: Доля Тарасового “Букваря” / Ярема Гоян; літ. есе. – К.: Веселка, 2006.
3. Неділько Г.Я. Тарас Шевченко. Життя і творчість: Книга для вчителя / Георгій Якович Неділько. – К.: Рад. школа, 1988.
4. Лепкий Б. Про життя і твори Тараса Шевченка / Богдан Лепкий. – К.: Вид-во “Україна”, 1994.
5. Шевченко Т.Г. ПЗТ: у 6 т. (вид., автентичне 1–6 томам “ПЗТ у 12 т.”) / Тарас Григорович Шевченко. – К.: Наук. думка, 2003. – Т.1: Поезія 1837–1847 / Перед. слово І. Дзюби, М. Жулинського. – С. 124–126, 448, 631–633.

8 клас

Тема

Усвідомлення власної місії поета. Т. Шевченко, “Мені однаково, чи буду...”
(з циклу “Невольничча муза”, період заслання. “В казематі”). Синівська любов до України

Мета:

- розкрити основну думку поезії, написаної під час перебування Т. Шевченка в казематі; вчити поєднувати в життєвих обставинах громадянське й особисте;
- розвивати в учнів уміння логічно й послідовно викладати свої міркування, розуміти психологічний задум автора, для якого доля рідного краю становить основний смисл життя;
- виховувати співчуття до знедолених людей.

Композиційні вузли:

Вступ. Психологічне налаштування читача: поета не цікавить його власна доля, його прийдешнє, він уболює за рідний край.

Основна частина. Спогади про дитинство, випробування, що випали на долю поета; висловлення любові до України; гострі переживання ліричного героя за майбутнє своєї землі.

Проблемні питання:

1. Чому в поезії “Мені однаково” поет переконує у своїй байдужості до власної слави в Україні?
2. Як Т. Шевченко передбачив головну проблему української нації – проблему малоросіяництва, тобто бути чи ні Україні соборною незалежною державою?

Методична частина:

Твір – маніфест, поезія думок і почуттів, побудована за принципом протиставлення:
важка доля поета ↔ тривога за долю Батьківщини

Мотив байдужості розкриваємо в таких ситуативних моментах:

1) *Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині –
Однаковісінько мені.
(Заслання в Сибір)*

2) *В неволі виріс меж чужими,
І, не оплаканий своїми,
В неволі, плачучи, умру,
І все з собою заберу,
(Життєвий шлях людини, що тривалий час перебувала в неволі)*

Крилатий вислів “На нашій – не своїй землі” – це словесна формула сутності національної ідеї. З одного боку, Україна – слава, наша, а з іншого, вона все-таки не своя, бо невільна, сама собі не належить.

Цікаво! Перший варіант цього вислову в Шевченка звучав “на обезцещеній землі”.

*І не пом’яне батько з сином,
Не скаже синові: “Молись,
Молися, сину: за Вкраїну
Його замучили колись”.*

Образно-зорові штрихи: син – представник майбутнього покоління; батько – представник покоління, яке було сучасним Шевченкові.

Літературний прийом: 23 рядки поетичного тексту дуже напружено “працюють” на те, аби створити в читача враження особливої важливості сказаного в останніх 5 рядках, власне про те, що поетові й справді не однаково.

Та не однаково мені,

*Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять...
Ох, не однаково мені.*

Художня краса поезії: у змістовій градації смислу “однаково”.

Кожен наступний момент у розвитку поезії хоч і повторює попередній, усе ж містить у собі принципово нову ситуацію і щоразу підносить думку на нову емоційну висоту:

1. “...чи буду / Я жити в Україні, чи ні.” – звучить ніби спокійно спокійно
2. “Чи хто згадає, чи забуде / Мене в снігу на чужині” – вдавано байдуже
3. “...чи буде / Той син молитися, чи ні...” – беззастережно, категорично
4. “Як Україну злії люде / Присплять” – рішуче, пристрасно, з болем
5. “Ох, не однаково мені” – виливається стриманий крик душі

Підведення підсумків уроку. Домашнє завдання.

Рекомендації вчителю:

Література

1. Бородін В.С. Т.Г. Шевченко і царська цензура: Дослідження та документи: 1840–1862 роки / В.С. Бородін. – К., 1969.
2. Дзюба І. Тарас Шевченко / Іван Дзюба. – К.: Вид. дім “Альтернативи”, 2005.
3. Сінченко О. Літературознавча рецепція циклу “В казематі” Тараса Шевченка / Олексій Сінченко // 36. пр. Міжнародної (38-ї) наукової шевченківської конференції. – Черкаси: Видавець Чабаненко Ю.А., 2011. – С. 362–368.
4. Шевченко Т.Г. ПЗТ: у 6 т. (вид., автентичне 1–6 томам “ПЗТ у 12 т.”) / Тарас Григорович Шевченко. – К.: Наук. думка, 2003. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – С. 13, 378–379, 555–556.

8 клас

Тема

**Т. Шевченко, “Минають дні, минають ночі...”.
Роздуми автора про плинність, скороминущість життя людини на землі, про її долю**

Мета:

- поглиблювати знання учнів про творчу діяльність Т. Шевченка, ознайомити їх із віршем “Минають дні, минають ночі...”;
- виробляти вміння бачити образ самого автора, коментувати основні мотиви, робити висновки;
- виховувати почуття пошани до творчості Кобзаря, любов до українського народу, його унікальної культури.

Композиційні вузли:

Вступ. Роздуми про вічний плин людського життя, що йде й не вертається назад, наближаючи людину до вічного спокою.

Основна частина. Ліричний герой просить у долі якщо не сприйняття, то неспокою. Тривожні роздуми про смисл життя. Автор утверджує основну думку – людина повинна активно діяти, аби залишити про себе добру пам’ять нащадкам.

Цікаво! Музику до слів вірша “Минають дні, минають ночі...” написали М. Лисенко, С. Воробкевич, В. Заремба.

Теорія літератури:

Філософська лірика, силабо-тонічне віршування.

Проблемні питання:

1. Якою ви бачите життєву платформу Т. Шевченка за твором “Минають дні, минають ночі...”?
2. Гідна людина – яка вона? У чому смисл життя?
3. А якої ви просили б долі у Бога? Яке ваше призначення у світі?

Методична частина:

I. Перший етап роботи.

Завдання: Як за допомогою пейзажу автор передає відхід людини від діяння? Відтворіть усно пейзажний малюнок, що виражає плин часу.

II. Другий етап роботи.

Завдання: Художня особливість поезії – наявність двох доль:

а) Доля добра: розвій таланту почесі, високе становище у суспільстві слова.

б) Доля зла: роль мученика, переслідуваного російською монархічною владою, який своє життя віддав народу.

Підсумок. Звертаючись до Бога, Т. Шевченко просить дати долю, якщо немає доброї, то хоч злу, щоб “світ запалити”, бо байдужість, на думку поета, це найстрашніше, що може бути в житті.

III. Третій етап роботи.

Міні-дискусія: Пошук справжнього сенсу життя людства.

*...Серцем замирати
І гнилою колодою
По світу валяться...*

І спати на волі...

Підсумок. Автор засуджує бездіяльність, пасивність, бездумне життя:

*...серцем жити
І людей любити*

Ціль життя – “світ запалити”.

Автор закликає до активних дій, боротися за своє майбутнє, робити народові добро, життя має бути гідним людського звання.

IV. Четвертий етап роботи. Літературний ерудит:

Інтонаційне звучання.

I частина – одноманітність життя, пасивність, написана чотирьохстопним ямбом, який часто використовують у сатирі.

II частина – боротьба за ліпшу долю, віра у свої сили, запалити іскру правди, щастя, надії – написана 14-складовим коломийковим віршем.

Підсумок. Подібні зміни ритму пов'язані з відтіненням контрастного змісту.

Тематична класифікація лірики

ЛІРИКА	філософська
	громадянська (суспільно-політична, патріотична, сатирична)
	медитативна
	сугестивна
	інтимна (любовна, родинна, лірика дружби)
	пейзажна
	пародійна (бурлеск, травестія)

Філософська лірика – поетичне осмислення буття, світу, людини, сенсу життя, добра і зла тощо.

Ритмоутворення силабо-тонічного вірша

Різновиди стоп

двоскладові – хорей (— —), пірихій (— —), спондей (— —), ямб (— —);

трискладові – дактиль (— — —), амфібрахій (— — —), бакхій (— — —), анапест (— — —).

Підведення підсумків уроку. Домашнє завдання.

Рекомендації вчителю:

Література

1. Бородін В.С. Т.Г. Шевченко і царська цензура: Дослідження та документи: 1840–1862 роки / В.С. Бородін. – К., 1969.
2. Ключек Г. Поезія Тараса Шевченка: сучасна інтерпретація / Григорій Ключек; посібник для вчителя. – К.: Освіта, 1998.
3. Неділько Г.Я. Тарас Шевченко. Життя і творчість: Книга для вчителя / Георгій Якович Неділько. – К.: Рад. школа, 1988.
4. Пахаренко В. Начерк Шевченкової етики / Василь Пахаренко. – Черкаси: Брама-Україна, 2007.
5. Пахаренко В. Незбагнений апостол / Василь Пахаренко. – Черкаси: Сіач, 1994. – 195 с.
6. Шевченко Т.Г. ПЗТ: у 6 т. (вид., автентичне 1–6 томам “ПЗТ у 12 т.”). – К.: Наук. думка, 2003. – Т. 1: Поезія 1837–1847 / Перед. слово І. Дзюби, М. Жулинського. – С. 367, 576, 749.

9 клас

Тема

**Т. Шевченко – геніальний поет, мислитель, пророк національного відродження.
Перші поетичні твори баладного та елегійного жанру (“До Основ’яненка”,
“На вічну пам’ять Котляревського”, “Думка”)**

Мета:

- відтворити й поглибити знання учнів про життєвий і творчий шлях Т. Шевченка; розкрити сюжет, тему та ідею ранніх творів поета;
- розвивати логічне й абстрактне мислення, увагу, спостережливість, уміння виразно читати поетичні твори, грамотно висловлювати власні думки та робити висновки;
- виховувати почуття пошани до творчості Кобзаря, волелюбність, доброту, щирість, вірність у почуттях.

Логічний ланцюжок:

Т. Шевченко → Великий Кобзар → письменник → поет → художник → академік → романтик → знавець фольклору → основоположник нової української літератури.

Теорія літератури:

Основоположник мови – той, хто продовжує почату зачинателем творення літературної мови справу: остаточно закріплює в житті нову систему писання, шліфує й унормовує мову.

Пророк – людина, яка заздалегідь і мудро говорить про те, що має відбутися в майбутньому.

Слово вчителя.

Літературна спадщина Шевченка – це збірка “Кобзар”, 9 повістей, п’єса “Назар Стодоля”, щоденник та листи. У ранніх творах Шевченко переважно схилявся до романтизму, хоча досить міцною була й реалістична основа.

- Виразне читання вірша Т. Шевченка “До Основ’яненка”;
- Словникова робота, обмін враженнями щодо прочитаного, евристична бесіда. Яким настроєм наповнена поезія? Яку надію висловлює поет? Яке протиставлення вжито у творі і з якою метою?
- Виразне читання поезії “На вічну пам’ять Котляревському”;
- Словникова робота, евристична бесіда;
- Перегляд презентації “Порівняння двох поезій”.

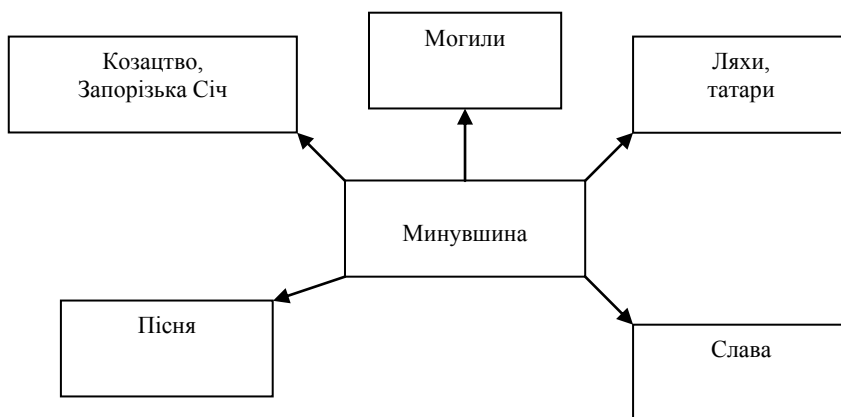
Проблемні питання:

1. Чому українці визнали Т. Шевченка своїм провідником, пророком?
2. Що свідчить про цілеспрямованість Кобзаря, велике терпіння й працю над собою заради досягнення поставлених мети?
3. Простежити особливості сюжету поезій “До Основ’яненка”, “На вічну пам’ять Котляревському”, “Думка”.
4. Написати листа (у формі вірша, малюнка чи прозового тексту) до Основ’яненка чи Котляревському.

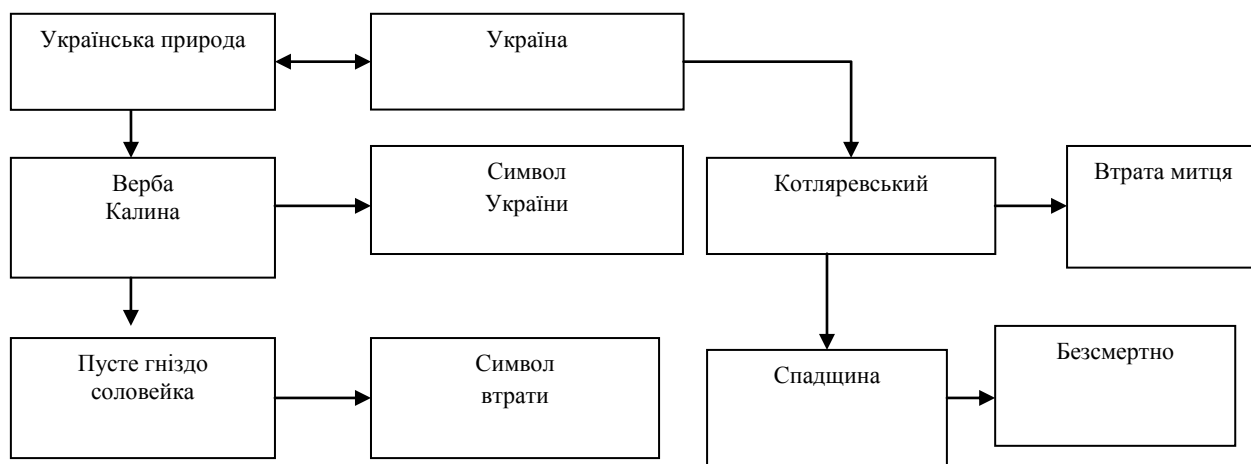
Завдання вчителя:

Оживити монументальну постать Т. Шевченка, розкрити його не лише як національного пророка, а й людину. Це допоможе учням повніше осмислити творчість великого Кобзаря, викличе бажання глибше збагнути велич українського генія. Сумлінне вивчення біографії важливе ще й тому, що вона більше не вивчатиметься у шкільному курсі. Розглядаючи головні етапи життєвого шляху, варто зосередити увагу на питанні: якою людиною він був і які життєві уроки залишив нам, своїм духовним нащадкам?

При розгляді сюжету поезій “До Основ’яненка” робимо гранування:

Проблему в поезії “На вічну пам’ять Котляревському” доречно розглянути за допомогою дерева рішень:

Ліричний твір “Думка” має нескладну композицію, в якій стисло, сконцентровано виражено переживання дівчини-сироти. Тому деталізовано розглядати поезію можна лише через систему художніх засобів:

Підведення підсумків уроку. Домашнє завдання.

Рекомендації вчителю:

Література

1. Матеріали з Вікіпедії – вільної енциклопедії (<http://uk.wikipedia.org/wiki/>).
2. Стадно А. Тарас Шевченко і релігія / А. Стадно // Рідна школа. – 1998. – № 3.
3. Транушенко С. Шевченко – художник / С. Транушенко. – К : Знання, 1961.
4. Шевченко Т.Г. ПЗТ : у 6 т. (вид., автентичне 1–6 томам “ПЗТ у 12 т.”) / Тарас Григорович Шевченко. – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 1 : Поезія 1837–1847. – С. 79–84, 89–91, 119–121, 414–416, 425–426, 442–446, 598–603, 609–611, 623–628.

9 клас

Тема**Т. Шевченко, умовність у баладі,
тривога за жіночою долею (“Причинна”, “Лілея”)****Мета:**

- закріпити знання про образи жінок, їхню долю у творах Т. Шевченка; дослідити доцільність застосування елементів фольклору, звичаїв, обрядів для сприймання змісту “Причинна”, “Лілея”;
- розвивати логічне й абстрактне мислення, увагу, спостережливість, уміння, виразно читати твори, коментувати їхній ідейно-художній зміст, грамотно висловлювати власні думки та робити вмотивовані висновки;
- виховувати почуття пошани до творчості Кобзаря, волелюбність, доброту, щирість, вірність у почуттях.

Теорія літератури:

Умовний спосіб – поняття, що виражає не реально виявлену дію, а лише бажану або можливу при певних умовах.

Балада (франц. ballade – від “танцювати”) – віршовий твір на героїчну, легендарну або казкову тему.

Елегія (грец. ἐλεγεία – від “журлива пісня”) – ліричний твір задумливого, сумного характеру.

Лірика (грец. λυρικός – музичний, наспівний) – один із трьох родів літератури, поряд із епосом і драмою, в якому з особливою виразністю виявляється емоційне ставлення автора до зображуваного.

Ліро-епос – ліро-епічний твір.

Змістовна частина:

1. Прослуховування поезій в аудіо запису.
2. Робота з термінологічним словником.
3. Історії написання та джерела творів, їхній ідейно-художній аналіз (віршування, новаторство творів, фантастичне поруч із романтичним).
4. До цього уроку учням доцільно було б підготувати повідомлення про символічне та асоціативне пояснення образу Лілеї, тому що на нього, його побутування в уснопоетичній словесності й трансформацію в літературній творчості уваги звернуто мало.

Методична частина:

1. Для порівняння балад “Причинна” і “Лілея” виправдано застосувати метод “Мікрофон”.
2. Аналіз поеми “Лілея” потрібно розпочати з особливості побудови твору: твір починається і закінчується питанням, з яким головна героїня звертається до оточуючого її середовища (“риторичне запитання”).
3. В баладах Шевченка є суттєва відмінність від творів такого жанру інших письменників. Якщо романтики “населяли” свої поеми привидами, відьмами, то в Кобзаря ці образи/страхи відсутні. Засвоївши досвід своїх попередників, він запропонував оригінальні твори, надавши в них давньому жанру нових якостей. При розгляді балади “Причинна” варто з’ясувати насамперед реальне і фантастичне:

Реальне	Фантастичне
Дівчина	Малі діти, що повиринали із Дніпра
Козак	Мати
Ворожка	Русалоньки
Дівчата	

Образ героїні твору: характеристику скласти за допомогою інформаційного грона:

Причинна:

- Терпимість до приниження.
- Нещасна.
- Сирота.
- Здатність до щирого кохання.

- Страждання.
- Вірність у своїх почуттях.
- Красуня.

Проблемні питання:

1. Кого називає Т. Шевченко “людьми чужими” у творі “Причинна”? Вмотивуйте, чи їх справді можна вважати винними у смерті дівчини?
2. Чи поділяйте ви образи Лілеї на людей, кріпаків, що свою злість на пана зігнали на нещасній дівчині? Доведіть думку, що цей твір є надкласовим.

Підведення підсумків уроку. Домашнє завдання.

Рекомендації вчителю:

Література

1. Грабович Г. Поет як міфотворець : Семантика символів у творчості Тараса Шевченка / Г. Грабович. – 2-е вид., випр. і авториз. – К. : Критика, 1998.
2. Клочек Г. Поезія Тараса Шевченка : сучасна інтерпретація / Григорій Клочек ; посібник для вчителя. – К. : Освіта, 1998.
3. Матеріали з Вікіпедії – вільної енциклопедії (<http://uk.wikipedia.org/wiki/>).
4. Михед П. Молюся, Господи, внуши їм уст моїх глаголи / П. Михед // Сучасність. – К., 2004. – № 3. – С. 113–126.
5. Степанишин Б.І. Вивчення творчості Т.Г. Шевченка в школі / Б.І. Степанишин. – К. : Рад. шк., 1969.
6. Шевченко Т.Г. ПЗТ : у 6 т. (вид., автентичне 1–6 томам “ПЗТ у 12 т.”) / Тарас Григорович Шевченко. – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 1 : Поезія 1837–1847. – С. 73–78, 373–375, 412–414, 578–571, 595–598, 753–754.

9 клас

Тема**Т. Шевченко, поема “Гайдамаки”.
Історична основа твору. Сюжет і композиція. Героїчний характер поеми****Мета:**

- познайомити старшокласників з поемою “Гайдамаки”; визначити історичну основу твору, ідейно-тематичну спрямованість, сюжет, особливості жанру та композиції;
- розвивати культуру зв’язного мовлення, логічність у мисленні, увагу; вміння сприймати й аналізувати навчальний матеріал, вдосконалювати навички працювати з текстом твору, аналізувати, зіставляти, робити висновки;
- виховувати повагу до історичного минулого України, формувати почуття національної свідомості, патріотизму.

Логічний ланцюжок:

Соціально-національне становище України у другій половині XVIII ст., із використанням карти → Коліївщина → історична основа твору → тема → жанр → композиція → суперечливі відгуки про твір.

Теорія літератури:

Поема (від грец. ποίημα – твір) – ліро-епічний віршований твір, у якому зображені значні події та яскраві характери (переважно головних героїв), а розповідь про героїв супроводжується розкриттям авторських роздумів та переживань.

Ліричний відступ – авторський відступ від розгортання подій, картин і образів, у якому письменник безпосередньо від себе висловлює почуття і настрої у зв’язку з долею героїв, виявляє своє ставлення до них.

Ліричний герой – образ, що виникає в уяві читача під враженням висловлених у творі почуттів, переживань, роздумів. Ліричний герой не обов’язково тотожний авторові.

Психологізм – це детальне і глибоке відображення засобами художньої літератури внутрішнього світу літературного героя: його почуттів, емоцій, бажань, думок і переживань.

Змістова частина:

1. Історія написання та видання поеми.
2. Джерела поеми.
3. Соціальне та національне становище Правобережної України у другій половині XVIII ст.
4. Історична основа твору.
5. Тема.
6. Жанр.
7. Особливості композиції.
8. Сюжет поеми.
9. Дослідження й обговорення змісту твору.
10. “Гайдамаки” в оцінці сучасників Т. Шевченка.

Проблемні питання:

1. Чи відчуваємо ми ставлення Т. Шевченка до своїх героїв? Чому він відмовляється від рожевих фарб при змалюванні гайдамаків?
2. Сформулюйте своє бачення змістовної частини твору. Чи суперечать картини помсти у розділах “Бенкет у Лисянці”, “Гонта в Умані” принципам гуманізму?
3. На вашу думку, гайдамаки – злочинці чи месники?
4. З яким із відгуків П. Куліша чи О. Слоньовської про поему “Гайдамаки” ви погоджуєтесь? Аргументуйте.

Методична частина:

У 1838–1839 рр. Т. Шевченко задумує створити велику поему про Коліївщину. Ця ідея не давала юнакові спокою, відволікала від малювання. Адже образ борців-гайдамаків поет носив у своєму серці ще з дитинства. У Петербурзі йому випало познайомитися з творами багатьох польських і деяких інших зарубіжних авторів, де гайдамаків показано як примітивних озвірілих розбійників і злодюг. Надто прикро вразила Тараса повість М. Чайковського “Вернигора”, у якій Іван Гонта змальований зрадником, зарізякою, безжальним убивцею рідних синів, що, мовляв, були католиками. Тож поет береться за перо з метою

спростувати наклепи на Коліївщину, відтворити на папері картину справжнього гайдамацького духу.

1839–1841 рр. – праця над поемою.

1841 р. – поему надруковано в альманасі “Ластівка”.

Джерела поеми:

*Спасибі, дідуся, що ти заховав
В голові столітній ту славу козачу:
Я її онукам тепер розказав.
(Розділ “Епілог”)*

“Про те, що діялося на Україні 1768 року, розказую так, як чув од старих людей...” (з передмови до поеми).

“Історія Малої Росії” Д. Бантиш-Каменського.

“Історія Русів” невідомого автора.

“Історія королівства польського” Банрике.

“Сказания о Колиивщине” М. Максимовича.

Соціально-національне становище України у другій половині XVIII ст. Історична основа твору:

Про що говорять дати: а) 1648–1657 рр.; б) 1667 р.; в) 1768–1772 рр.; г) 1768 р.?

1648–1657 рр. – Визвольна війна (національно-визвольна революція) українського православного народу проти католицько-шляхетської Польщі, яка завершилася становленням Української козацької держави – Війська Запорізького.

У 1667 р. Московщина підступно порушила Переяславсько-Московську угоду (Березневі статті Б. Хмельницького) й тим самим повернула Правобережну Україну під владу Польщі.

Польська шляхта влаштувала на тих землях українцям справжній кривавий геноцид, мстила за Хмельниччину. Геноцид – один із найтяжчих злочинів проти людства, винищення окремих груп населення за національною (етнічною) або релігійною ознакою.

Народ знемагав у нестерпному рабстві: робочий день селянина-кріпака тривав улітку до 19 годин, узимку – 12 годин. Якщо кріпак не виконував денну норму, то мусив працювати і понад визначений час. Окрім цього були інші важкі повинності. Нелегкими були й моральні тортури. Волелюбний за натурою український селянин важко переживав приниження, які виявлялися у ставленні до нього як до “бидла”. Особливо нестерпним для нього було глузлення над його релігійними почуттями. Польська влада силою нав’язувала унію (греко-католицьку віру під зверхністю папи римського) та католицизм, щоб асимілювати українців. Для цього використовували найжорстокіші засоби, нерідко в’їжджали в церкви на конях, топтали копитами образи, священників та правовірних катували і вбивали просто в храмах.

У відповідь від початку XVIII ст. на Правобережжі з’являються загони українських повстанців, яких поляки називають “гайдамаками”, себто “розбійниками”. Гайдамаки нападали на поміщицькі маєтки, вбивали шляхту та найзажерливіших лихварів. Переховувалися в лісах та ярах.

Із середини XVIII ст. Росія поступово підпорядковувала собі ослаблену Польщу. Це викликало опір. У лютому 1768 р. у м. Бар значна частина місцевої шляхти створила Барську конфедерацію (тобто союз) для боротьби проти московських загарбників та свого короля Станіслава Понятовського, якого сприймала як ставленика Катерини II. Мета нібито гідна. Але в Україні конфедерати поводитися мов дикі звірі – грабували, вирізали й випалювали цілі села та міста.

*Розбрелись конфедерати
По Польщі, Волині,
По Литві, по Молдаванах
І по Україні;
Розбрелися та й забули
Волю рятувати,*

*Руїнували, мордували,
Церквами топили...
А тим часом гайдамаки
Ножі освятили.
(Розділ “Інтродукція”)*

Яскравим прикладом свавілля конфедератів стало спалення мліївського титаря Данила Кушніра, яке описав Шевченко у поемі (розділ “Титар”). Чаша терпіння народного вкрай перепополнилася. У 1768 р. по всьому Правобережжі розгорілося потужне антипольське повстання, що одержало назву Коліївщина.

Коліївщина – від слова “колій” – той, що коле (основною зброєю повстання були кілки). Інша, ширша назва повстання “Гайдамаччина”. “Гайде” – з турецького означає гнати, переслідувати. Гайдамаччина – збройний рух українців, спрямований проти соціального, релігійного та національного гноблення, якого вони зазнавали в Речі Посполитій.

Це була боротьба проти соціального, національно-релігійного гніту на Правобережжі, де панувала польська шляхта.

На чолі повстанських загонів став Максим Залізняк. Походив він із с. Медведівки (згідно з деякими даними, з с. Івківців), був на Запоріжжі, в Очакові, наймитував. Другий керівник повстання – Іван Гонта. Родом із с. Розсішок, що належало (як і Умань) польським магнатам Потоцьким. Гонта був козаком, а потім сотником надвірних козаків, що служили в маєтках польської шляхти.

Повстання розпочалося в районі Мотронинського монастиря (біля Чигирина) наприкінці травня 1768 р. Загони Залізняка захопили Лебедин, потім Медведівку, Жаботин, Смілу, Черкаси, Корсунь, Канів, Богуслав, Лисянку і вирушили на Умань. Здобувши Умань – центр католицизму й унії на Правобережжі, вони поширили свою боротьбу на Київщину, Поділля, частково на Волинь, Галичину, Прикарпаття.

*Задзвонили в усі дзвони
По всій Україні;
Закричали гайдамаки:
“Гине шляхта, гине!
Гине шляхта! погуляєм
Та хмару нагрієм!”
Зайнялася Сміляницина,
Хмара червоніє.
А найперша Медведівка
Небо нагрівас.
Горить Сміла, Сміляницина
Кров'ю підпливає.
Горить Корсунь, горить Канів,
Чигирин, Черкаси;
Чорним шляхом запалало,
І кров полилася
Аж у Волинь. По Поліссі
Гонта бенкетує,
А Залізняк в Сміляниці
Домаху гартує...*
(Розділ “Червоний бенкет”)

Повстання набуло такої сили, що викликало тривогу правлячих кіл сусідніх держав. Російський уряд надав допомогу шляхетській Польщі в придушенні повсталого українського православного люду. Генерал Кречетніков по-зрадницьки схопив ватажків повстання Залізняка і Гонту.

Залізняка як російського підданого було покарано батогами, затавровано і заслано на каторгу в Сибір, де його сліди губляться. Гонту ж, як польського підданого, було передано в руки шляхти, яка вчинила над ним виключно жорстоку, звірячу розправу: протягом десяти днів кат повинен був знімати шкіру з його тіла, 11-го дня відтяти обидві ноги, 12-го – руки, 13-го вирвати серце, а 14-го відтяти голову і пошматувати тіло так, щоб кожна частина була прибита на шибеницях 14-ти найбільших міст, де відбувалося повстання. Але нерви у ката не витримали і він стратив сотника третього дня...

Отже, перемогу повстанцям здобути не вдалося. Бажана воля тоді не прийшла на українську землю. Але Коліївщина закарбувалася в народній пам'яті, а поемою “Гайдамаки” Шевченко закріпив її там назавжди.

Тема: зображення боротьби українського народу проти польської шляхти у 1768 р. – Коліївщини; правдиве відтворення злиденного, підневільного становища українців за часів кріпацтва, свавілля і жорстокості шляхти, водночас нестримного бунтарства людей, їхньої ненависті до гнобителів, також сили і працьовитості нашого народу, його волелюбності й моральної краси.

Жанр: героїчно-історична романтична ліро-епічна поема. Узявши за основу історичні події, Шевченко надав їм романтичного забарвлення, відтворив з глибокою схвилюваністю, тугою і любов'ю. Це є визначальною особливістю поеми, що надає їй самобутності, оригінальності; інша думка, що цей твір – історичний роман у віршах. Білецький назвав поему “драматичною ораторією”.

Особливості композиції: “Гайдамаки” – твір, складний за такою будовою: у поемі два прологи: лірико-філософський та історичний (“Інтродукція”), десять розділів, епілог, “Передмова” (що фактично є післямовою), звернення до передплатників книги (“Панове субскрибенти”) і “Приписи” (примітки, зроблені

самим поетом).

Поема має дві сюжетні лінії, які взаємодоповнюються і переплітаються:

I. історична – зображення гайдамацького повстання;

II. інтимна – стосунки Яреми та Оксани.

Основні сюжетні вузли обох ліній (робота в групах):

I. експозиція – загальний стан у Польській державі та розбої конфедератів;

зав'язка – освячення ножів біля Мотронинського монастиря, початок повстання;

кульмінація – гайдамаки захоплюють Умань, Гонти вбиває і ховає своїх синів.

II. експозиція – Ярема наймитує у Лейби;

зав'язка – Ярема прощається з Оксаною і йде в гайдамаки, дівчину викрадають конфедерати;

кульмінація – Ярема рятує Оксану й одружується з нею;

епілог – повідомлення про страту Гонти, смерть Залізняка на каторзі, про остаточне приборкання

України.

Композиційними особливостями поеми є значна кількість ліричних відступів і вставних пісень, а також відсутність розв'язки.

Дослідження й обговорення змісту твору:

1. “Інтродукція”. Які причини виникнення конфедерації називає поет?

2. “Титар”. На прикладі якого епізоду автор показує головну причину гайдамацького руху?

3. “Свято в Чигирині”. Якими епізодами Шевченко підкреслює всенародність повстання?

4. “Треті півні”. В яких рядках розділу розкривається мета Коліївщини? Яка вона? З якою метою автор полає картину розбурханого Дніпра? Як називається ця фігура?

5. “Червоний бенкет”. Якою кольоровою гамою передана картина народної помсти? Чому?

6. “Гупалівщина”. Якими рядками автор підкреслив всенародність повстання?

Отже, у “Гайдамаках” відбито лицарську звитягу українців, нестримний лет національно-визвольного руху, що розгорнувся на захист поневолених селян проти свавілля шляхти.

“Гайдамаки” в оцінці сучасників Т. Шевченка:

Як події, зображені у творі, трактуються літераторами?

Поема викликала багато суперечливих відгуків. Позитивно оцінили поему Є. Гребінка, П. Гулак-Артемовський, Г. Квітка-Основ'яненко, негативно – П. Куліш, В. Белінський.

П. Куліш: “Це перемога м'ясників, а драма Ваша – кривава різанина, від якої мимоволі відвертаєшся”.

О. Слоньовська (*сучасний український літературознавець*): “Читати “Гайдамаки” Шевченка можна по-різному. Можна сконцентрувати увагу на ріках крові, на грабежах... і повторювати Кулішеві слова про недоцільність показу такого страхіття. А можна вникнути в суть, зрозуміти повстанців, відчувати страждання уярмленої нації – і виправдати сподіяне”.

Робота над проблемними питаннями.

Підведення підсумків уроку. Домашнє завдання.

Рекомендації вчителю:

Література

1. Єфремов С. Історія українського письменства / Сергій Єфремов. – К. : Феміна, 1995.
2. Інтернет ресурс Testsoch.com – розробки уроків.
3. Коляда І. “...Не шкодувати життя за віру...” : (до 245-ї річниці повстання Коліївщини 1768 р.). / І. Коляда, А. Бараннік // Історія в школі. – 2013. – № 3. – С. 1–11.
4. Матеріали з Вікіпедії – вільної енциклопедії (<http://uk.wikipedia.org/wiki/>).
5. Шевченківський словник. – У 2-х т. – К., 1978. – Т. 1. – С. 146–148.
6. Шевченко Т.Г. ПЗТ : у 6 т. (вид., автентичне 1–6 томам “ПЗТ у 12 т.”) / Тарас Григорович Шевченко. – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 1 : Поезія 1837–1847 / Перед. слово І. Дзюби, М. Жулинського. – С. 128–190, 450–526, 635–676.

9 клас

Тема**Роздуми Тараса Григоровича Шевченка про долю українського народу в його передмові до поеми “Гайдамаки”****Мета:**

- закріпити знання про образи жінок, їхню долю у творах Т. Шевченка; з'ясувати доцільність застосування елементів фольклору, звичаїв, обрядів для сприймання змісту “Причинна”, “Лілея”;
- розвивати логічне й абстрактне мислення, увагу, спостережливість, уміння виразно читати твори, коментувати їхній ідейно-художній зміст, грамотно висловлювати власні думки та робити вмотивовані висновки;
- виховувати почуття пошани до творчості Кобзаря, волелюбність, доброту, щирість, вірність у почуттях.

Теорія літератури:

Умовний спосіб – поняття, що виражає не реально виявлену дію, а лише бажану або можливу при певних умовах.

Змістовна частина:

У поемі “Гайдамаки” Тарас Шевченко висвітлює проблеми кінця XVIII – початку XIX ст. В останній третині XVIII ст. українські етнічні землі були розділені між двома державами. Більша частина, близько 80%, відтоді належала Російській імперії, а менша – Австрійській (з 1867 р. – Австро-Угорській) імперії. Було остаточно ліквідовано українську козацьку державність. На підвладних династіям Романових та Габсбургів Українах почали насаджувати російську та, відповідно, польську культуру. В обох імперіях влада широко використовувала цензуру. Вживання української мови здебільшого зберігалося в народному середовищі.

Визвольні традиції українці почали відроджувати на початку XIX ст. Цей процес вони започаткували в інтелектуальних колах. Особливо варто наголосити на діяльності письменників. Найвідомішими були Іван Котляревський, Євген Гребінка, Тарас Шевченко. Якраз творчість Шевченка стала переломною в становленні сучасної української літератури та історичному визнанні української мови.

Усім широко відомий життєвий шлях Т. Шевченка. Коротко його нагадаємо: народження у сім'ї кріпаків, рання смерть батьків, бажання чомусь навчитися, присвятити себе малюванню, праця “в наймах у попів”, служіння панові Енгельгарду козаком, прибуття до Петербурга, знайомство з відомими та впливовими людьми, викуп з неволі, навчання в Академії мистецтв, участь у Кирило-Мефодіївському братстві, заслання та заборона писати й малювати, повернення до Петербургу, хвороба й смерть.

Згідно з родинними переказами, діди й прадіди Шевченка козакували, служили у Війську Запорізькому, брали участь у визвольних війнах і повстаннях XVII–XVIII ст. Існує припущення, що його предки також причетні до відомого гайдамацького повстання на Правобережжі, яке ввійшло в історію під назвою “Коліївщина” (1768). Принаймні, наслукавшись про це розповідей у дитинстві, Тарас, коли виріс, вирішив втілити свої уявлення й знання в поемі “Гайдамаки”.

Поему “Гайдамаки” написано в 1841 р. З арабсько-турецького “гайдамака” – це той, що проганяє геть, той, що переслідує.

Незважаючи на деякі елементи стихійності, Коліївщину не треба оцінювати як звичайний бунт проти панського гніту. Це було організоване повстання з ясною політичною метою звільнити селян від жорстокого польського кріпосництва, здобути національну волю і, що дуже важливо відзначити, домогтися відновлення козацької державності, щось на зразок Гетьманщини. Повстання закінчилося поразкою через те, що оборонцям української волі й правди довелося протистояти одразу двом ворожим силам – польській шляхті та російським каральним військам. Взаємна ненависть між гайдамаками та конфедератами призвела, на думку Шевченка, до перемоги спільного ворога – Російської імперії. В епілозі поет гірко підсумовує: “Посіяли гайдамаки в Україні жито /та не вони його жали”. Тобто користі від цього Україна не отримала, замість одного лиха прийшло друге. Коліївське повстання породило ряд талановитих вожаків – розумних, безстрашних, безмежно відданих справі боротьби за волю і, що дуже важливо відзначити, прагнучих самостійного державного життя.

Гайдамаки діяли малими загонами, застосовували партизанські методи боротьби. З'являлися несподівано, громили маєтки, знищували шляхтичів та їхніх прибічників і безслідно зникали. Тривалий час гайдамацький рух не мав чіткої програми дій. Нарешті, організованим і найпотужнішим повстанням стала Коліївщина 1768 р. Його мета – за будь-яку ціну скинути ярмо колонізаторів. А це ярмо було нестерпним:

робочий день кріпака тривав влітку до 19, а взимку – до 12 год. Не легшими були й моральні тортури. Волелюбний за натурою український селянин важко переживав приниження, які виявлялися у ставленні до нього як до бидла. Протягом 1766 р. офіційні польські власті, за цілковитої підтримки місцевої поміщицької шляхти, повели справжній збройний наступ на православні церковні громади, щоб змусити їх прийняти греко-католицьку віру. Кажучи про вкрай загострене конфесійне протистояння в той час, треба розуміти, що в цьому була особлива трагічність становища українського народу. Відсутність релігійної єдності, то велике лихо, яке стримувало формування нації, шкодило їй на шляху до власної державності.

Історична правда про гайдамацьке повстання формувалося довго і важко. Польські історики тих часів перекручували факти, намагалися показати українських селян, що стали на боротьбу за свою волю і національну гідність, як “кровавих різунів”, грабіжників, злодіїв. Подібна позиція була характерною і для російських істориків.

Основна тема поеми – це повстання гайдамаків у 1768 р., Коліївщина. Цією поемою Т. Шевченко намагався повернути пам’ять та добру славу подвигу гайдамаків, про яку чув в родинному колі ще змалку. Основний мотив твору – визвольна боротьба українського православного люду проти польської католицької шляхти, що сприймалася як загарбники, поневолювачі:

*Діди лежать, а над ними
Могили синіють.
Та що з того, що високі?
Ніхто їх не знає,
Ніхто щиро не заплаче,
Ніхто не згадає.*

*Тяжко! важко! Кат панує,
А їх не згадують.
(Розділ “Треті півні”)*

У передмові до поеми автор розмірковує на філософські теми, про вічність буття, розуміє, що все у світі змінюється, йде своїм порядком. Також він міркує над змінами в природі. Там проходить постійний рух, який неможливо зупинити. У передмові присутні думки про зміну поколінь, тобто все живе народжується, розвивається, старіє, помирає. Йому на зміну приходять нове і все повторюється знов і знов. А ще він згадує про часи козацької волі, козацьких походів, про славне минуле України, про перемоги. У часи ж, в які живе сам поет, панує кріпацтво. Описуючи минувшину, Кобзар розуміє горе близьких йому людей, співчуває їм, намагається розрадити та закликає боротися до останнього подиху, щоб почувати себе вільними, не пригнобленими, не приниженими, такими, якими були колись козаки. Шевченко усвідомлює та виражає у своїх творах те, що здобуття незалежності – це ідеал історичного розвитку нації. Як відомо, він сам був кріпаком, але 24 роки рабства не зламали його. Тому як ніхто Шевченко розумів страждання народу, радить діяти, а не чекати. Водночас у поемі “Гайдамаки” Шевченко не опустився до примітивної ідеї ворожнечі між слов’янськими народами. Навпаки, він закликав об’єднатися, осмислити можливості вирішення конфліктів між народами-сусідами, до історичного примирення народів. У передмові до твору чітко вказав, що наші предки помилялися, коли ворогували, що слов’янські народи, історичні сусіди повинні дружити між собою, жити мирно, тоді стануть справді вільними, нездоланими. Оповіддю ж про гайдамацький рух хотів нагадати козацьким онукам (“які панам жито сіють”) про те, як треба любити й обороняти свій край, піклуватися про нащадків та про свободу народу, своєї батьківщини. Нарешті, автор наголосив на потребі перегорнути трагічну сторінку історії, по-сучасному оцінити минуле.

Вогненне слово Кобзаря: літературні статті про Т.Г. Шевченка.

Підведення підсумків уроку. Домашнє завдання.

Рекомендації вчителю:

Література

1. Єфремов С. Історія українського письменства / Сергій Єфремов. – К. : Феміна, 1995.
2. Інтернет ресурс Testsoch.com – розробки уроків.
3. Коляда І. “...Не шкодувати життя за віру...” : (до 245-ї річниці повстання Коліївщини 1768 р.). / І. Коляда, А. Бараннік // Історія в школі. – 2013. – № 3. – С. 1–11.
4. Матеріали з Вікіпедії – вільної енциклопедії (<http://uk.wikipedia.org/wiki/>).
5. Шевченківський словник. – У 2-х т. – К., 1978. – Т. 1. – С. 146–148.
6. Шевченко Т.Г. ПЗТ : у 6 т. (вид., автентичне 1–6 томам “ПЗТ у 12 т.”) / Тарас Григорович Шевченко. – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 1 : Поезія 1837–1847 / Перед. слово І. Дзюби, М. Жулинського. – С. 128–190, 450–526, 635–676.

9 клас

Тема**Т. Шевченко, поема “Кавказ” – “гімн волі”****Мета:**

- допомогти учням з’ясувати бачення Т. Шевченком національної проблематики, ідейно-художніх особливостей поеми “Кавказ”;
- розвивати навички самостійної роботи з підручником, вибіркового читання, аналізу ліро-епічних творів, також висловлення власної думки з порушеної проблеми;
- формувати світоглядні переконання неприйняття насильства, осуду загарбницьких воєн, виховувати почуття національної свідомості, солідарності з народами, що борються за визволення від чужоземного гніту.

Логічний ланцюжок:

Соціально-національне становище України у першій половині XIX ст., історична основа твору → тема → жанр → композиція → актуальність та значущість теми.

Теорія літератури:

Поема (від грец. ποίημα – твір) – ліро-епічний віршований твір, у якому зображені значні події та яскраві характери (переважно головних героїв), а розповідь про героїв супроводжується розкриттям авторських роздумів та переживань.

Іронія – іносказання, яке виражає насмішку або лукавство; висміювання, яке містить у собі оцінку того, що висміюється.

Інвектива – творчий прийом, що полягає в гостро сатиричному викритті певних осіб чи соціальних явищ.

Сарказм – зла, уїдлива насмішка, вищий ступінь іронії.

Сатира – вид комічного, який найбільш нещадно висміює людську недосконалість; виражає різко негативне ставлення автора до зображуваного.

Змістова частина:

1. Історична основа твору.
2. Джерела поеми.
3. Тема.
4. Ідея
5. Основна думка твору
6. Жанр.
7. Значення епіграфу до твору.
8. Композиція.
9. Аналіз поеми “Кавказ” за опорними смисловими блоками.
10. Значущість поеми.

Методична частина:

Історична основа твору. У першій половині XIX ст. імперський розподіл світу був фактично узаконеним. Усі провідні держави зазирали “за край світа... Чи нема країни, щоб загарбать...”. Колонізували хто як хотів і хто як міг. Домовляючись про “сфери впливу”, імперії відштовхували одна одну від найбільш ласих шматків, аби самим їх захопити.

Російський царат не пас тут задніх. Він постійно проводив жорстоку колонізаторську політику щодо “національних окраїн”. Історія знає чимало доказів цього. Кровопрлитною була війна 1840–1845 рр. Росії проти народів Кавказу. Волелюбні горці не підкорялися, мужньо чинили опір загарбникам. Особливо запеклими були сутички в Північному Дагестані й Чечні, де боротьбу очолював сміливий воєначальник Шаміль. Сили були нерівними, і війна закінчилася насильницьким приєднанням Кавказу до імперії.

У тій війні 14 липня 1845 р., під час Даргинського походу, загинув друг Шевченка, художник Яків де Бальмен. Його смерть підштовхнула Кобзаря до написання поеми. У присвяті він написав: “Искреннему моему Якову де Бальмену”. Епіграф твору також пов’язаний із загибеллю друга:

*Кто даст главе моей воду,
И очесем моим источник слез,*

И плачуся и день, и ночь

о побоенных...

(взято з “Ієремиї, гл. 9, ст. 1”)

Але головна причина написання поеми інша. Восени 1845 р. із Кавказу повертався український фольклорист О. Афанасьєв-Чужбинський. Т. Шевченко звернувся до нього, щоб довідатися про найменші подробиці побуту горців. Захоплений їхньою мужністю, палаючи гнівом не до тих, хто вбив його друга, а до хижих колонізаторів, які змусили де Бальмена відстоювати імперські інтереси, Тарас Шевченко написав “Кавказ”. У поемі він порушив питання про право на щастя всіх поневолених народів. “Кавказ”, за висловом І. Франка, був побудований на широкій, загальнолюдській основі.

Тож не дивно, коли Тарасу передали від Якова цінний подарунок – добре ілюстровану й ошатно переплетену книгу, на одному з чистих аркушів цієї книжки поет написав олівцем рядки, які через деякий час стануть широковідомими, їх знатиме мало не кожен українець:

*За горами гори, хмарою повиті,
Засіяні горем, кровію политі.*

Мабуть, ці слова вже бриніли в душі поета; починалося народження видатного твору.

Джерела поеми: Розповіді фольклориста О. Афанасьєва-Чужбинського Шевченку в Лубнах наприкінці жовтня 1845 р. про події на Кавказі. Мемуарист згадував про цю зустріч наступне: “Довго ми розмовляли про горців; його (Шевченка) все цікавило, він розпитував про найменші дрібниці тамтешнього побуту”. У квітні-червні 1846 р., перебуваючи в Києві, Тарас Григорович переписав поему з невідомого автографа до рукописної збірки “Три літа”, зробив виправлення в деяких рядках. Тоді текст набув остаточного вигляду. До арешту Шевченка 5 квітня 1847 р. поема поширювалася в рукописних списках, з нею познайомилися учасники Кирило-Мефодіївського братства.

Тема: відгук поета на кавказькі війни Російської імперії й конкретно – на загибель свого друга Якова де Бальмена.

Ідея: засудження будь-якого насильства самодержавної Росії над націями і викриття в жорстко-сатиричному стилі імперського міфу про “християнських просвітителів”, що нібито несли “диким народам” Кавказу освіту, мир, багатство, свободу.

Жанр: посланіє-звернення до представників панівного класу.

Значення епіграфу до твору. Епіграфом до твору стали слова з Біблії: “Коли хто говорить: люблю Бога, а брата свого ненавидить – лжа оце”. Таким епіграфом Т. Шевченко натякав на знахабніле поміщицтво, яке визискувало кріпаків і водночас стверджувало, що любить народ. Цим самим поет порушив проблему лицемірства, фальшивого патріотизму, що вели до зради національних перспектив, державного самоствердження українства.

Особливості композиції. Композиційно “Кавказ” – це розгорнутий ліричний монолог, звернений послідовно до кількох умовних адресатів. Передусім до Бога, а ще до народів Кавказу, до правлячої верхівки, знову до Христа, до кавказців, до пам’яті покійного Якова де Бальмена. Твір починається мотивом залитого кров’ю Кавказу. Центральна частина твору – так званий уявний монолог загарбника, звернений до горців. Його написано з найвищою мірою іронії та сарказму.

Поема закінчується зверненням до Якова де Бальмена, яке має і глибоко ліричне звучання, і пряме звинувачення завойовникам і катам народів:

*І тебе загнали, мій друже єдиний,
Мій Якове добрий! Не за Україну,
А за її ката довелось пролити
Кров добру, не чорну. Довелось запить
З московської чаші московську отруту!*

Аналіз поеми “Кавказ” за опорними смисловими блоками.

І блок. “Прометей і орел”:

- панорама гір;
- похмурий настрій;
- Прометей (народ) не скорений у своєму прагненні до волі;
- орел (царський уряд);
- “довбе ребра”;
- “душа наша” – ідентифікація Бога і церкви.

Образ Прометей. Міфологічний Прометей – це борець за свободу і захисник людей. До образу його зверталися митці багатьох країн різних епох. У російській літературі до образу Прометей торкався М. Ломоносов. В українській літературі після Шевченка до нього вдається Леся Українка в драматичній

поємі “В Катакомбах”. У символічному образі Прометея Шевченко показав незламність, титанізм народів, а в образі не ситого орла – російський азійський монархізм, який “Карає... що день Божий добрі ребра й серце розбиває”. Народ безсмертний, тому царат “не вип’є живушої крові”, “не скує душі живої”. Поет радіє, що серце народу “знову оживає і сміється”. Як гімн нездоланності народів, звучать його натхненні слова: “Невмирає душа наша, не вмирає воля”.

Створюючи образ Прометея, поет не йшов сліпо за відомим грецьким міфом, а взяв звідти тільки ідею безсмертя титана. Побіжно згадавши його тривалі страждання, автор наголошує на стійкості закутого Прометея, яку не спроможний здолати хижий орел. Прометей і орел – це два ворожі табори – народ і царат. Волелюбний народ не скоряється катом, і хоч самодержавство терзає його щомиті, він прагне розкуватися, щоб розкрити свої животворчі сили.

Образ Прометея не тільки закликав народи до боротьби проти офіційного Санкт-Петербургу, а й виховував віру в перемогу над антинародним самодержавством.

II блок. “Молитва”:

- монолог – звернення до Бога;
- правда – вища справедливість;
- докір Богові, породжений відчаєм;
- “криваві ріки” – повернення до основної теми твору: кавказька війна.

Автор наголошує на неординарному ставленні до Бога, бо всі його вислови: “...а до того я не знаю Бога”, “...Немає Господа на небі”, “...прокляну святого Бога” з’явилися як докір Богові як протест, адресований йому, Всевишньому, за кричущу несправедливість.

III блок. “Полювання на волю”:

- поява лейтмотиву;
- їдка іронія, сатира, сарказм;
- картина результатів війни;
- безсоромне прославлення “подвигів” російських царських військ;
- справжня слава горцям.

Розкривається високе мистецтво Шевченкового сатиричного слова.

IV блок. “Кавказька тема”:

- перший голос – позиція Росії;
- іронія обіцянок кавказцям;
- брехливість нібито християнських намірів;
- “од молдованина до фіна все мовчить, бо благоденствує”;
- звернення до Сина Божого – Христа;
- в “полі і морі” – Україна, на черзі – “сині гори”;

Продовження показу елементів сарказму, сатири, іронії, використаних Т. Шевченком у поємі.

Сарказм:

- монолог колонізатора, який навчить, “як у тюрмі мурувати, кайдани кувати”;
- оксиморон – поєднання різко контрастних понять: “На всіх языках все мовчить, бо благоденствує”.

Сатира:

- викриття царських прислужників, їхньої антинародної суті й лицемірства: “Ви любите на братові шкуру, а не душу”.

Іронія:

- слово “благоденствує” – гірка іронія на офіційну царську лексику;
- бажання гнобителів кинути кавказьким народам їхній же чурек (особливий хліб у вигляді великого коржа);
- глузування з офіційних царських актів: “Ми не гішпани; крий нас Боже, щоб крадене перекупать”.

V блок. “Яків де Бальмен”:

- елегія щемкого прощання з дорогою людиною;
- про яку неволю мав говорити Шевченко в останньому рядку?

Дослідження й обговорення змісту твору.

1. Як розкривається поняття “людина-народ” у поємі? (За окремою людиною поет бачить ту силу, яку ця людина уособлює, – цілий народ.)

2. Які почуття й думки породжує в поета символічна картина катувань Прометея? (Хто ті “ми”, які не в змозі виступити проти катів, що “знушаються над нами”, – чому проливаються ріки, “не ріки – море крові й сліз во славу “батюшки-царя”; чому ті, хто читає “Божії глаголи”, вчать мовчати всіх “од

молдаванина до фіна...”; чому стільки людей гине в безглузких війнах тощо.)

3. Прометей і прометеїзм у поемі – як це варто розуміти?

4. Художні особливості твору. Яку неволю мав на увазі Шевченко, кажучи: “І мене з неволі в степу виглядай”? (Може, для нього “неволя” – це життя в невільній Україні? А може, він передчував іншу неволю – ту, яка почнеться для нього з квітня 1847 р. Після “Кавказу”, цього могутнього удару по ненависній Російській імперії, він передчував помсту з її боку. Але все це здогади...).

5. Що символізує в поемі образ Прометея, з чим асоціюється орел? (Образ Прометея в поемі Шевченка символізує силу народу, його могутність і нескореність. Орел же асоціюється з двоголовим орлом російського самодержавства. Царат, ворожі сили не можуть скувати живої душі народу. Народ безсмертний! Саме це – основне в образі Прометея. Упевнено звучать слова поеми: “Не вмирає душа наша, Не вмирає воля”).

6. На кого спрямована сатира поеми? (Сатира поеми була спрямована на захист народів Кавказу. Але доля кавказців – це доля багатонаціонального населення всієї Росії, зокрема й українців. Створюючи узагальнений образ провідників великодержавної політики, поет засуджує тих негідників, які, прикриваючись квазігуманними фразами, несли людям горе.)

Проведення тестового опитування:

1. Укажіть, який художній прийом використав Т. Шевченко для викриття самодержавного ладу в поемі “Кавказ”: а) протистояння; б) метонімію; в) антитезу; г) *сарказм*; д) синекдоху.
2. Поему “Кавказ” Т. Шевченко присвятив: а) В. Григоровичу; б) В. Жуковському; в) К. Брюллову; г) П. Шафаріку; д) *Якову де Бальмену*.
3. Поема “Кавказ” уперше була надрукована в: а) Переяславі 1845 р.; б) *Лейпцігу 1859 р.*; в) Києві 1847 р.; г) Петербурзі 1858 р.; д) Москві 1843 р.
4. Викриття загарбницької політики російського самодержавства – це тема поеми: а) “Наймичка”; б) “Великий льох”; в) *“Кавказ”*; г) “Єретик”; д) “І мертвим, і живим...”.
5. Сатирична поема з елементами лірики та героїки: а) “Сон”; б) “Єретик”; в) “Наймичка”; г) *“Кавказ”*; д) “Великий льох”.
6. Відомий український композитор Станіслав Людкевич створив симфонію-кантату до поеми: а) “Катерина”; б) “Тайдамки”; в) *“Кавказ”*; г) “Єретик”; д) “Сон”.
7. Назвіть символічний образ із поеми “Кавказ”, який передає незламність, титанізм народів: а) неситий орел; б) *Прометей*; в) Бог; г) Сибір.
8. Пророчі слова Великого Кобзаря “Борітеся-поборете!” є рядком поеми: а) “Єретик”; б) “Тайдамки”; в) *“Кавказ”*; г) “І мертвим, і живим...”; д) “Сон”.
9. Назвіть слова з поеми “Кавказ”, у яких звучить гімн нездоланності народів: а) “По закону апостола Ви любите брата”; б) “За вас правда, за вас слава І воля святая”; в) “От молдованина до фіна На всіх язиках все мовчить...”; г) *“Не вмирає душа наша, не вмирає воля”*; д) “Ви любите на братові шкуру, а не душу”.

Примітка. За кожную правильну відповідь установлюється 1 бал.

Міні-опитування за логікою “Висловіть власну думку”:

- Чим схвилював вас цей твір?
- В чому вбачаєте актуальність поеми?

Актуальність твору: Поема написана понад 150 років тому, але й сьогодні вона звучить надзвичайно актуально. Її рядки кожному надають сили ставитися непримиренно до будь-яких виявів насильства, навчають ніколи не принижуватися й завжди мати почуття власної гідності.

Підведення підсумків уроку. Домашнє завдання.

Рекомендації вчителю:

Література

1. Матеріали з Вікіпедії – вільної енциклопедії (<http://uk.wikipedia.org/wiki/>).
2. Шевченківський словник. – У 2-х т. – К., 1978. – Т. 1. – С. 266–268.
3. Шевченко Т.Г. ПЗТ : у 6 т. (вид., автентичне 1–6 томам “ПЗТ у 12 т.”) / Тарас Григорович Шевченко. – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 1 : Поезія 1837–1847. – С. 343–347, 570–571, 734–736.

Тема**Т. Шевченко, “Чигрині, Чигрині”, “Стоїть в селі Суботів”.
Роздуми поета про минуле й майбутнє України****Мета:**

- з'ясувати ідейно-художній зміст поданих поетичних творів Т. Шевченка; навчити осмисленню Шевченкових екскурсів у минуле, що є ключем до розуміння сучасності;
- розвивати навички самостійно розкривати значення образів у текстах, їхнє символічне значення; розвивати вміння виразно читати твори, логічно мислити, робити смислові висновки (узагальнення);
- виховувати безкомпромісне ставлення до національного винародовлення, прищеплювати віру в краще майбутнє України.

1-й логічний ланцюжок:

Як жити далі? Змиритися?

Чигрині... → болісні спостереження → узагальнення → причини й наслідки винародовлення →

Віра.

“Чигрині, Чигрині...” – поетичне відображення думок і настроїв Т. Шевченка після першої подорожі по Україні в 1843 р. Геть натяки й недоводки, “ніби тієї цензури й немає” → війна імперському режимові, в пазурах якого гине Україна → подальша творча доля поета.

Національне винародовлення – втрата національних, ідейних, історико-соціальних, духовних та політичних цінностей як джерела самовдосконалення особистості, усебічного поступу нації, відмова від них і прийняття всього чужого, згубного для нації. Комплекс національної неповноцінності.

Вивчення української літератури на національних методологічних засадах – один із способів дієвого протистояння національному виродженню.

2-й логічний ланцюжок:

Романтично-реалістичний план твору → народна мова, бунтівне закличне слово → джерело національного відродження.

1. Романтичний план твору:

- а) забарвлені національною самобутністю складові українського природного, історичного і соціального буття: Чигирин, Січ, зорі, вітер, степи, ліси, сонце, барвінок, рута;
- б) філософські та духовні категорії: воля (неволя), слава (неслава), доля (недоля), рай (пекло), серце, сльози, святої правди слово;
- в) ідеалізація минулого;
- г) поєднання соціального сну і національного пробудження.

2. Реалістичний план твору:

- а) після Бога стоїть Нація → Правда;
- б) духовна сила чи духовний занепад? Дрібніють люди душею?
- в) націоналізм живить національна свідомість → відновлення історичної пам'яті;
- г) національний сором за довготривале “спання”;
- д) віра, надія на “пробудження”;
- е) заміна “гнилої рабської крові” в організмі нації на “кров вільних людей” → воля, краще майбутнє.

3. Народна мова, бунтівне заключне слово:

- а) Шевченкове слово – тихе (як молитва), тихосумне, призабуте, сльози – богобоязливе;
- б) закличне слово, замовляння, слово-зброя;
- в) Слово Правди Божої.

Теорія літератури:

Образи-символи:

Сум, жаль → знищення Запорозької Січі → втрата могутності України.

Роздуми → минуле – майбутнє?

Засудження → зрада, занедбання.

Впевненість → відродження козацтва → знищення самодержавства → скасування визиску → ліквідація приниження національної й загальнолюдської гідності; нова гайдамащина (“нова кров”); посяне поетичне слово зійде в душі народній.

Роль і значення художніх засобів (за схемою).

Змістовна частина:

Чигирин → гетьманська столиця → Богдан Хмельницький → єдиний друг → козаччина → історична спадщина → правда безталанна → тяжкі упруги → сльози → барвінок (очі померлих, що дивляться на нащадків) → рай → воля → пробуджена Правда → Віра → Надія → Любов → фундамент.

Проблемні питання та творчі завдання:

1. Кожному воздасться за справами його – попереджає Святе Письмо.
2. Невинних немає? Які сподівання на майбутні покоління?
3. Поетичний паралелізм як засіб символізації.
4. Як ви вважаєте, чи справедливою є критика Т. Шевченком Богдана Хмельницького, зважаючи на великі заслуги гетьмана (свої міркування вмотивуйте – картає, розуміє, співчуває...)?
5. Для чого в поезії “Стоїть в селі Суботові...” Шевченко використав символіку?
6. Доведіть, що поет став новатором у галузі художньої форми.

Методична частина:

Тема – критика діяльності Б. Хмельницького → небачений союз (Переяславський) з Москвою → втрата державності.

Ідея – заклик-звернення → сміятися-гріх, прийде могутність, розквіт → “Встане Україна”:

- Україна Шевченка – вбога сирота → могутня держава, що “ляха задавила”, → домовина, де воля похована, → рідна мати;
- Україна – славна, моя, наша, бідна, безталанна, “стоптана ляхами”, “обідрана москалями” → воля → безсмертя душі.

Могила – образ трагічний → ліричний → образ слави → Україна, на четверо розкопана, → Велика Руїна → Любов → Оновлення → світ правди засвітить.

1. Сприйняття учнями змісту поезії “Стоїть в селі Суботові...” (Чигирин → Суботів (Б. Хмельницький) → Холодний Яр → майбутнє).
2. Візія майбутнього пророка (індивідуальна робота; самостійне опрацювання).
3. Чи справедлива критика “мірилом праведним”? Провина Великого Богдана в особистих хибах чи політичних прорахунках? (диспут).
4. Літературне “малювання” своєї “хати-України” (медитація).
5. Огляд презентацій: “Свобода через віру і пізнання”, “Незбагнений апостол” (за В. Пахаренком).
6. Підбиття підсумків роботи (скласти 12 тестових запитань; робота в парах).

Підведення підсумків уроку. Домашнє завдання.

Рекомендації вчителю:

Література

1. Дзюба І. Тарас Шевченко / Іван Дзюба. – К. : Вид. дім “Альтернативи”, 2005.
2. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу / Оксана Забужко. – К. : Абрис, 1997.
3. Ільєнко І. З забороненої Шевченкіани / І. Ільєнко // Літературна Україна. – 1993. – 20 травня.
4. Маланюк Є. До справжнього Шевченка / Євген Маланюк // Українська мова і література в школі. – 1992. – № 3–4. – С. 3–7.
5. Сверстюк Є. Феномен Шевченка. Шевченкові стовпи / Євген Сверстюк // Блудні сини України. – К., 1993. – С. 168–189.

9 клас

Тема

**Т. Шевченко, “Великий льох”. Моральна й політична оцінка історичного минулого.
Лірико-романтичний, алегорично-сатиричний, реалістичний плани твору.
Поєстова оцінка історичних постатей**

Мета:

- сприяти усвідомленню української національної ідеї, втіленої в поемі-містерії; дати глибокий аналіз тексту твору; опрацювати сюжет, композицію і художні особливості містерії; активізувати роботу з художнім текстом та критичною літературою;
- розвивати вміння аналізувати образи-символи твору, враховуючи їхній філософський контекст;
- виховувати національне світоутвердження, а саме: український національний дух.

1-й логічний ланцюжок:

“Розкопати” історичне минуле?

Українська національна ідея → національне світоутвердження → національний дух.

1. Українська національна ідея – найвищий вияв духовної (ідейної, соціальної, політичної, історичної) сутності нації, чинник, який забезпечує наступність поколінь, згуртовує їх самоусвідомлення, само здійснення й утвердження у світі, забезпечує життєдіяльність цих поколінь у просторі й часі.
2. Національне світоутвердження – визнання та здійснення національних цінностей як основи формування й розвитку нації, потреби як у національних, так і загальнолюдських чеснот (уявлення про людину і світ, особливості національного буття, звичаї, психологія, історія тощо).
3. Національний дух – психологічна, естетична, історико-соціальна основа пробудження, формування й поступу особистості, спрямована на здійснення національної ідеї. Складниками національної духовності є усвідомлення, розуміння мети, смислу та цінності життя, воля, життєва позиція, вірність звичаям свого народу і діяльність щодо утвердження їх у всіх виявах повсякдення (“щоденний плебісцит”).

2-й логічний ланцюжок:

Лірично-романтичний → алегорично-сатиричний → реалістичний плани твору.

1. Лірично-романтичний план твору:
 - а) розкриття тем української історії, що ставало однією з форм національного пробудження (“відродження”) (народ – джерело духовної сили, правди, носій моральності);
 - б) гротескна неймовірність зображуваного;
 - в) участь надприродних сил у подіях твору”;
 - г) емоційність піднесеність мови, напруженість подій, динамічний сюжет;
 - д) через фантастичне до реального (фантастика – поетичний засіб, який, з певною умовністю, поглиблює трагізм зображуваного).
2. Алегорично-сатиричний план твору:
 - а) абстрактне поняття яскраво передаємо за допомогою конкретних образів;
 - б) непримиренне, гнівне осміювання всього потворного.
3. Реалістичний план твору:
 - а) розкопування льоху;
 - б) лірники; російські жандарми.

3-й логічний ланцюжок:

Сюжет → композиція → художні особливості → образи-символи містерії “Великий льох”.

Композиція – троїстість твору: три частини, три часопростори, три дійові особи, три бажання → Свята Трійця.

Експозиція – розповідь трьох душ про наявність льоху, який потрібно було розкопати, аби вони змогли потрапити до раю.

Зав’язка – подорож-екскурсе у трагічне минуле України.

Кульмінація – відсутність скаргу, що виявило роздратованість начальства Москви.

Розв’язка – малий льох у Суботові Москва розкопала, а Великого льоху ще й не дошукалася.

Конфлікт вирішується через злами.

Епілог поеми “Стоїть у селі Суботові”.

Трагічні уроки за часів:

I-ша часова площина:

- Богдана Хмельницького;
- Івана Мазепи;
- Петра I;
- Катерини II.

II-га часова площина:

- Сучасне поетове життя.

Дійство охоплює різні місця:

Суботів, Батурин, Канів, Париж, Петербург, Київ, Переяслав.

Мікросюжетні одиниці:

- Історія кожної з трьох душ;
- Три ворони;
- Три лірники, розмову яких обрамлено короткою авторською розповіддю про перебіг і завершення розкопок у Суботові.

Душа I (голуб-малюк). Прися (Прісцилла – давня, традиційна) – життєрадісна, на виданні дівчина.

Час – за гетьманування Б. Хмельницького.

Держава – міцна, у розквіті могутності, авторитетна серед сусідів та віддалених країн.

Місце – Суботів – центр формування політичної думки, саме там гетьман і старшина вирішували найважливіші державні питання.

Гріх – з повними відрами перейшла шлях, коли Богдан зі старшиною їхав до Переяслава присягати Московії.

Кара – “...Тією клятою водою батька, матір, себе, брата, собак отруїла, усю Україну...”. Присяга Москві – отрута.

Прися – Україна, що під час сватання виявила прихильність до московитів з-посеред “решти залищальників”.

Душа II (без імені, недоліток).

Час – гетьманування І. Мазепи.

Держава – територіально менша за володіння Б. Хмельницького; васально залежна від Петра I.

Місце – жорстоко зруйнований московітами Батурин.

Гріх – “...Цареві московському коня напоїла, коли він їхав до Москви після Полтавської битви” (не знала, що коїть).

Кара – зарізані сестра й мати (сестра – Україна, що залишилася вірною І. Мазепі; мати – Гетьманщина (матір обох сестер), замінена москалем на “грище”; бабуся – “осталася на тій пожарищі в Батурині в Батурині, зомліла в безверхій хаті”, образ державної, єдиної, соборної України, що відомий ще з часів княжої Русі).

Після поразки Мазепи Гетьманщина (за Т. Шевченком) стала московським “грищем”.

Душа III (без імені, дівчатко-немовля у сповиточку, на руках у матері).

Час – царювання Катерини II.

Держава – руйнація Запорозької Січі та козацьких вольностей, скасування гетьманства, ліквідація державної незалежності України.

Місце – Канів.

Гріх – всміхнулася до цариці Катерини, “лютої вовчиці”, яка наказала підпалити козацьку святиню, та ще й їй милувалася із Дніпра цією страхітливою пожежею.

Кара – “...Та в ту ж мить разом із матір’ю і вмерла...”. Після смерті не має спокою нещасна душа. Несвідомість ваги історичних подій в Україні за цариці Катерини II не виправдовує ані Бог, ані Шевченко.

Зло: Переяславська рада, Петро I, Катерина II. Зрада національних інтересів, прислужництво завойовникам – тяжкий гріх.

Сюжет:

Три ворони.

Ворони – зло, нещастя, біда, щось потворне, підле, корисливе, жорстоке.

Каркання – лихо, смерть.

Сатиричне самовикриття персонажів:

Польська ворона – спричинила занепад Речі Посполитої. Зло: розлила ріки крові в польському національному повстанні 1831 р.; до Сибіру загнала свою шляхту; у Париж пиячити, бенкетувати з емігрантами подалася.

Московська ворона – з татарами “помутила”, знищила Золоту Орду, запозичивши модель її деспотичної влади. Зло: з мучителем (царем І. Грозним) “покутила”; “с Петрухою попила, да с немцями запродала” (хитрує, приховує, править по-варварськи), пророкувала народження близнюків: один буде як той Гонта “катів катувати”, а другий буде “катам помагати”.

Українська ворона – знищила московським військом О. Меншикова Батурин із усіма його мешканцями в 1708 р. (через зраду прилуцького суддю Носа), по-варварськи розправила над усіма українцями у м. Ромнах того ж 1708 р. (через зраду загону малоросійських козаків, вірних Петрові І), мобілізувала козаків (за наказом царя й гетьмана) на будівництво Петербурга, Ладоги, до Фінляндії, де вони гинули десятками тисяч, запровадила кріпосне право (“...селянство в крепость завдала і дворянства страшну силу розплодила”), зрівняла українську старшину в правах із російським дворянством, скликала сусідок в Україну, бо тут має народитися хлопчик, що буде то Гонта. Саме його прагнуть знищити за будь-яку ціну, поки “сліпі люди”. Зло: зрада, запроданство – тяжкий гріх.

Три лірники – скалічене покоління

Каліцтво не фізичне, а духовне, бо затуркані люди, без історичної пам’яті, національної й особистої гордості.

Кобза, бандура – дух козацького лицарства. Ліра – інструмент старців.

Каліки: І-й – сліпий, II-й – кривий, III-й горбатий. Характеристика: тільки хлібець на думці, поживитися милостиною від тих, хто буде розкопувати льох → плондруватиме; дали випороти себе, не знаючи й за що; українська душа сучасності → інтелігенція, духовна еліта → маяки, що покликані вказувати правильний шлях.

Шевченківське співчуття й осміяння скаліченим представникам українського народу, які лише й уміють, що плакати, нарікати, не дбають про духовний розвиток та славу рідного краю, продають свою совість і талант за “шмат гнилої ковбаси”.

Теорія літератури:

Жанр – політична поема-містерія (таїнство).

“Великий льох” – дійство у двох площинах.

Вертепна скринька

Верхня – присвячена для релігійної вистави (три душі, три ворони, три лірники); нижня (світська) – справник з москалями, які розкопують льохи Б. Хмельницького, шукають золото, спиртне.

Символ – значення домислюється, дає велику свободу тлумачення.

Символічна поема – символічні образи, деталі містичного світу, безплідні абстракції, пов’язані з живим повсякденням; ймовірність – неймовірність, зримість – незримість буття; конкретні реалії не скасовують творчої уяви Шевченка, він комбінує, домислює історичні факти; реальні події – засоби творення образів, втілення художніх ідей.

Ідея поеми двопланова:

1. Дотеперішність (минуле й авторське сьогодні).
2. Майбутнє – великий льох, народження “нового Гонти”, саморуйнація церкви-домовини.

Образи-символи:

1. “Розрита могила, начетверо розкопана” – чотири частини світу (сусіди-недоброзичливці: росіяни, німці, турки, шведи, поляки, австрійці).
2. “Розрита могила, начетверо розкопана” – доля, той хрест, котрий несе на собі Україна. Хресна доля: поразки – невмируща могутня сила.
3. “Розрита могила, начетверо розкопана” – перехрестя, вибір, шанс, життєвий шлях майбутньої долі. Рити, розкопувати й допомагати чужинцям та перевертням? Хто ми? А чи черпнути мудрості й любові та жити для України?

Богданів льох – містифікований образ. У назві поети один льох, а увагу приковано до другого. Чужинці знайшли й розкопали малий льох! Прикра помилка для персонажів і щаслива для України!

Великий льох (спадщина Б. Хмельницького) – воля, що спить, але виявить себе в майбутньому.

Розрити льох – здобути й випустити на волю осердя української душі, незбагненну самотню суть.

Нова Україна – лицарство, волелюбність, задушевність, демократизм; у майбутньому буде здобуто волю, побудовано досконалу державу “новим Гонтою”.

Заповіт-покаяння – розірвати несправедливу Переяславську раду, подолати в душі комплекс меншовартості, стати самостійними (надія автора твору).

Змістовна частина:

- 1) Розуміння своєї України-Вітчизни, її історичної долі, місії.
- 2) Наступність поколінь.
- 3) Наповнення духом Шевченкового слова, що забезпечить життєдіяльність прийдешніх поколінь у просторі й часі.
- 4) Раби не можуть побудувати нове суспільство.
- 5) Доля держави в руках народу – кожного громадянина.

Проблемні питання та творчі завдання:

1. Розрита могила – це символ Божої кари чи Божої волі?
2. Те, що душам трьох дівчат не заборонено назавжди доступ до раю, свідчить про надію та спокуту гріха. Як про це на початку поеми Бог каже апостолові Петрові?
3. Без любові до Великої Руїни не буде і Великого ренесансу.

Методична частина:

- 1) Єдність образів “Великого льоху” з історичними реаліями (історико-літературний тренінг).
- 2) Моральна і політична оцінка “розкопаного” історичного минулого (робота в парах: тези, аргументи, докази).
- 3) Образне переосмислення (творче малювання образів із використанням художніх засобів).
- 4) Власна оцінка історичних подій (продовження речень “Я вважаю, що...”, висновки).
- 5) Національний дух теперішніх і майбутніх поколінь (схематичне уявлення, відтворення та представлення).
- 6) Способи досягнення завдань поставленої мети (глибокий ідейно-художній аналіз надзвичайно складного тексту за наданою схемою).

Підведення підсумків уроку. Домашнє завдання: ідейно-художній аналіз епілогу поеми “Стоїть в селі Суботові” (письмово).

Рекомендації вчителю:**Література**

1. Пахаренко В. Начерк Шевченкової етики / Василь Пахаренко. – Черкаси : Брама-Україна, 2007.
2. Пахаренко В. Незбагнений апостол / Василь Пахаренко. – Черкаси : Сіач, 1994.
3. Пахаренко В. Українська література. 9 клас / Василь Пахаренко. – К. : Генеза, 2007.
4. Клочек Г. Поезія Т.Г. Шевченка. Сучасна інтерпретація / Григорій Клочек ; посібник для вчителя. – К. : Освіта, 1998.
5. Павлев О. Поема-містерія “Великий льох”. Т.Г. Шевченко / О. Павлев // Слово і час. – 1981. – № 6.
6. Степанишин Б. Тарас Шевченко. Проза / Б. Степанишин. – К., 1999.

9 клас

Тема

**Т. Шевченко, поема “Сон” (“У всякого своя доля...”).
Твір і сучасна поетові дійсність. Сатиричний пафос поеми**

Мета:

- ознайомити учнів із змістом та ідейною спрямованістю твору, з'ясувати композиційний прийом “сну”, його роль для розширення можливостей поетичного зображення, визначити сатиричний пафос поеми, показати, як художнє слово поета виразило протест народу проти колонізації України та ганебної ролі Петра I та Катерини II;
- розвивати навички самостійної роботи з підручником, вибіркового читання, аналізу ліро-епічних творів, формувати вміння учнів сприймати художній твір цілісно, в єдності змісту і форми; вдосконалювати стиль мовлення, мислення та уяву;
- сприяти вихованню почуття патріотизму, любові до України, почуття національної свідомості.

Логічний ланцюжок:

Історична основа твору → тема → жанр → композиція → роль композиційного прийому “сну” для розширення можливостей поетичного зображення.

Теорія літератури:

Поема (від грец. ποίημα – твір) – ліро-епічний віршований твір, у якому зображені значні події та яскраві характери (переважно головних героїв), а розповідь про героїв супроводжується розкриттям авторських роздумів і переживань.

Ліричний відступ – це такий авторський відступ від розгортання подій, картин і образів, у якому письменник безпосередньо від себе висловлює почуття і настрої у зв'язку з долею героїв, виявляє своє ставлення до них.

Ліричний герой – образ, що виникає в уяві читача під враженням висловлених у творі почуттів, переживань, роздумів. Ліричний герой не обов'язково тотожний авторові.

Алегорія (грец. ἀλληγορία – іномовлення) – вид метафори: іншомовне зображення предмета чи явища через інші, подібні до них, з метою наочно показати їх суттєві риси. Використовується, як правило, у загадках, байках і відзначається загально-пізнавальним характером.

Гротеск – сатиричний художній прийом у літературі, заснований на явному спотворенні, на перебільшенні чи приміненні зображуваного, на поєднанні різних контрастів: фантастичного з реальним, трагічного з комічним. Гротеск – вищий ступінь комічного.

Карикатура – сатиричний малюнок загостреного критично-викривального характеру; перенос-но-смішне наслідування, перекичування оригіналу.

Іронія – прихована насмішка.

Сарказм – їдка, викривальна, особливо дошкульна насмішка, сповнена крайньої ненависті й гнівного презирства. Сарказм, на відміну від іронії, виражається прямо й не має подвійного, прихованого значення.

Контраст – стилістична фігура протиставлення явищ, предметів, характерів; посилює змістовне й емоційне звучання твору. Використовується у віршах, прислів'ях та приказках, у назвах книг і творів. Це фігура побудована на використанні антонімічних пар.

У Т. Шевченка поетичний контраст – це не просто художній прийом, а мистецький підхід, метод пізнання дійсності, у якій було аж надто багато суперечностей. Прийом протиставлення багатих і бідних, невільників і вільних людей, чесних і безчесних, підлих та справедливих, щасливих та нещасних можна сказати універсальний у “Кобзарі”. Контраст часто перебуває в центрі гострої сатири.

Інвектива – пряме, найгостріше засудження певної вади.

Змістова частина:

1. Значення епіграфу.
2. Історична основа твору.
3. Тема.
4. Ідея.
5. Основна думка твору.
6. Жанр.
7. Особливість назви твору.

8. Композиція.
9. Сюжет поеми.
10. Ліричний герой.
11. Образ “царя волі”, царя “всесвітнього”.
12. Автор у творі.
13. Дослідження й обговорення змісту твору.
14. Ідейна спрямованість та значимість поеми.

Проблемні питання

1. Проблема національного самоусвідомлення.
2. Проблема морального виродження людини.
3. Яка ваша думка щодо зображеного у творі?

Методична частина:

Пояснення змісту епіграфа

...Бо немає
Господа на небі!
А ви в ярмі падаєте
Та якогось раю
На тім світі благаєте?
Немає! немає!

Епіграф до поеми “Сон” вдало визначає завдання, поставлене поетом: розкрити людям істину, тобто сказати правду про суспільство зла і насильства. Ставлячи на першому місці серед катів і грабіжників народу російського царя, що “неситним оком за край світа зазирає”, поет засуджує загарбницьку політику імператора Миколи I та його попередників. Ненаситність євразійського монарха автор передає через його бажання забрати загарбане в домовину.

Історична основа твору. Т. Шевченко вирішив поїхати в Україну, для чого навіть перервав навчання в Академії мистецтв. Поета тягнуло в рідний край. В Україні він провів кінець весни, все літо і всю осінь 1843 р., повернувся до Петербурга в лютому 1844 р. У цей час він і написав “Сон” (“У всякого своя доля”), де відтворив живі враження дикої сваволі поміщиків-аристократів, злиденного життя і нестерпних страждань українських селян, кріпаків. Свій гнів вилив у поемі, яка є гострою сатирою на Росію часів Миколи I, на всю систему самодержавного ладу. На допиті після арешту, в 1847 р., Шевченко так з’ясував виникнення задуму цієї поеми: “Будучи еще в Петербурге, я слышал везде дерзости и порицания на государя и правительство. Возвратясь в Малороссию, я услышал еще более и хуже между молодыми и между степенными людьми; я увидел нищету и угнетение крестьян помещиками, посессорами и экономами-шляхтичами, и все это делалось и делается именем государя и правительства”.

Тому виникла потреба написати твір у певному розумінні узагальнюючий, який би розкрив людям очі на сутність тогочасної суспільно-політичної системи, показав би людям: таким ось насправді є той лад, у якому нам доводиться жити.

Тема: зображення неймовірних страждань простолюду, які пам’ятали, що вони – нащадки вільних козаків, водночас “райського життя” панів, показ морального виродження аристократії, свавілля та хабарництва чиновників.

Ідея: засудження аморальності й паразитизму господарів країни, заклик до пробудження національної гідності українців.

Основна думка: Т. Шевченко заявив на весь голос, що головні біди України є похідними від її підневільного стану в Російській імперії.

Жанр: ліро-епічна сатирична поема, це політична сатира; поема-інвектива. Підзаголовок твору – “Комедія” – вказує на комічно-сатиричний, гротескно-кумедний характер змальованих у ньому основних сцен-картин, особливо наприкінці поеми.

Особливості назви твору. Назва поеми несе певне ідейне навантаження. В українській літературі часто використовувалася метафора сну, від якого невдовзі народ повинен прокинутися. Поет показує страшні картини. Більш того, сон стає своєрідним прийомом, який дає поетові волю в сатиричному, гіперболізованому та символічному змалюванні суспільних вад.

Т. Шевченко часто вдавався до такого прийому зображення і для виявлення своїх істинних настроїв, і настроїв персонажів. У такій манері написані твори “Сон”(1844), “Сон” (1847), “Сон” (1858), “Сестрі” (1859), “Буває, в неволі іноді згадаю” (1850) та ін.

Особливості композиції: композиція поеми “Сон” дуже своєрідна. Поема побудована як широкий панорамний огляд. Сон героя поеми, а відтак і розповідь про нього, складається з трьох основних тематичних частин або картин, що змальовують життя в селах України, життя каторжників у Сибіру і Петербурзі. Розповідь про побачене й почуте перемежується з ліричними відступами та замальовками

природи. Обрана казкова форма дає можливість авторові зобразити різні місцевості безкрайньої імперії, показати тогочасну дійсність у багатьох її виявах, “зазирнути” в історичне минуле. Поема написана у формі розповіді від першої особи, яка відкриває широкий простір для виявлення авторського ставлення до зображуваних подій та естетичної їх оцінки.

Експозиція. Пролог, в якому поет розмірковує над тим, що кожна людина має власну долю; зображує соціальні й моральні гріхи, які “процвітають” у країні.

Зав’язка. Лаштування п’яного ліричного героя до сну і, врешті-решт, його політ до неба.

Розвиток подій. Змалювання загальної картини життя в часи покріпачення російською владою української людної.

Кульмінація. Сатиричне висміювання катів і грабіжників народу.

Розв’язка. “Не здивуйте, / Брати любі, милі, / Що не своє розказав вам, / А те, що приснилось”.

Роль ліричних відступів – композиційного елементу в поетичному творі: у ліричних відступах поет висловлює свої почуття і роздуми, піддає висміюванню самодержця та його оточення. Від імені народу автор ставить актуальне для свого часу питання: “Чи довго ще на сім світі катам панувати?”, яким закликає людей до збройного повстання.

Ліричний герой і його сон. Форма розповіді героя про бачене у сні досить поширена в літературі. У поемі Шевченка вона є засобом реалістичного мотивування фантастичних подій, надзвичайних картин і сцен, чудесних метаморфоз. Героєві розповіді сниться, ніби він летить над Україною, далі над Сибіром і, нарешті, потрапляє до Петербурга, оглядає місто, а потім, зробившись невидимим, проникає в царський палац. Оригінальним вступом до панорами, що має постати перед героєм поеми в його польоті над країною, є його монолог-прощання з землею. В пристрасних і схвильованих словах прощання з рідним краєм відкриваються нові грані душі, нові риси духовного обличчя оповідача. Він несе в собі біль за Україну, до якої літатиме на раду. У цьому монолозі оповідач постає як романтична постать з палкими емоціями, трагічними думками про долю народу, як запеклий ворог “власти” і “кари” над людьми.

Образ “царя волі”, царя “всесвітнього”. З України герой (автор) твору переноситься у далекий, холодний Сибір, щоб хоч на часину сховатися від пануючого на землі зла. Устами оповідача він славить революціонерів, засланих самодержавством до Сибіру. З’являється образ “царя волі”, царя “всесвітнього”. Це збірний, широко узагальнений образ революційних борців, центральний у цій частині поеми і поданий в ореолі внутрішньої сили й незалежності. Він позбавлений якихось конкретних рис, будучи не стільки образом реального революціонера, скільки уособленням ідеї революційного служіння народові, революційної віри й героїзму. Шевченко створив образ політичного засланця, що залишається непохитним у своїх переконаннях, який не плаче, не стогне, не просить. Поет наголошує, що традиції декабристів, їхні ідеї й думи пробуджують, гартують, виховують суспільну свідомість.

Автор у творі: в поемі Шевченко виступає не безпосередньо, а в літературній масці умовного автора-оповідача про “напричуд дивний” сон, фантастичні пригоди й комічні події, які йому наснилися.

Дослідження й обговорення змісту твору:

- Як ви вважаєте, чому Т. Шевченко обрав форму сну? (Щоб охопити якомога більшу територію та показати максимум подій, тільки уві сні можна за такий короткий проміжок часу побачити і Україну, і Сибір, і Петербург.)
- Як на початку твору охарактеризовано різні долі людей, їхні характери, вчинки, поведінка? (*Той мурує, той руйнує, / Той неситим оком — / За край світа зазирає, / Чи нема країни, / Щоб загарбать і з собою / Взять у домовину.*)
- У чому виявилася цінність дивовижного сну? (*Мені приснився — / Найтверезіший би упився, / Скупий жадного давав би гривню, / Щоб позирнуть на ті дива.*)
- З якою метою герой вирушає у підхмарну подорож? (*Мої муки, мої люті / В хмарі заховаю.*)
- Про що свідчить прощання героя із рідною землею?
- У чому поет вбачає красу рідної землі?
- З приводу чого в ліричного героя виникає душевний неспокій?
- Від чого жахається герой, коли бачить соціальну несправедливість, яка панує на землі? (*“Латану свитину з каліки знімають”; “розпинають вдову за подушне”; “сина кують... в військо отдають!”; “опухла дитина – голоднеє мре”.*)
- З яким питанням звертається поет до Бога? Про що воно свідчить? (*“Чи Бог бачить із-за хмари / Наші сльози, горе?”*)
- Яким, на перший погляд, здався поету Сибір? Хто такі його невидимі мешканці?
- У чому полягала непосильна праця каторжників? (*...Живі люди, / В кайдани закуті. / Із нір золото виносять, / Щоб пельку залити / Неситому.*)
- Як поет називає царя й одночасно його характеризує? (Всдержитель неситий.)

- Як сновидець описує солдатчину? Чому москалі кайданами окуті? (*А в городах, мов журавлі, / Замуштрували москалі; / Нагодовані, обути / І кайданами окуті, / Муштруються*)
- Чим ліричний герой здивував земляка біля царських палат? За що “каламар” вимагав від сновидця гроші? Про що це свідчить?
- Чому, на думку поета, царські палати – це рай?
- Хто такі блюдолизи? Як письменник характеризує їх у творі?
- Якими у поемі зображені цар і цариця?
- Над чим сміється письменник, характеризуючи панів? Що є гумористично-саркастичним у їхній поведінці і ставленні до царя? (*В сребрі та златі! / Мов кабани годовані, – / Пикаті, пузаті!.. / Аж потіють, та товпляться...*)
- Про що свідчить ставлення самодержавця до підлеглих? (*...Цар підходить / До найстаршого... та в пику / Його як затопить!..*)
- У чому виявилось ставлення поета до Петра I і Катерини II? За що він їх таврує?
- З приводу чого сумує Т. Шевченко над долею України? (*Можє, Москва випалила / І Дніпро спустила / В синє море, розкопала / Високі могили – / Нашу славу.*)
- У чому поет звинувачує Петра I? (*Ти нас з України / Загнав, голих і голодних, / У сніг на чужину / Та й порізав, а з шкур наших / Собі багряницю / Пошив жилами твердими / І заклав столицю / В новій рясі*)
- Яким у творі зображено повсякденне важке життя кріпаків, муштрованих солдат?
- Що висміює Т. Шевченко на прикладі діяльності чиновників? (*...Та драти / І з батька, і брата*)
- У чому вбачає поет зневажливе ставлення до рідної мови, а значить до свого народу, його культурної спадщини?
- Як у творі висміюється цар та його старшина? (*Старшина пузата / Стоїть рядом; сопє, хропє, / Та понадувалось, / Як індики... Неначе з барлоги / Медвідь виліз, ледве-ледве / Переносить ноги; / Та одутий, аж посинів: / Похмілля прокляте / Його мучило*)
- Від чого ліричний герой прокинувся зі сну?
- Чому сон для оповідача – це чудне диво?
- Як Т. Шевченко таврує самодержавство?

Рубрика “Поміркуй, обґрунтуй”:

- Які історичні події, факти, особи відтворені у поемі? Що їх об’єднує?
- Доведіть, що “Сон” — комедія.

Проведення тестового опитування:

1. Закінчіть фразу відповідно до змісту твору: “У всякого не тільки своя доля, а й...”: а) погляд на довкілля; б) індивідуальні здібності; в) життєвий шлях; г) нахили і здібності.
2. “Щедра та розкішна” людина: а) храми мурує; б) богобоязлива; в) намагається “неситим оком за край світа зазирати”; г) не реагує на будь-яке лихо.
3. “Царят і старчат” поет називає: а) адамовими дітьми; б) тихими і тверезими; в) байдужими до власної долі; г) загарбниками і поневолювачами рідного краю.
4. Хижина ліричного героя, що з’явився напідпитку додому, нагадувала: а) садок вишневий; б) море перед бурею; в) достиглу ниву; г) тихий рай.
5. Як характеризується сон п’яного з бенкету: а) віщим; б) дивним; в) казковим; г) миттєвим.
6. Птах, який супроводжував політ героя у сні: а) сокіл; б) орел; в) сова; г) жайворонок.
7. Вирушаючи у підхмарну подорож, герой залишає край: а) неприязний; б) Богом забутий; в) сліз і страждання; г) де землі родючі й сади квітучі.
8. З якою метою оповідач звертається до Бога? Щоб він: а) побачив, що відбувається на землі; б) покарав винних у соціальній несправедливості; в) поспівчував горю покритки; г) щораз ошчаслилював бідних людей.
9. Для чого ліричний герой здійснював мандри по небу? Щоб: а) дослідити життя в підхмар’ї; б) відчути радість і насолоду від цього; в) віднайти на краю світу рай; г) поспілкуватися з Богом.
10. Пролітаючи над містом, сновидець міг спостерігати за: а) театральним дійством; б) спорудженням храмів; в) муштрою солдат; г) катуванням злочинця.
11. Царицю поет у творі називає: а) зів’ялою квіткою; б) опалим листям; в) засушеним пеньком; г) пораним птахом.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

Міні-опитування за логікою “Висловіть власну думку”:

- Чим схвилював вас цей твір?
- Сон в однойменному творі Т. Шевченка – це фантастика, казка чи реалії тогочасної дійсності?

- У чому виявляється новаторство поета при написанні поеми “Сон”? (Це перший твір політичної сатири в українській літературі.)

Ідейна спрямованість та значущість поеми:

З моменту написання твору пройшло багато часу. І всі ці роки він “працював” – розкривав людям правду про самодержавний лад Росії. Той лад уже давно зник. Але читаючи цю поему зараз, постійно ловиш себе на думці, що твір запрограмований на більше, що йдеться в ньому не тільки про монархічний режим, що показана в поемі дійсність цілком актуальна для сьогодення. Одне слово, істину, яку відкрив Шевченко в 1844 р., не завадило б і нам глибше зрозуміти.

Підведення підсумків уроку. Домашнє завдання.

Рекомендації вчителю:

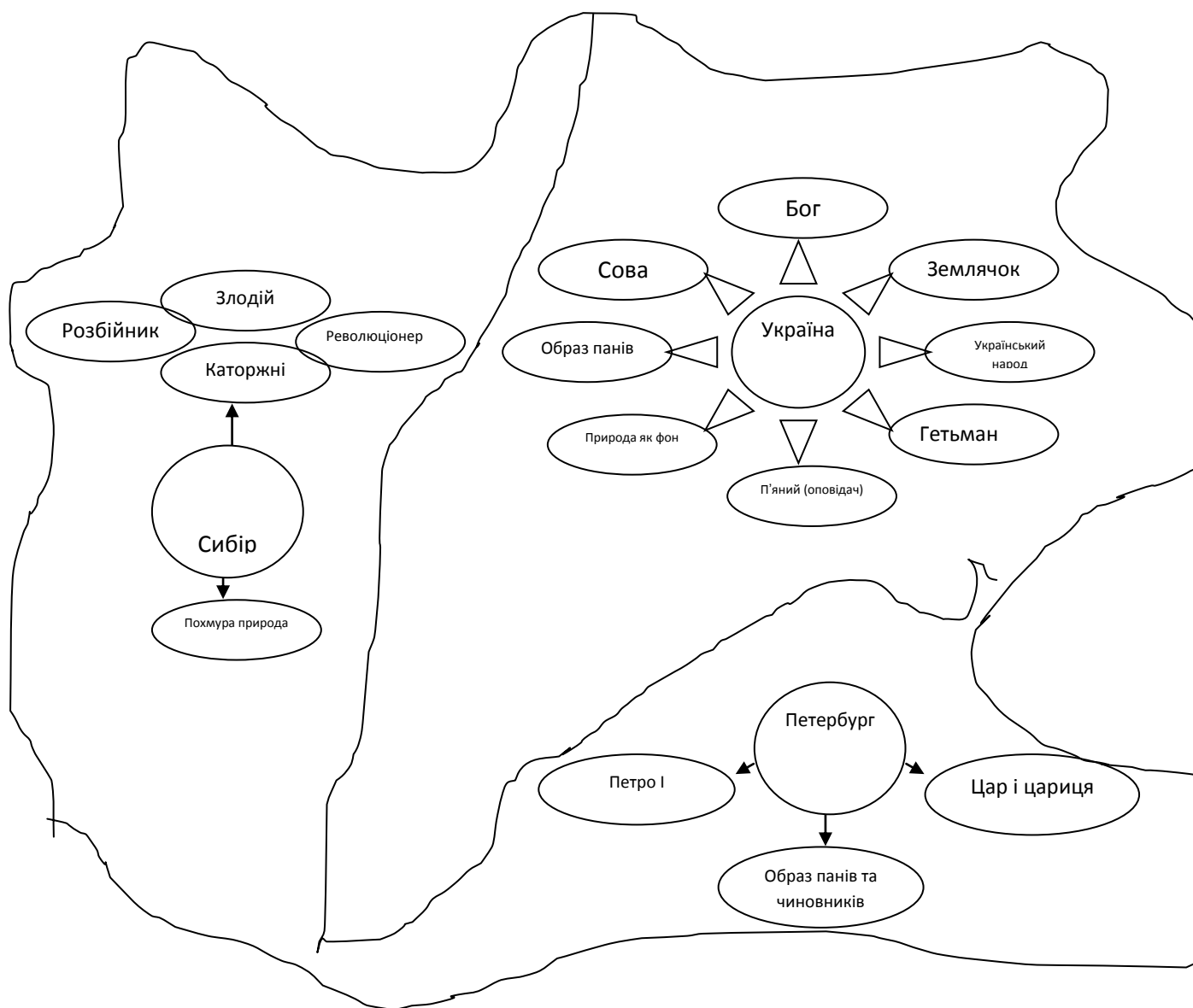
Література

1. Матеріали з Вікіпедії – вільної енциклопедії (<http://uk.wikipedia.org/wiki/>).
2. Шевченківський словник. – У 2-х т. – К., 1978. – Т. 2. – С. 230–232.
3. Шевченко Т.Г. ПЗТ : у 6 т. (вид., автентичне 1–6 томам “ПЗТ у 12 т.”) / Тарас Григорович Шевченко. – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 1 : Поезія 1837–1847. – С. 265–278, 554–556, 699–706.

Створення карти образів твору

Додаток 1

Карта образів твору

9 клас

Тема

**Т. Шевченко, “І мертвим, і живим...”.
Продовження теми “земляків” у посланні. Настроєві інтонації твору**

Мета:

- ознайомити учнів із поемою “І мертвим, і живим...”; виявити культурні й політичні чинники написання твору, з’ясувати його ідейно-тематичну спрямованість, пов’язавши з національною історією, також сюжет, особливості жанру та композиції;
- розвивати пам’ять, увагу, критичне мислення, вміння виразно й усвідомлено читати твори Т. Шевченка; робити виважені висновки і обґрунтований коментар;
- виховувати повагу до національних цінностей, здобутків українського народу, формувати почуття національної свідомості, патріотизму, шану до історичного минулого рідного краю.

Логічний ланцюжок:

Соціально-національне становище України у другій половині XVIII ст., історична основа твору → тема → жанр → значення епіграфу до твору → композиція → актуальність та значущість теми.

Теорія літератури:

Послання – віршований або прозовий твір, написаний у формі листа чи звернення до однієї або багатьох осіб.

Поема (від грец. ποίημα – твір) – ліро-епічний віршований твір, у якому зображені значні події та яскраві характери (переважно головних героїв), а розповідь про героїв супроводжується розкриттям авторських роздумів і переживань.

Ліричний герой – образ, що виникає в уяві читача під враженням висловлених у творі почуттів, переживань, роздумів. Ліричний герой не обов’язково тотожний авторові.

Психологізм – це детальне й глибоке відображення засобами художньої літератури внутрішнього світу літературного героя, його почуттів, емоцій, бажань, думок і переживань.

Змістова частина:

1. Соціально-національне становище України у другій половині XVIII ст. Історична основа твору.
2. Тема.
3. Ідея.
4. Основна думка твору.
5. Жанр.
6. Значення епіграфу.
7. Особливість назви твору.
8. Композиція.
9. Сюжет поеми.
10. Ліричний герой і автор у творі.
11. Дослідження й обговорення змісту твору.
12. Ідейна спрямованість та значущість поеми.

Проблемні питання:

1. Проблема морального обов’язку людини.
2. Проблема національного самоусвідомлення.

Методична частина:

Соціально-національне становище України у другій половині XVIII ст. Історична основа твору. Поема “І мертвим, і живим...” була написана в грудні 1845 р. у с. В’юнищах, де Т. Шевченко деякий час мешкав у маєтку С. Самойлова. Сюди він приїхав із Переяслава, у зв’язку з ремонтом будинку А. Козачковського. Шевченко розумів, що для пробудження в українському народі національної й політичної свідомості потрібні освічені інтелектуали. Тільки їхня пропагандистська робота могла підняти та згуртувати людей на боротьбу проти кріпосницької системи, спрямувати їхню енергію на відродження самостійної держави. Перебуваючи в Україні, Тарас Григорович пильно придивлявся до дворянської та різночинської інтелігенції. Він прагнув пізнати її інтереси, духовні запити, рівень освіченості, ставлення до історичного минулого та сучасного життя українців.

Виявилось, що більшість малоросійських дворян та польської шляхти – конформісти. Вони були адаптовані до політики самодержавства (“російського моря”), по-приспосовницькому ставилися до дійсності, часто-густо збайдужіле сприймали громадські справи свого краю, недооцінювали його минуле й сучасне. Нерідко їх цікавило тільки особисте збагачення, основним джерелом якого була експлуатація кріпосницьких селян, своїх же земляків. Серед інтелігенції, щоправда, траплялися й національно свідомі українці, які любили рідний край, цікавилися його історією, бажали добра народові. Але ця частина освіченого прошарку була надто відірваною від пересічної людності, не згуртованою, не мала реальної програми дій. Її протести проти несправедливого ладу найчастіше зводилися до безплідної полеміки. Нечисленна й безсила, вона виявилася, урешті-решт, неспроможною осмислювати й очолювати народно-визвольний рух. Без політичного керівництва стихійний протест кількомільйонного селянства виливався в скарги, втечі, протести, бунти, які російський царат або ігнорував, або жорстоко придушував. Спостереження і роздуми щодо побаченого й пережитого, відтак свої почуття і настрої Т. Шевченко виразив у творі “І мертвим, і живим...”. Зробив це майстерно, в яскравій художній формі.

Тема: показ змодельованого образу національної еліти, якою вона повинна бути, визначення її політичних поглядів та морально-етичних засад.

Ідея: утвердження віри людей у здолання несправедливого суспільного устрою; різке засудження запопадливого (снобістського) ставлення співвітчизників до чужинської культури; заклик до вивчення ліпших здобутків світової науки, літератури, мистецтва.

Основна думка: а) Учитесь, читайте, / І чужому научайтесь, / Й свого не цурайтесь...;

б) правду треба шукати на власній землі, силу варто черпати, спираючись на свій народ, справжню волю можна здобути в єднанні з ним;

в) інтелігенція України повинна бути разом із усією людністю, сприяти її просвіті; має обов’язком витворити літературну мову, написати українську національну історію, зберегти й примножити культурні надбання.

Жанр: посланіє-звернення до представників панівної (елітної) верстви.

Значення епіграфу до твору. Епіграфом до твору стали слова з Біблії “Коли хто говорить: люблю Бога, а брата свого ненавидить – лжа оце”. Таким епіграфом Т. Шевченко натякає на панство, яке визискує кріпаків і водночас говорять, що любить народ. Цим самим поет порушує проблему лицемірства, фальшивого патріотизму, тобто рис, що ведуть до зради, втрати національної свідомості.

Особливість назви твору: мертві – українські поміщики-кріпосники, живі – інтелігенція, про яку поет найбільше говорить у творі, ненароджені – народ, поневолений, мало готовий до участі у відвертому протистоянні. У заголовку цього твору автор звертається не тільки до своїх сучасників, а й до “ненароджених земляків”, тобто до наступних поколінь українців – отже, й до нас. Він вчить, що наш порятunek – у єдності всіх сил нації.

Особливості композиції. Композиційно послання оформлене суцільним ліричним монологом, художній прийом діалогізації надає драматизму та емоційної напруженості деяким рядкам твору. Поет зіставляє сучасне з минулим, принагідно заглядаючи і в майбутнє.

Ліричний герой. Ліричний герой послання звинувачує елітні верстви в байдужості до розвитку освіти й національної свідомості свого народу. Він засуджує соціальні верхи за їхню глухоту до проблем “незрячих гречкосіїв”. А ще: “гуманісти” за кордоном, удома вони перетворюються на гнобителів людей. Їхня злодійська сутність спонукає до систематичних злочинів проти співвітчизників. Ліричний герой сподівається все ж на ліпше. Він закликає своїх владних і заможних земляків зупинитися, замислитися і дбати про освіту та культуру свого покріпаченого народу.

Послання містить також діалог між ліричним героєм і таким собі освіченим паном. Темою цієї розмови є проблема самобутності історії, традицій, культури українців, не завжди доречно зорієнтованість на Захід в області тієї ж культури та освіти. Тому і не має Україна своїх істориків, учених, політиків, бо їхню роботу виконують... чужинці (“німець”). А іншим панам, слов’янофілам, автор іронічно вказує на їхнє зрадництво національної самобутності. Бо такі “просвітители” здатні запопадливо, по-лакейському підкорятися російському цареві, раз по раз нехтувати народом, його мовою. Причиною такого занепаду історії та культури в Україні автор вбачає у відсутності відповідей на питання “...що ми?.. Чий сини? Яких батьків? Ким? За що закуті?”.

Автор у творі. У посланні Т. Шевченко дає пораду повернутися до власного національного коріння, самим написати історію України, дослідити її героїчне козацьке минуле. Поет звертається до сучасної йому української (малоросійської) інтелігенції, критично розкриває негативні сторони її світогляду та діяльності. Найперше він вказує на те, що освічені люди самі не вивчають вітчизняну історію, а лише повторюють псевдонаукові теорії зарубіжних дослідників. Захоплюючись ідеями слов’янофільства, не усвідомлюють їх основну суть – боротьбу за визволення всіх слов’ян з-під чужоземного поневолювання. Навіть вивчивши кілька іноземних мов, нехтують своєю рідною. Поет ущипливо висміює лжепатріотизм цих лібералів, ідеалізацію ними історії України, показує правдиві картини минулого, радить розібратися самим у подіях давнього часу. Автор критикує дворян, що шукають правди й волі за кордоном, замість того щоб

створювати її у себе на батьківщині. Закликає здобувати прогресивні, корисні знання в іноземців, але так, аби їх навчаючись, “свого не цуратись”. І використовувати ці знання на благо своєї країни, бо найкраща воля, найліпша правда – вдома. Поет закликає всіх освічених людей, зокрема й панство, об’єднатися з простим людом, бо тільки згуртування всіх сил нації може привести до визволення України з-під ярма російського самодержавства.

Дослідження й обговорення змісту твору:

- Кого письменник називає земляками?
- З приводу чого хвилюється автор твору?
- Про що свідчить початок поезії? Чому Т. Шевченко співчуває потомленому люду?
- Який можна отримати врожай на землі “засіяної лихом”? Що мав на увазі поет, так висловлюючись?
- Через що Україна – тихий рай перетворилася на руїну?
- Чому письменник критично ставиться до тих, хто прагне залишити рідну землю і виїхати за кордон?
- Яку думку висловлює автор щодо неповторності рідного краю? (*Немає на світі України, / Немає другого Дніпра*)
- Кого поет називає “незрячими братами, гречкосіями”? Чим викликана така думка митця?
- Як Т. Шевченко ставиться до тих, хто незважаючи ні на що залишив рідну землю? (*Ох, якби не сталося, щоб ви не вертались, / Щоб там і здихали, де ви поросли!*)
- Від чого застерігає поет зрадників в Україні? (*Схаменіться! Будьте люди, / Бо лихо вам буде. / Розкуються незабаром / Заковані люде*)
- Про який суд зазначається у посланні? У зв’язку з чим і над ким він відбуватиметься?
- Що таке прокляття? Кого воно стосується у творі?
- Яке пророкування надає Т. Шевченко тим, хто цурається вітчизняного?
- Що свідчить про перевагу іноземного над українським?
- Про яке історичне минуле зазначає поет? У зв’язку з чим він згадує часи козаччини?
- Як автор дорікає співвітчизникам за те, що вони не шанують власну гідність і волю?
- Прокоментуйте думку Т. Шевченка: *Учітесь, читайте / І чужому научайтесь / Йй свого не цурайтесь*. Чи є вона обґрунтованою? Відповідь вмотивуйте.
- Як саме поет возвеличує роль матері в житті кожного із нас?
- Про які “діла незабуті” згадує письменник?
- Кого Т. Шевченко називає братами? До чого він їх закликає?
- Через що, на думку поета, “оживає добра слава України”?
- З яким настроєм автор починав твір і закінчив його?
- Чи є актуальною ця поезія сьогодні? Свої міркування обґрунтуйте.

Проведення тестового опитування:

1. За що поет дорікає панству? Вони: а) багато їдять і сплять; б) не читають класичної літератури; в) *правдою торгують і бога зневажають*; г) байдужі до долі дітей-сиріт.
2. Т. Шевченко називає Україну: а) *Великою руїною*; б) пограбованою і приниженою; в) квітучим раєм; г) дівчиною-красунею.
3. Поет у творі критично ставиться до тих, хто: а) не цікавиться історичним минулим рідного краю; б) *намагається виїхати за кордон*; в) зневажає мову; г) відцурався від народних традицій.
4. Емігрувавши за кордон, українці розшукують там: а) нові помешкання; б) *добро*; в) райський куток; г) чарівне диво.
5. Україна у творі порівнюється з: а) *тихим раєм*; б) кутком світла і тепла; в) дивовижною планетою; г) дівочою красою.
6. На думку Т. Шевченка, правду, силу і волю можна відчутися виключно: а) на небі; б) у чужому краю; в) *у рідній країні*; г) неподалік від місця, де ти народився.
7. Неповторним для українців у світі є: а) Сибір; б) *Дніпро*; в) дивний рай; г) міф про волю.
8. Рвертаючись до співвітчизників, Тарас Григорович закликає їх: а) поважати один одного; б) писати художні твори про минувшину; в) вирушити за кордон на пошук щасливої долі; г) *чужому навчатися і свого не цуратися*.
9. У думці про майбутнє покоління, поет: а) гнівається на них через їхню неосвіченість; б) *просить не дурити дітей*; в) висловлює занепокоєність з приводу їхнього поневолення; г) вважає марною справу національне виховання дітей і молоді.
10. Якби вчилися українці так, як треба, то вони були б: а) належно освіченими; б) шанованими серед решти народів; в) не цуралися здобутками пращурів; г) *мудрими*.
11. Історію Т. Шевченко вважає: а) *поемою вільного народу*; б) заплутаною і чітко не обґрунтованою; в) домислом і упередженням кожного; г) недопрацьованою суспільством.
12. Опановуючи всі слов’янські мови, українці, на думку письменника: а) всі намагаються виїхати за кордон; б) *не вивчають рідної*;

- в) говорять суржиком;
- г) не співають пісень українською.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

Міні-опитування за логікою “Висловіть власну думку”:

- Чим схвилював вас цей твір?
- Чому російська влада та російська громадськість боялися “І мертвим, і живим...” Т. Шевченка навіть після скасування кріпацтва?
- Що корисного пізнав кожний із вас, ознайомившись із посланням?

Ідейна спрямованість та значення поеми. Вплив на формування національної свідомості українського народу, осуд байдужості до його майбутнього, утвердження демократичного розуміння історії України та її самобутньої культури.

Проблемні питання:

1. Проблема морального обов’язку людини.
2. Проблема національного самоусвідомлення.

Підведення підсумків уроку. Домашнє завдання.

Рекомендації вчителю:

Література

1. Матеріали з Вікіпедії – вільної енциклопедії (<http://uk.wikipedia.org/wiki/>).
2. Шевченківський словник. – У 2-х т. – К., 1978. – Т. 1. – С. 309–316.
3. Шевченко Т.Г. ПЗТ : у 6 т. (вид., автентичне 1–6 томам “ПЗТ у 12 т.”) / Тарас Григорович Шевченко. – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 1 : Поезія 1837–1847. – С. 348–354, 571–572, 737–740.

9 клас

Тема

**Т. Шевченко, “Катерина”, “Наймичка”.
Тема жіночої долі – одна з провідних тем Шевченкової творчості.
Еволюція жіночого образу. Тема матері і сина**

Мета:

- познайомити старшокласників із поемами “Катерина”, “Наймичка”; визначити своєрідність поем; дослідити особливості тематики трагічної долі жінки-покритки у творчості Кобзаря; розкрити трагедію життя жінки-матері; осмислити трагічні обставини, що змушують жертвувати собою, своїм щастям і життям заради життя і щастя дитини;
- розвивати культуру зв’язного мовлення, логічність у мисленні, творчу уяву; вміння виражено і ґрунтовно висловити власні думки; прищеплювати почуття щирості та вірності у стосунках;
- виховувати повагу до української жінки, риси чуйності, доброти, людяності.

Логічний ланцюжок:

Варіації художніх підходів під час вивчення поем:

- а) домінування романтичного плану (“Катерина”);
- б) побутово-реалістичне змалювання (“Наймичка”).

Внутрішній світ героїнь → глибина душі й велич → неможливість однолінійної оцінки характерів.

Теорія літератури:

Поема (від грец. ποίημα – твір) – ліро-епічний віршований твір, у якому зображені значні події та яскраві характери (переважно головних героїв), а розповідь про героїв супроводжується розкриттям авторських роздумів і переживань.

Реалізм – літературний напрям, який характеризується правдивим і всебічним відображенням дійсності на основі типізації життєвих явищ.

Ліричний відступ – це такий авторський відступ від розгортання подій, картин і образів, у якому письменник безпосередньо від себе висловлює почуття і настрої у зв’язку з долею героїв, виявляє своє ставлення до них (“Кохайтесь, чорноброві, та не з москалями”; “Катерино, серце моє”, “Отаке-то на сім світі роблять людям люди”, “Бач, на що здалися карі оченята”, “Отаке-то лихо бачите, дівчата”, “Сирота-собака має свою долю”).

Ліричний герой – образ, що виникає в уяві читача під враженням висловлених у творі почуттів, переживань, роздумів. Ліричний герой не обов’язково тотожний авторові.

Психологізм – це детальне й глибоке відображення засобами художньої літератури внутрішнього світу літературного героя: його почуттів, емоцій, бажань, думок і переживань.

Народнопісенні мотиви в Шевченковій поезії виявляється як у зовнішніх ознаках мовної майстерності поета – в характерних словосполученнях, фразеологізмах, типових народнопісенних епітетах, порівняннях, так і у внутрішній, семантичній організації його мови, що єднає творчість воістину народного поета з творчістю народу.

Змістова частина:

1. Пояснення епіграфа уроку.
2. Історія написання поем.
3. Тема. Ідея. Жанр. Особливості композиції. Сюжет поем.
4. Проблематика творів.
5. Роль ліричних відступів – композиційного елементу в поетичному творі.
6. Образ жінки-матері в поемах Шевченка (робота в групах: складання схеми, обговорення її змісту).
7. Що спільного між героїнями поем “Катерина”, “Наймичка”? Інформативне гроно до образів героїнь.
8. Проблемне питання: Еволюція жіночого образу чи різність творчих установок автора?
9. Міні-дискусія “Висловіть власну думку”.
10. Автор у творі.
11. Ідейна спрямованість та значимість поеми.

Проблемні питання:

1. Життя і виховання дитини – чи самогубство? Який вибір зробили героїні?
2. Що роблять героїні заради життя своїх дітей? Який шлях вибрали для себе?
3. Чи повторює сумну історію життя Катерини Ганна? Чи забуває жінка про свій материнський обов'язок?

Методична частина:

Пояснення змісту епіграфа

Мати – це ім'я Бога на устах
І в серцях маленьких дітей.
В. Теккерей

Серед усіх людських законів є один немирний у своїй благородності – вміння жертвувати собою. Найвища самопожертва – в материнстві, бо мати дарує дитині не тільки безмежну любов, віддає все життя, всю себе, кожна мить сердечної теплоти.

“Катерина”

Тема: зображення трагедії селянки-покритки, зумовлену таким суспільним ладом, при якому привілейоване панство могло безкарно знущатися з людей.

Ідея: висловлення глибокого співчуття до жінки-покритки і водночас, засудження жорстокості, підступності, бездушності панів, які глушилися над кріпаками (офіцер).

Основна думка:

а) *Шануйтеся ж, любі, в недобру годину. / Щоб не довелося москаля шукать.*

б) Через нещасливу долю своєї героїні Т. Шевченко розкриває соціальне коріння трагічної матері-покритки в тогочасному суспільстві й висловлює гнівний протест не лише проти консервативного побуту, забобонів і пересудів недобрих людей, а й проти існуючого ладу.

Жанр: реалістична ліро-епічна соціально-побутова поема.

Жанр поеми складний, оскільки, крім епічної побудови сюжету включає і ліричні авторські відступи, і численні авторські ремарки, проте “Катерина” являє собою цілісний твір, сюжетно-композиційна структура якого і душевні переживання героїв та автора є невіддільними компонентами єдиного цілого.

Композиційний поділ поеми. Поема складається з п'яти розділів, що вмотивовано послідовністю викладення сюжетної канви як лінії, на яку накладаються побічні мотиви. Кожний розділ твору відзначається композиційною завершеністю і наявними контурами самостійного закінченого сюжету.

Присвячена В.А. Жуковському, з вдячністю за викуп з кріпацтва.

“Наймичка”

Тема: зображення долі жінки-кріпачки, яка вимушена все життя страждати й приховувати своє материнство.

Ідея: засудження тогочасних життєвих умов, у яких жінка відчувала себе соціально незахищеною; висловлення співчуття стражданням героїні.

Композиційний поділ поеми. Особливості композиції (нагадує побудову драматичного твору: чітко виділяються сцени, картини, епізоди; кульмінація винесена на кінець; смертю Ганна відкриває синові Маркові сокровенну таємницю свого життя).

Розв'язки, як окремого компонента сюжетобудови, немає. Сюжет поеми (схожість з народними піснями і баладами).

Жанр: реалістична, соціально-побутова епічна поема.

Соціально-моральний конфлікт проблеми жінки-матері, її трагічної долі, її незахищеність від людського марносластва, від консерватизму й хибних церковних постулатів про гріховність такого материнства.

Ідейно-художній аналіз поеми.

Композиційно поема поділяється на пролог і вісім частин. У перших чотирьох розповідається про молоду наймичку, решта – про її старість і смерть.

Роль ліричних відступів – композиційного елементу в поетичному творі.

Новим для української поезії елементом композиційної техніки стали в Т. Шевченка ліричні відступи, діалогічні вставки, в яких поет раз у раз звертався безпосередньо до свого уявного читача. У ліричних відступах поет виступав борцем проти традиційних обивательських поглядів на “тріхи” матерів-покриток, проти шаблонів сільського побуту. Висловлюючи глибоке співчуття покинутим покриткам, Т. Шевченко підніс до розуміння справжніх соціальних причин, які породжували це аморальне явище. Тон його ліричних відступів, що й народ, повний суворих традицій, сам починає розуміти невинуватість жорстокості цих усталених поглядів, розчулюється, переймається співчуттям і любов'ю до тисяч таких знедолених, поневіряння яких подібні до долі Катерини. Ліричні відступи відігравали важливу роль і з погляду композиції твору.

Проблематика творів:

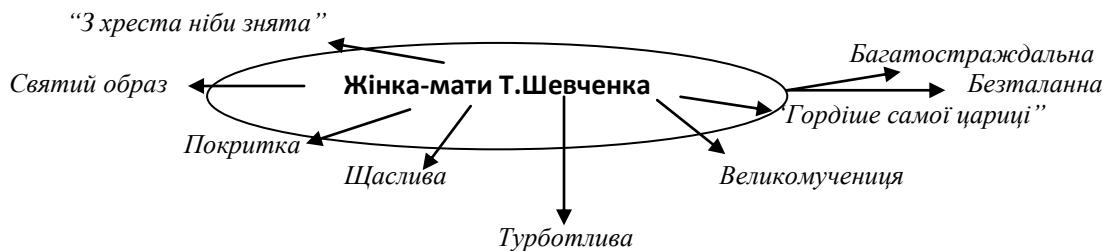
Проблема відповідальності за материнство

є головною

Образ жінки-матері в поемах Шевченка

Яким же бачив Шевченко образ жінки – матері?

Робота в групах. Складання схеми, обговорення її змісту.

Що спільного між героїнями поем “Катерина” і “Наймичка”?

Катерина покритка;

здатна на великі страждання;
рішуча, безжалісна;
щира й проста, чесна і благородна;
відверта та довірлива.

Ганна

любляча мати;
щира, проста, відверта;
працьовита й щедра;
набожна, яка дотримується народних обрядів;
поважає людей;
терпляча, здатна до важких страждань;
ніжна;
безталанна;
жертва тогочасного суспільства.

Проблемні питання:

Життя і виховання дитини – чи самогубство?

– Який вибір зробили героїні? Чому?

Проблема життєвого вибору

- На чию користь зроблено вибір?
- Чи відповідально поставилася Катерина до дитини, кидаючи її напризволяще?
- Яке рішення могла б прийняти Катерина, коли б залишилася з позашлюбною дитиною?
- Що робить Ганна заради сина?
- Який шлях матері вибрали для себе?
- Чи повторює сумну історію життя Катерини Ганна? Чи забуває жінка про свій материнський обов’язок?

Ідея справедливості людського суду. Варто оцінювати людину не за її особисті помилки, а за її справи.

Міні-дискусія “Висловіть власну думку”:

- Чому Катря закінчила життя самогубством?
- Запропонуйте власне рішення щодо розв’язання проблеми героїні.
- Чи засуджуєте ви жінку, яка покинула свою дитину? Чи мала вона на це моральне право?
- Вмотивуйте, чи можна вважати героїню дівчиною з аморальною поведінкою. Висловлюючись, наведіть переконливі аргументи.
- Чи співчуваєте ви стражданням Ганни? Відповідь вмотивуйте.
- Поясніть слова: Важкий і благородний шлях – “покірливо до самої смерті нести хрест самопожертви”.

Автор у творі. Велика роль надається у поемі автору, який не просто переказує події, а й відверто і пристрасно виражає своє ставлення до них. Це прокльон-звертання до сільських пліткарок, що знущалися над Катериною, це завжди відверта теплота й співчуття, адресовані Катерині. На початку поеми натрапляємо на авторське попередження, згодом – на подальші ліричні роздуми над долею одинака, скривдженого у жорстокому світі.

Авторська ідея твору. Т. Шевченко виголошує ідею справедливості людського суду. Варто оцінювати людину не за її особисті помилки, а за її справи. Одним із перших підняв поет на висоту соціально-морального конфлікту проблему жінки-матері, її трагічну долю, її незахищеність від людського марнославства, від реакційності й хибних церковних постулатів про гріховність такого материнства.

Підведення підсумків уроку. Домашнє завдання.

Рекомендації вчителю:

Література

1. Дзюба І. Тарас Шевченко / Іван Дзюба. – К. : Вид. дім “Альтернативи”, 2005.
2. Матеріали з Вікіпедії – вільної енциклопедії.
3. Шевченківський словник. – У 2-х т. – К., 1978. – Т. 2. – С. 133–152.
4. Шевченко Т.Г. ПЗТ : у 6 т. (вид., автентичне 1–6 томам “ПЗТ у 12 т.”) / Тарас Григорович Шевченко. – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 1 : Поезія 1837–1847. – С. 329–342, 567–570, 730–733.

9 клас

Тема

**Т. Шевченко, “На панщині пшеницю жала”, “Марія”, “У нашім раї на землі”.
Різні типи втілення теми жіночої долі**

Мета:

- ознайомити дев'ятикласників з ідейно-художнім змістом поезій Т. Шевченка, розкрити на їхніх прикладах тему жіночої долі, виділити біблеїзми в поемі “Марія”, визначити їхню стилістову функцію;
- розвивати культуру зв'язного мовлення, увагу, спостережливість, вміння порівнювати, узагальнювати, наводити переконливі аргументи, доводити власні думки, робити виважені висновки;
- виховувати шанобливе ставлення до жінки-матері як уособлення краси на землі; прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Логічний ланцюжок:

Змалювання жіночої долі → мрія бачити жінку щасливою (“На панщині пшеницю жала...” → реалістично-побутовий образ матері (“У нашім раї на землі”) → еволюція жіночого образу (Марія-Богородиця) (“Марія”).

Теорія літератури:

Художнє мовлення – практичне втілення художньої мови; має два основні різновиди: поезію (вірш) і прозу.

Поезія (від грец. ποιησις – творчість) – ритмічно організоване мовлення, постале на основі конкретно-історичної версифікаційної системи.

Вірш – це ритмічно організована мова з метою посилення її виразності й емоційності (звідси його часте використання в ліриці).

Амбівалентність (взаємозамінність) – сутність цих термінів виявляється ще й у тому, що віршовані твори поета, певної нації чи епохи називають **поезією**.

Шевченківський вірш – це група віршових розмірів, побудованих на народній чотирискладовій стопі, що з найбільшою довершеністю були розроблені Т. Шевченком.

Рима (від грец. ρυθμός – мірність, сумірність, узгодженість) – це співзвучність закінчень слів у віршових рядках, яка охоплює останній наголошений голосний і наступні за ним звуки.

Римування – особливість розташування рим у вірші, інтервал між ними.

Змістова частина:

1. Історія написання поем.
2. Тема. Ідея. Жанр. Особливості композиції.
3. Жінка-мати Т. Шевченка (робота в групах: складання схеми, обговорення її змісту).
4. Проблемні питання: У чому Т. Шевченко вбачає святість матері? У чому полягає власна місія митця у відтворенні тогочасної дійсності?
5. Особливості поеми “Марія”.
6. Прийом “Доміно”. Визначити власні критерії святості.
7. Міні-дискусія “Висловіть власну думку”.
8. Ідейна спрямованість та значущість поеми.
9. Прийом сну в поезії Т. Шевченка.

Проблемні питання:

1. Чому доля жінки-кріпачки була важкою?

Методична частина:

Все упованіє моє
На тебе, мати, возлагаю,
Пренепорочная, благая!
Т. Шевченко

Великий Кобзар українського народу низько схилявся перед образом Матері, який втілював для нього рідну матір, Україну, Пречисту Діву Марію. Матір Божа, яка оберігає людей землі,— це узагальнюючий образ усіх матерів.

“Сон” (“На панщині пшеницю жала” (1858)).

Тема: зображення непосильної праці жінки-кріпачки, яка мріє про майбутню щасливу долю своєї дитини.

Ідея: засудження панства, російського самодержавства, що гнобило простий люд, лишало його можливості вільно жити й працювати на рідній землі.

Жанр: громадянська лірика.

Поезію присвячено Марку Вовчку.

У січні 1858 р. Тарас Григорович познайомився з Марком Вовчком, оповідання якої читав ще в заслання. Дуже ними захоплювався, розцінював їх як вагомий внесок у тогочасну українську літературу. Шевченко мав великий вплив на Марію Олександрівну, заохочував її до творчості. Письменники щиро приятелювали.

“У нашій раї на землі” (1849)

Тема: розповідь про важку жіночу долю, страждання життя матері-селянки в умовах покріпачення, соціального і національного гніту.

Ідея: возвеличення святості матері, того найціннішого, що є для кожної людини; засудження соціального устрою, який змусив страждати багатьох жінок.

Композиція.

Поезія “У нашій раї на землі” – екскурс поета шляхами власного життя й оповідь про героїнь своїх творів.

Твір має оптимістичний початок і трагічне, сумне закінчення. Він містить протиставлення злиденного повсякдення жінки-кріпачки райському життю.

“Марія” (27 жовтня – 11 листопада 1859)

Тема: розповідь про народження Ісуса і страждання, яких зазнала Марія зі своїм сином.

Ідея: засудження деспотичного режиму, який нівечив і гнобив люд (Ірод); возвеличення Ісуса за його прагнення присвятити своє життя спасінню людства.

Поема “Марія” є центральним твором останнього періоду творчості Шевченка.

Жанр: поема з елементами біблеїзму.

Композиція.

Експозиція: своєрідний пролог, в якому:

- поет зазначає про святість матері й визначає власну місію у відтворенні поневоленого життя простого люду;
- знайомство з Йосипом і його наймичкою Марією.

Зав’язка: вагітність Марії, її вінчання з Йосипом, народження Дитини (Ісуса).

Кульмінація: розп’яття Дитини матері, її смерть від голоду.

Розв’язка: “...а ти... / Мов золото в тому горнилі, / В людській душі возновилає, / В душі невольничій, малій, / В душі скорбящей і убогій”.

В останні роки життя Шевченко широко використовує біблійні сюжети й образи, переосмислює їх у “подражаніях” і оригінальних віршах; у цьому стилі подає євангельські та апокрифічні легенди про діву Марію, її Сина. Соціально-філософською поемою “Марія” поет завершує наскрізну тему своєї творчості – тему про страдницьке життя жінки-матері.

Які слова стали афоризмом?

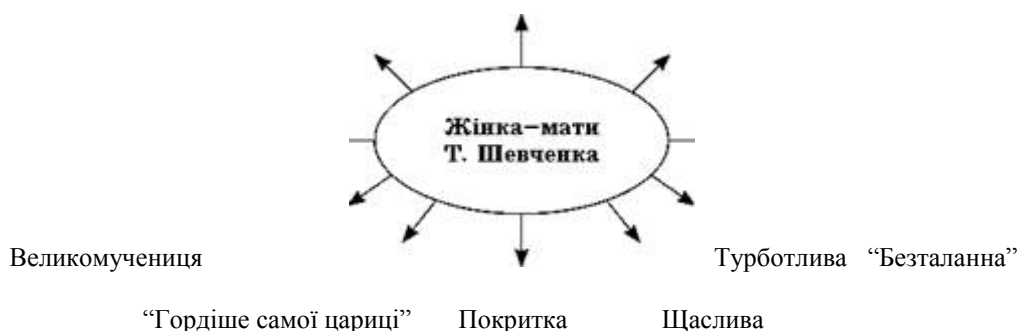
Повернення до епіграфа (“У нашій раї на землі”).

Робота в групах. Складання схеми “Жінка-мати Т. Шевченка”.

“Радість від народження дитини
і водночас страждання”

“З хреста ніби знята”

Святий образ

Проблемні питання:

1. У чому Т. Шевченко вбачає святість матері?
2. У чому полягає власна місія митця у відтворенні тогочасної дійсності?

Особливості поеми “Марія”.

До кола художніх особливостей поеми варто віднести:

- використання старослов'янizmів поруч з живою народною мовою;
- поєднання побутово-етнографічного плану опису з сакрально-агоністичним;
- залучення біблійної символіки в структуру;
- розвиток поетики потойбіччя та посейбіччя у християнсько-аскетичному плані;
- вдале сполучення національного художнього архетипу покритки з історією життя Марії, яка стала частиною історії раннього християнства.

Прийом “Доміно”.

Визначити власні критерії святості:

(Святість – доброта – чемність – щирість – допомога людині у скрутний для неї час – безкорисливість – самопожертва заради інших – ...).

Міні-дискусія “Висловіть власну думку”:

- 1) На ваш погляд, чому поет називає Марію (“Марія”) царицею неба? Чи можна виправдати таке ставлення Т. Шевченка до святої жінки? Відповідь умотивуйте.
- 2) Доведіть, що щастя для матері – це її дитина. Відповідаючи, наведіть приклади з життя та творів Т. Шевченка.
- 3) Висловіть власну думку стосовно того, що мати, як вважає Т. Шевченко у творі “У наших раї на землі”, це святий образ.
- 4) Порівняйте жіночу долю Марії і Катерини з однойменних поем Т. Шевченка. Чим зумовлена трагічність життя героїнь?
- 5) Чим виправдані страждання Марії, жінки, матері, святої?

Прийом сну в поезії Т. Шевченка.

До форми сну Т. Шевченко звертається як до композиційного прийому. Поезія Кобзаря “На панщині пшеницю жала” у формі сну дає широкую картину майбутнього. Кріпачка, знесилившись від тяжкої праці, заснула на полі, і їй приснився сон – ідилічна картина вільної праці на своєму полі: син Іван, “і уродливий, і багатий”, разом із дружиною “свою таки пшеницю жнуть, а діточки обід несуть”. На жаль, це був тільки сон. Мати прокинулася – й пішла дожинати “до ланового”. Сон послужив засобом логічного переходу від однієї картини до іншої.

Підведення підсумків уроку. Домашнє завдання.

Рекомендації вчителю:

Література

1. Білоус П. Конфлікт висловлювань у поемі “Марія” Тараса Шевченка / Петро Білоус // Зб. пр. Міжнародної (38-ї) наукової шевченківської конференції. – Черкаси : Видавець Чабаненко Ю.А., 2011. – С. 391–397.
2. Матеріали з Вікіпедії – вільної енциклопедії.
3. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром’як, Ю.І. Ковалів та ін. – К. : ВЦ “Академія”, 1997.
4. Шевченко Т.Г. ПЗТ : у 6 т. (вид., автентичне 1–6 томам “ПЗТ у 12 т.”) / Тарас Григорович Шевченко. – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 2 : Поезія 1847–1861. – С. 279, 499–500, 703–704.

9 клас

Тема

Т. Шевченко, “Доля”, “Росли у купочці зросли...”. Лірика періоду арешту й заслання і після повернення з заслання. Вершинні зразки Шевченкової лірики

Мета:

- ознайомити дев'ятикласників із ідейно-художнім змістом поезій Т. Шевченка, розкрити особливості лірики Кобзаря періоду арешту й заслання і після повернення із заслання, проникнути у внутрішній світ героїв поета, звертаючи увагу на красу їхніх особистостей;
- розвивати вміння послідовно і грамотно викладати власну думку, ті чи інші міркування; робити виважені висновки; формувати кругозір, світогляд школярів;
- виховувати поважне ставлення до людини, особистості, друзів, однодумців; прищеплювати риси чесності, доброти, чемності, уваги до ближнього.

Логічний ланцюжок:

Звільнення з кріпацтва → навчання в Академії мистецтв → “своя” людиною в колах передової інтелігенції → друкуються твори Шевченка в журналах, альманахах, виходять окремими книжками й користуються великою популярністю в читачів → повернення поета у рідний край → переслідування → допит → ув'язнення → солдатчина...

Теорія літератури:

Ліричний герой – образ, що виникає в уяві читача під враженням висловлених у творі почуттів, переживань, роздумів.

Психологізм – це детальне й глибоке відображення засобами художньої літератури внутрішнього світу літературного героя: його почуттів, емоцій, бажань, думок і переживань.

Громадянська лірика – умовна назва ліричних творів, в яких актуалізуються соціальні та національні мотиви.

Медитація (від лат. meditatio – роздум) – жанр ліричної поезії, в якому поет розмірковує над онтологічними, екзистенціальними проблемами. В основі медитативної лірики – аналіз внутрішнього світу людини, співвіднесеної з довкіллям. Автор медитації прагне пізнати себе і світ, певні життєві явища.

Паралелізм (від грец. παραλληλισμός – зіставлення, порівняння, той, що рухається поряд) — аналогія, уподібнення, спільність характерних рис або чинну.

Змістова частина:

1. “Невольничча поезія” Т. Шевченка.
2. Тема. Ідея. Жанр творів.
3. Асоціативне дерево “Особистість Шевченка. Його підтримка” (робота в групах).
4. Проблемні питання:
 Яким було життя селян за часів кріпацтва? Чи вплинуло це соціальне явище на родину з твору?
 Як, на думку Т. Шевченка, відбувається залежність буття людини від долі (“Доля”)?
 Чи пророчими були слова долі щодо його майбутнього?
5. Прийом “Доміно”. Передумови для щасливого подружнього життя.
6. Міні-дискусія “Поміркуй, обґрунтуй”.
7. Мікрофон: “Які стосунки склалися у вашій родині?”

Проблемне питання:

1. Що ви розумієте під словом “доля”? Від яких чинників вона залежить?

“Невольничча поезія” (1847–1857) – так Шевченко назвав свої твори, писані в період його перебування під слідством у казематі III відділу та на засланні.

Цикл “В казематі”

(складається з 13 віршів, до яких згодом поет додав ще дві поезії)

Характерні **мотиви** розлуки, повнірвання на чужині, тяжкої жіночої долі, нерозділеного кохання, самотності, безнадії, смерті.

Герої цих поезій глибоко нещасливі: одинока дівчина-сирота, згорьована дружина п'яниці, розлучена з милим наречена, покинута стара матір, каліка-солдат. Усі вони нарікають на лиху долю, гірке безталання.

Перебуваючи в Орському укріпленні, Тарас Григорович переписав створені в казематі поезії в “Малу книжку”, але першим, як заспів, помістив написаний уже в засланні вірш – “Згадайте, братіє моя...”. Після звільнення з солдатської служби ці твори автор переніс у “Більшу книжку”, об’єднав їх у цикл і дав заголовок “В казематі”, під яким зазначив присвяту “Моїм союзникам посвящаю”.

Творчість періоду заслання (1847–1857). Творчість цього періоду становить новий, вищий етап у розвитку поетичного генія Шевченка, опанування ним методу практичного реалізму, досконалістю художньої форми. Звичайно, зміцнілий талант, сформований світогляд, усвідомлені суспільні обов’язки митця перед народом, великий життєвий досвід були запорукою того, що поет міг би створити у кілька разів більше, ніж написав.

Творчість після заслання (1857–1861). Останні роки життя були періодом найвищого розквіту таланту, хоч після семи років вимушеного мовчання поетова муза не відразу заговорила на повний голос. У 1857 р. було написано лише дві поеми – “Неофіти” і “Юродивий” (остання лишилася незакінченою); у 1858 р. – п’ять невеликих віршів: “Доля”, “Муза”, “Слава”, “Сон” (“На панщині пшеницю жала”), “Я не нездужаю, нівроку”, у 1859 р. – одинадцять віршів й одну поему, у 1860 р. – тридцять п’ять поезій.

Методична частина:

Люди – господарі своєї долі.
В. Шекспір

Які слова можна вважати афоризмом, крилатим висловом?

Ми не лукавили з тобою, / Ми просто йшли; / у нас нема / Зерна неправди за собою (“Доля”).

Пояснення слів епіграфа (учнями)

“Доля” (9 лютого 1858)

Тема: розповідь поета про власну життєву долю, яка не лукавила до митця.

Ідея: возвеличення долі, яка супроводжувала Т. Шевченка впродовж всього його життєвого шляху.

Основна думка: “Учись, серденько, колись /З нас будуть люде”; “Слава – заповідь моя”.

Жанр: філософська лірика.

“Росли у купочці зросли...”

Тема: звернення поета до Бога, щоб Всевишній сприяв щасливому подружньому життю кожному, хто прагне одружитися.

Ідея: возвеличення гармонії, взаєморозуміння, дружньої підтримки, як обов’язкової передумови для подальшого подолання труднощів тими, хто побрався.

Основна думка: Не плач, не вопль, не скрежет зуба – /Любов безвічну, сугубу /На той світ **тихий** принести.

Жанр: інтимна лірика.

Вірш “Росли у купочці, зросли...” змальовує ідилічну картину любові, сімейного щастя. Відчувається, що така ж мрія володіє і серцем поета: мати пару, жити в мирі та злагоді, пройти з чистим серцем разом “тяжку дорогу” й не розгубити свого кохання.

Асоціативне дерево “Особистість Шевченка. Його підтримка” (робота в групах).

Проблемні питання:

1. Яким було життя селян за часів кріпацтва? Чи впливає це соціальне явище на родину з твору?
2. Як, на думку Т. Шевченка, відбувається залежність життя від долі (“Доля”)? Чи пророчими були слова долі щодо його подальшого життя?

Прийом “Доміно”:

Передумови для щасливого подружнього життя (робота у парах).

(Щасливе подружнє життя → злагода → довіра → щирість → повага → любов → порозуміння → готовність піти на поступки → ...).

Міні-дискусія “Поміркуй, обґрунтуй”.

1. Чому, на думку поета, доля не лукавила з ним?
2. Про яку славу мріяв поет?
3. Як дружні стосунки між молодятами стають серйозними? Від чого залежить подружнє щастя?
4. Чому вважають, що благополуччя в родині зміцнює державу?
5. Чому цінність людини здебільшого визначають після її смерті (Т. Шевченко “Росли укупочці, зросли”)? Наведіть переконливі аргументи.

Мікрофон:

“Які стосунки склалися у вашій родині?”

Підведення підсумків уроку. Домашнє завдання.

Рекомендації вчителю:

Література

1. Інтернет ресурс Testsoch.com – розробки уроків.
2. Матеріали з Вікіпедії – вільної енциклопедії.
3. Наєнко М. Художня карма Шевченкового триптиху “Доля”, “Муза”, “Слава” / Михайло Наєнко // Зб. пр. Міжнародної (38-ї) наукової шевченківської конференції. – Черкаси : Видавець Чабаненко Ю.А., 2011. – С. 358–361.
4. Сінченко О. Літературознавча рецепція циклу “В казематі” Тараса Шевченка / Олексій Сінченко // Зб. пр. Міжнародної (38-ї) наукової шевченківської конференції. – Черкаси : Видавець Чабаненко Ю.А., 2011. – С. 362–368.
5. Шевченко Т.Г. ПЗТ : у 6 т. (вид., автентичне 1–6 томам “ПЗТ у 12 т.”) / Тарас Григорович Шевченко. – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 2 : Поезія 1847–1861. – С. 261, 349, 698–699, 743.

Тема

**Т. Шевченко і Біблія. “Ісаїя. Розділ 35”. Духовна присутність Біблії в усній творчості поета.
Цикл “Давидові псалми”. Ставлення Шевченка до Біблії.**

Мета:

- розкрити зміст поезії, дослідити образ Бога у творах Т. Шевченка; оригінальний текст Святого Письма зіставити з переспівом поета, розглянути Біблійний паралелізм у Кобзарі Тараса Шевченка; показати багатство і різноманітність лексики твору;
- розвивати культуру зв’язного мовлення, логічне й абстрактне мислення, вміння обґрунтовувати вислови, розширювати кругозір, формувати світогляд, розвивати любов до поезії, вміння відчувати красу поетичного слова;
- виховувати повагу до Бога, наслідування високих духовних і моральних якостей, віру в щасливе майбутнє України при Його благословенні.

1-й логічний ланцюжок:

Відчувати Бога в душі й серці, вірити в Його силу, доброту й могутність → Шевченко → Біблія → вишуканість і благородство духовного світу → національна воля.

Шевченко і Бог?

1. Нарікання на Господа, викликане соціальною несправедливістю. Чому Бог терпить несправедливість? *Відповідь:* у Біблії сказано, що Бог не може карати й нищити злочинців, тому що можуть загинути невинні.
2. “Богоборство” Шевченка жертвоне, він буде покараний за таку зухвалість.
3. Пророцтво; Вишуканість і благородство духовного світу – патріотизм, мужність, мудрість, чесність, гідність, розуміння мети, сенсу, цінності життя, принципи, ідеали, життєва позиція, національна воля (дієвий чинник національного характеру в літературі, національної своєрідності духовного світу).

Читання Біблії. Розділ 35: “Блаженство Божого народу по муках”. Книги пророка Ісаї: “Звеселиться пустиня та пуща, і радітиме степ, і зацвіте, мов троянда, – розцвітаючи буде цвісти та радіти, буде втіха також та співання, бо дана йому буде слава Лівану, пишнота Камелу й Сарону, – вони бачитимуть славу господа, велич нашого Бога!”

Порівняйте! Ісаїя. Глава 35 (Подражаніє) Т. Шевченка:

*Радуйся, ниво непоплута!
Радуйся, земле, не повитая
Квітчастим злаком! Розпустишь,
Рожем крином процвіти!
І процвітеши, позеленієши,
Мов Іорданові святіє
Луги зелені, береги!
І честь Кармілова і слава
Ліванова, а не лукава,
Тебе укриє дорогим,
Золототканним, хитрошитим,
Добром та волею підбитим,
Святим оміфором своїм.*

Твір поета майже повністю співпадає з біблійним текстом.

2-й логічний ланцюжок:

Лірично-романтичний план твору → реалістичний соціальний устрій.

1. Лірично-романтичний план твору:
 - а) український романтизм – використання надбання поетики біблійного паралелізму. Все у світі взаємопов’язане і взаємозумовлене відносно єдиної системи цінностей;
 - б) уподібнення (за аналогією) “Царство Небесне подібне до того-то і того-то...”;

- в) тематична структура Кобзаря постає парною за ступенями духовного зростання у часовій послідовності (характерне для українського романтизму): архаїчний міф – казка – реальність – потойбіччя – авторський міф;
 - г) антагоністичні тематичні пари: пророк – демон, провісник – волхв, юродивий – перевертень;
 - д) пророк тяжів до вираження в манері середньовічної життійної літератури; Кобзар – Біблія – релігійна література.
2. Реалістичний соціальний устрій:
- а) ідеали раннього християнства (релігія рабів, їхні інтереси й прагнення);
 - б) легенди, псалми, пророцтва, в яких ідеться про боротьбу правди з неправдою, добра зі злом, невідворотне покарання за гріхи, щасливе життя земних мучеників;
 - в) біблійні образи – пропаганда визвольних ідей;
 - г) покарання не в пеклі, а на землі (у вогні повстання), винагорода страдникам не в раю, а за життя (утвердження справедливого суспільного ладу).

3-й логічний ланцюжок:

Жанр → композиція → словникова робота → характеристика образів твору.

1. Жанр: переспів із Біблії (“подражаніє”/наслідування) – один із улюблених жанрів поета (“Незвичайний підйом релігійного духу” (І. Франко)).

Наслідування: а) умовне – залежність від першоджерела відносна, їхня подібність далека; б) це не плагіат.

Наслідування → вторування, творчий імпульс → художній заряд → модифікування (біблійна давнина перетворюється на українську сучасність); вільний переспів → твір оригінальний;

Біблія – джерело творчого натхнення.

Гімн волі – хвалебна, урочиста пісня на честь якогось божества, героя, урочистої події.

2. Композиція: три частини:

1 частина – проголошення радості на землі, внаслідок Божої ласки;

2 частина – Воздаяння Всевишньому довготерпеливим;

3 частина – радість волі.

3. Словникова робота:

Кармія (Кармель) – вкрита пишною рослинністю гора в Палестині, біблійний символ гордої краси.

Ліван – північ Палестини, символ слави й величі Іудейського царства.

Офóмор – золотом вишитий покров.

4. Характеристика образів твору:

Настання блаженства Божого:

- “розплющаться очі сліпим і відчиняться вуха глухим”;
 - “буде скакати кривий, немов олень”;
 - “буде співати безмовний язик”;
 - “води у пустині заб’ють джерелом”;
 - “і буде там бита дорога в путь”:
- 1) фізичне одужання людей;
 - 2) перетворення пустелі в оазу;
 - 3) образ святої дороги до Бога.

Теорія літератури:

Псалом, гімн.

Т. Шевченко утвердив в українській літературі нову жанрову модель віршованого “подражанія” (наслідування), створив свої високохудожні пророцтва – новий в українській поезії жанр.

Старозавітний єврейський пророк Ісаїя, якому приписують авторство однієї з книг Біблії, жив у другій половині VIII ст. до н. е. 35 розділ своєї книги пророк присвятив змалюванню блаженства народу Божого після мук.

Майбутнє Т. Шевченка – “веселії села” – варто розуміти як звільнення і майбутнє щасливе життя народу.

Художні засоби:

- 1) метафоричне звертання до землі;
- 2) віршований паралелізм: суголосний (синонімічний), протилежний, висхідний;
- 3) від алітерації до змістових повторів;
- 4) алегоричне зображення революції у вигляді Божого суду, Господнього дива.

Змістовна частина:

Роздуми та висновки Т. Шевченка:

- 1) Остаточно подолати світове зло, побудувати досконале суспільство люди зможуть із допомогою Бога. Лише він знає істинні шляхи, тримає в руках кінці та начала, в силі остаточно розділити добро й зло.
 - 2) “Кобзар” – смиренна мольба: “Встань же, Боже, суди землю. І людей лукавих. На всім світі Твоя правда, І воля, і слава”.
 - 3) Майбутнє диво перетворення світу, встановлення Господньої гармонії (раю) на землі.
 - 4) Символічний пейзаж оновлення (весняного оживлення світіння).
 - 5) Дар від Всевишнього – духовна досконалість й фізичне зцілення (“зцілить розчахнуту душу”).
 - 6) Досконала людина поверне землі багатство й красу, бо їй відкриється істина, сенс буття, таїна щастя.
 - 7) “Не найдуть шляхів владики” – в цьому буде їхня найтяжча кара.
 - 8) Люди ввійдуть шляхами Господньої істини в Едемський сад, а земля стане раєм.
 - 9) Найбільше диво нового раю – Воля.
 - 10) Людина поєднає в собі триєдиний образ Матері (тієї, яка народила, матері України, Богородиці), вона буде жити за правдою, памятаючи заповіді Христові.
- Т. Шевченко – компас, який не дасть нам, українцям, розминутися з праведним Богом та нашою заступницею – Богоматір’ю.
- Вершиною глобальної картини оновлення є “проривання слова” – свобода слова, свобода отримувати знання, освіту.

Час дієслів → майбутній → наказовий спосіб!

Проблемні питання та творчі завдання:

- 2) Що розуміє Т. Шевченко під “святою правдою”?
- 3) Колористика в першій частині твору. Чи можна стверджувати, що вибір кольорів – це художній прийом, застосований поетом?
- 4) Знайдіть вислови, що стали крилатими.
- 5) Обґрунтуйте логічний ланцюжок: Бог → Нація → Правда Божа → Євангеліє національної правди → Шевченко → пророк.

Методична частина:

- 1) Історична довідка (попередня індивідуальна робота учнів).
- 2) Біблійно-художня цінність минувшини. Зіставлення – порівняння – висновки (літературний роздум).
- 3) Образи-символи (створення образного грона з використанням художніх засобів).
- 4) Мовно-літературне дослідження: роль і значення дієслів у творах (спосіб, час, вид); дієслівна динаміка. Прикметники (колір, значення, поєднання колористики з музикою (мінорний і мажорний тон)).
- 5) Картина раю на землі (мовне малювання).
- 6) Тестування.

Підведення підсумків уроку. Домашнє завдання.

Рекомендації вчителю:

Література

1. Дзюба І. Є поети для епох / Іван Дзюба. – К. : Либідь, 2011.
2. Плющ Л. Християнська філософія Шевченка / Л. Плющ // Сучасність. – 1997. – № 3.
3. Сверстюк Є. Бог у Шевченковому житті і слові / Євген Сверстюк // Сучасність. – 1994. – № 5.
4. Скоць А. Віршоване пророцтво Т. Шевченка, Ісаїя, Глава 35 (Подражаніє) / А. Скоць // Дивослово. – 2012. – № 3. – С. 8–12.
5. Чижевський Д. Шевченко і релігія / Дмитро Чижевський // Повне видання творів Т. Шевченка. – Чикаго, 1960. – Т. XI.
6. Яременко В. “Людей і... не прокляв”. До проблеми Шевченкового трактування теодицеї / В. Яременко // Сучасність. – 2005. – № 3.

**Меморіальна майстерня Т. Шевченка в Російській академії мистецтв
(м. Санкт-Петербург, сучасний вигляд)**

Світлини: 1. Вхідні двері з надписом. 2. Вітрина з посмертною маскою Кобзаря.
3. Перший поверх – робітня Т. Шевченка з диваном і столом. 4. Другий поверх –
експозиція в колишній жилій кімнаті.